Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Căutarea absolutului

CUPRINS:

I. CASA CLAES.
II. POVESTEA UNEI CĂSNICII FLAMANDE.
III. MOARTEA UNEI MAME.
IV. DEVOTAMENT TINERESC.
V. TATĂL SURGHIUNIT.
VI. ABSOLUTUL GĂSIT.

I.
CASA CLAES.

În oraşul Douai1, pe strada Parisului, se află o casă care în înfăţişare, în orânduirea lăuntrică şi într-o seamă de amănunte, a păstrat mai mult decât oricare alta caracterul vechilor lăcaşuri flamande atât de firesc adaptate la moravurile patriarhale ale acestei tihnite ţări; însă mai înainte de a trece la zugrăvirea ei, s-ar cuveni poate să amintim, în sprijinul scriitorilor, nevoia acelor pregătiri didactice împotriva cărora protestează unii oameni ignoranţi şi nerăbdători ce-ar vrea emoţii, dar fără principii generatoare, floarea fără sământă, copilul fără procesul gestaţiei. Să fie oare arta mai tare decât însăşi natura?

Întâmplările din viaţa omului, fie publică sau particulară, sunt atât de strâns legate de arhitectură, încât cei mai mulţi dintre cercetători pot reconstitui fie o naţiune, fie un individ în tot adevărul fiinţei lor, după vestigiile monumentelor publice sau după relicvele sălaşurilor. Arheologia este pentru viaţa socială ceea ce anatomia comparată înseamnă pentru viaţa organică. Un mozaic rezumă o întreagă

societate, după cum un schelet de ihtiozaur subînţelege o întreagă creaţie. Şi într-un caz şi în celălalt, totul se deduce, totul se înlănţuie. Cauza face să ghiceşti efectul, după cum fiecare efect îngăduie urcuşul îndărăt spre o cauză. Savantul reînvie astfel până şi negii bătrânelor veacuri.

De aici vine fără îndoială nemărginita pasiune pe care o trezeşte descrierea unei arhitecturi, când fantezia scriitorului nu-i alterează intru nimic elementele: cine n-o poate lega atunci de trecut prin stricte deducţii? Şi, pentru om, cât de straniu se aseamănă trecutul cu viitorul; a-i povesti ceea ce a fost, nu înseamnă oare a-i spune mai întotdeauna ce va fi? În sfârşit, arar zugrăvirea locurilor unde viaţa se scurge, nu deşteaptă în fiecine, când amintirea iluziilor amăgite, când a speranţelor încă în mugur. Asemuirea între un prezent ce înşală tainicele năzuinţe şi viitorul care le poate împlini, este şi un nesecat izvor de melancolie cât şi de dulci alinări.

Din această pricină e aproape cu neputinţă să nu te cuprindă un fel de înduioşare la descrierea vieţii flamande, când toate amănuntele îi sunt redate aidoma. De ce? Poate fiindcă dintre feluritele chipuri de trai, e cea care aţipeşte mai desăvârşit sentimentul de nesiguranţă al omului. Nici nu poate fi închipuită fără toate acele ospeţe de pomină, fără toate acele strânse legături de familie, fără acea bine hrănită îndestulare, menită să ateste o continuitate în chiverniseala traiului, fără acea tihnă vecină cu beatitudinea; dar mai cu seamă e o viaţă ce înfăţişează calmul şi monotonia unei fericiri naiv senzuale în care îndeplinirea plăcerii înăbuşă chinul dorinţei, preîntâmpinând-o mai întotdeauna. Orice preţ ar trebui să plătească omul pasionat sentimentelor tumultoase, n-ar putea totuşi niciodată să vadă fără emoţie imaginile acestei vieţi sociale în care bătăile inimii sunt atât de bine reglementate, încât cei uşuratici o învinuiesc de răceală. Mulţimea preţuieşte îndeobşte cu precădere forţa anormală care se revarsă, forţei egale care dăinuie. Mulţimea n-are

nici răgazul nici răbdarea să-şi dea seama deplin de uriaşa putere ce se ascunde sub o aparenţă uniformă. De aceea, pentru a zgudui această mulţime târâtă de torentul vieţii, pasiunea, ca şi marele artist, n-a găsit altă cale decât sa treacă dincolo de ritmul firesc, cum au făcut-o Michelangelo, Bianca Capello, domniţoara de la Valličre, Beethoven ţi Paganini2. Numai marii calculatori socot că nu trebuie niciodată să depăşeşti ţinta şi n-au respect decât pentru perfecta realizare ce insuflă unei opere acea pace adâncă al cărei farmec subjugă pe oamenii superiori. Ci viaţa îmbrăţişată de acest popor înainte de toate econom, îndeplineşte întru totul condiţiile acelei fericiri visate de mulţimi pentru traiul cetăţenesc şi burghez.

Cea mai gingaşă materialitate este întipărită în toate obiceiurile flamande. Confortul englez oferă privirii nuanţe aspre, tonuri dure; pe când în Flandra vechiul interior al caselor încânta ochiul prin culori molatice, printr-o prietenoasă simplitate; e mărturia unei munci apărată de istovire; acolo pipa denotă o ferice împământenire a dulcelui farniente3 napolitan; mai vădind în aceeaşi vreme o potolită iubire, pentru artă, chezăşia sa cea mai de seamă, răbdarea, şi elementul ce dă trăinicie creaţiilor, conştiinţa. Toată firea flamandă e în aceste două cuvinte: răbdare şi conştiinţă, însuşiri ce-ar părea să excludă bogatele nuanţe ale poeziei şi să niveleze moravurile acestei ţări, tot atât de plate ca şi largile sale câmpii, tot atât de reci ca şi cerul împâclit. Şi totuşi, nimic din toate acestea. Civilizaţia şi-a desfăşurat aici în aşa fel forţa, încât a modificat totul, până şi efectele climei.

Cine cercetează cu luare aminte roadele diferitelor ţări de pe glob, este surprins înainte de toate întâlnind coloritul cenuşiu şi roşcat cu precădere la productele din zonele temperate, în timp ce, în ţările calde, aceste producte îmbracă culorile cele mai aprinse. Moravurile trebuie să se supună fără abatere aceleiaşi legi a firii. Ţările flamande, odinioară cu desăvârşire fumurii şi hărăzite culorilor

monotone, au găsit mijlocul să arunce strălucire în cerul lor cătrănit de funingine prin vitregiile politice care le-au îngenuncheat pe rând burgunzilor, spaniolilor, francezilor, şi care le-au silit să fraternizeze cu germanii şi cu olandezii. De la spanioli au păstrat luxul roşului învăpăiat, atlazurile lucii, tapiţeriile cu efecte puternice, penajele, mandolina şi manierele de curtoazie. De la veneţieni au luat, în schimbul pânzeturilor şi dantelelor, cristalurile fantastice în care vinul irizează şi pare mai aromat. Austriecii le-au lăsat diplomaţia lor ticăită care, cum spune zicala, bate apa-n piuă. Negoţul cu Indiile le-au adus invenţiile groteşti ale Chinei şi minunăţiile Japoniei. Însă, cu toată râvna de a agonisi totul, de a nu părădui nimic, de a ţine piept la toate, Ţările flamande n-au putut însemna altceva decât bazarul universal al Europei, până în ziua când descoperirea tutunului a îmbinat prin fum trăsăturile răzleţe ale fizionomiei naţionale. Din acel moment, în ciuda teritoriului ciopârţit, poporul flamand luă fiinţă datorită pipei şi berii.

După ce-şi asimilă, prin statornica-i cumpătare, bogăţiile şi ideile stăpânitorilor sau ale vecinilor, această ţară, de la obârşie ştearsă şi săracă în poezie, îşi alcătui o viaţă originală şi moravuri caracteristice, fără urmă de servilism. Arta sa se dezbracă de orice idealitate pentru a reproduce numai forme. Deci nu cereţi acestei patrii a poeziei plastice nici verva comediei, nici acţiunea dramatică, nici îndrăzneţul avânt al epopeii sau al odei şi nici geniul muzical; în schimb, ea e fertilă în descoperiri, în dezbateri savante care cer răgaz şi nopţi de veghe. Totul poartă acolo pecetea îndestulărilor pământeşti. Acolo omul nu vede decât ceea ce există, cugetul se înhamă cu atâta străduanie la jugul măruntelor cerinţe, încât în nici o realizare el nu s-a avântat dincolo de lumea de aievea. Singura idee de viitor concepută de acest popor fu un soi de economie în politică, forţa sa revoluţionară se născu din casnica râvnă de a se simţi în largul său la masă şi a nu duce nici o lipsă sub vechea streaşină strămoşească. Simţământul de tihnă şi

spiritul de independenţă ce le dă belşugul, au trezit, acolo mai timpuriu ca oriunde, acea nevoie de libertate care mai târziu a răscolit Europa. Nu-i de mirare deci că statornicia ideilor şi tenacitatea pe care educaţia le imprimă flamanzilor, făcură odinioară din ei oameni de temut în lupta pentru apărarea drepturilor. Acest popor nu făureşte aşadar nimic pe jumătate, nici lăcaşurile, nici mobilierul, nici digul, nici cultura şi nici răscoalele. Drept care, şi păstrează monopolul a tot ceea ce întreprinde. Fabricarea dantelei, opera de migăloasă agricultură şi de o şi mai migăloasă industrie, aceea a pânzei de Olanda, se moştenesc, ca şi averile, din tată în fiu. Dacă i s-ar cere cuiva să zugrăvească statornicia omenească sub înfăţişarea ei cea mai autentică, poate n-ar greşi luând întru acesta chipul unui burgmaister de ispravă din Ţările-de-Jos, în stare, cum au dovedit-o mulţi dintre dânşii, să piară burghez şi fără strălucire pentru fala hansei4 sale. Dar dulcea poezie a acestei vieţi patriarhale se va desprinde în chip firesc din zugrăvirea unuia dintre marile sălaşuri care, în momentul când începe povestirea de faţă, mai dăinuiau încă neclintite la Douai.

Dintre toate oraşele despărţământului de nord, Douai este din păcate cel ce se modernizează mai simţitor, unde goana după primeniri a făcut cele mai grabnice cuceriri, unde setea de progres social s-a răspândit mai cu înfrigurare. Străvechile aşezări dispar văzând cu ochii, strămoşeştile datini se pierd. Tonul, moda, apucăturile pariziene le-au luat locul; din viaţa flamandă de odinioară, băştinaşii nu vor păstra peste puţină vreme decât pornirea de caldă ospitalitate, curtoazia spaniolă, averile şi curăţenia Olandei. Casele de piatră albă vor înlocui căsuliile de cărămidă; plinătatea formelor batave va fi uzurpată de nestatornica eleganţă a noutăţilor franceze.

Casa în care a fost să se petreacă întâmplările din această povestire, e aşezată cam în partea de mijloc a străzii Parisului şi este denumită la Douai, de mai bine de două

sute de ani, „Casa Claes”. Numele Van Claes aminteşte una dintre cele mai vestite familii a subţirilor meşteşugari de pe vremuri, cărora Ţările-de-Jos le datorează de pe atunci, în mai multe soiuri de producţii, o întâietate neguţătorească pe care au şi păstrat-o. Multă vreme bărbaţii din neamul Claes au fost, din tată în fiu, capii puternicei bresle a ţesătorilor din oraşul Gând. Odată cu răzvrătirea falnicei cetăţi împotriva lut Carol-Quintul5, care voia să le ridice privirile, cel mai bogat dintre ei fu atât de grav compromis, încât, presimţind o prăbuşire şi silit fiind să împărtăşească soarta tovarăşilor, îşi trimise în taină sub oblăduirea Franţei soţia cu copiii şi cu tot avutul său, înainte ca oştile împărăteşti să îi cotropit oraşul. Temerile sindicului ţesătorilor se adeveriră. Scos în afară de legea capitulării împreună cu mulţi alţi burghezi, fu spânzurat ca rebel, când de fapt el fusese apărătorul independenţei acelei cetăţi. Pieirea lui Claes şi a tovarăşilor săi a dat roadele aşteptate. Nu după mult, aceste cruzimi de prisos costară pe regele Spaniilor cele mai multe dintre posesiunile sale în Ţările-de-Jos. Dintre toate seminţele încredinţate ţărânii, sângele martirilor dă cele mai grabnice roade. Când Filip al II-lea6, care prigonea pe răzvrătiţi până la a doua seminţie, îşi întinse sceptrul de fier peste oraşul Douai, neamul Claes îşi puse la adăpost uriaşele-i averi încuscrindu-se cu prea nobila familie Molina, a cărei ramură mai veche pe atunci scăpătată, redevenea în chipul acesta îndestul de avută ca să-şi răscumpere comitatul de Nurho, din regatul Leon, pe care-l stăpânise până atunci doar cu numele.

La începutul veacului al XIX-lea, în urma unor vitregii politice de altfel fără vreun interes aici, spiţa neamului Claes statornicită la Douai, era reprezentată în persoana domnului Balthazar Claes-Molina, conte de Nurho, ce ţinea să i se spună simplu Balthazar Claes. Din întinsele averi agonisite de strămoşii care puneau în mişcare cam la o mie de războaie de ţesut, Balthazar moştenise doar un venit anual de vreo cincisprezece mii de livre în pământuri din

plasa Douai şi casa din strada Parisului, al cărei mobilier făcea, ce-i drept, o avere. Cât priveşte moşiile din regatul Leon, ele iscaseră pricină de judecată între neamul Molina din Flandra şi spiţa rămasă în Spania. Membrii Molina din Leon câştigară domeniile şi-şi însuşiră titlul de conţi de Nurho, deşi familia Claes avea numai ea singură dreptul să-l poarte; dar vanitatea burgheziei belgiene întrecea morga castiliană. Astfel, când legea îl sili să aleagă, Balthazar Claes aruncă zdrenţele blazonului spaniol pentru fala de cetăţean al oraşului Gând.

Iubirea de patrie este atât de covârşitoare la cei surghiuniţi, încât, până în ultimele zile ale veacului al XVIII-lea, Claeşii rămaseră credincioşi tradiţiilor şi obiceiurilor strămoşeşti. Nu se încuscreau decât cu familiile de cea mai neaoşă obârşie burgheză; le trebuia un număr frumuşel de magistraţi ori de primari dinspre partea logodnicei, ca s-o primească în clanul lor. În sfârşit, ca să-şi păstreze neştirbite obiceiurile căminului, bărbaţii alergau să-şi caute neveste la Bruges sau la Qand, la Liege sau în Olanda. Pe la sfârşitul secolului trecut, legăturile tot mai îngrădite, se mărgineau la şapte sau opt familii din nobleţea parlamentară, ale căror moravuri, a căror togă cu largi falduri şi morgă de magistrat, pe jumătate spaniole, se împăcau cu tradiţiile Casei Claes. Locuitorii oraşului priveau cu un soi de evlavie această familie, care pentru ei însemna o călăuză. Cinstea neclintită, lealitatea fără pată a numelui Claes, o neasemuită bunăcuviinţă, statorniciseră în urbea Douai o tot atât de înrădăcinată superstiţie ca şi slăvirea lui Gayant7, cuprinzător tălmăcită în această denumire: „Casa Claes”. Duhul vechii Flandre veghează neadormit în acest lăcaş, care pentru iubitorii de antichităţi burgheze întruchipa sfioasele sălaşuri ridicate în Evul de mijloc de burghezia înstărită.

Podoaba de căpetenie a faţadei era o uşă de stejar cu două canaturi, ghintuită în picioare aşezate pieziş, în mijlocul cărora stau dăltuite două suveici încrucişate, vădind fala

Claeşilor. Pervazul acestei uşi, durat din gresie, se boltea într-un arc ascuţit încununat de o firidă vârfuită în semn de cruce, care adăpostea chipul cioplit al Sfintei Genoveva torcând din fuior. Deşi anii şi-au presărat zgura peste gingaşa lucrătură a uşii şi a firidei, grijulia veghe pe care le-o închinau slugile casei, îngăduia trecătorilor să desluşească fiece amănunt. Astfel, uşorul cu subţirii lui stâlpi îngrămădiţi unul într-altul, îşi păstrase culoarea-i cenuşie închisă şi lucea, de parcă era dat cu lac.

De o parte şi de alta a uşii, la parter, se aflau câte două ferestre la fel ca toate celelalte ale casei. Chenarul de piatră albă încheiat sub pervaz cu o scoică bogat înflorită, se arcuia într-o dublă arcadă tăiată la mijloc de braţul vertical al crucii ce împărţea geamul în patru ochiuri inegale, căci braţul orizontal, întretăind pe cel vertical la o înălţime chibzuită în aşa fel ca să înfăţişeze o cruce, cele două ochiuri de jos erau aproape de două ori cât cele de sus, rotunjite în arcuri. Brâul de deasupra avea la rându-i drept podoabă trei şiruri de cărămizi, alternând cam la câte un deget fiecare, pentru a înscrie un ornament de model grec. Vitraliul, croit din mici romburi, era încadrat în extrem de subţirele rame de fer vopsite cu roşu.

Zidurile de cărămizi tencuite cu mortar alb, erau ferecate pe alocuri şi în unghiuri, cu lanţuri de piatră. Primul cat avea cinci ferestre; al doilea n-avea decât trei, iar podul primea lumina printr-o uriaşă floare cu cinci petale, tivită cu gresie şi implântată în mijlocul frontonului triunghiular, ca roza din portalul unei catedrale. Pe creasta acoperişului se vântura în chip de morişcă o furcă cu fuiorul de in. Cele două laturi ale uriaşului triunghi alcătuit de coama acoperişului urcau în scări până la tavanul primului cat de unde apele ploilor şiroiau de o parte şi de alta prin guri de balaur. La intrare, o lespede de gresie închipuia o treaptă. În sfârşit, ca ultimă rămăşiţă a străvechilor datini, de-a stânga şi de-a dreapta uşii, între cele două ferestre, se ivea

în caldarâmul uliţei câte o podişcă de lemn strunită în chingi de fier, prin care coborai la beciuri.

De când dura clădirea, această faţadă era grijită temeinic de două ori pe an. Dacă însă între timp vreun firicel de tencuială se desprindea cumva dintre cărămizi, găuricea era astupată pe loc. Ferestre, pervazuri, lespezi, totul se afla mai lustruit aici decât marmura cea mai scumpă la Paris. Faţa casei nu dădea, precum se vede. NICI UN semn de decădere. Cu tot coloritul sur al cărămizilor vechi, era păstrată tot atât de grijuliu ca un tablou antic sau ca un bătrân ceaslov, din cele deosebit de dragi unui amator şi hărăzite să supravieţuiască în veci nevătămate, dacă sub obrocul atmosferei noastre n-ar cădea prada necruţătoarelor miasme ce ne ameninţă deopotrivă şi pe noi.

Cerul noros, aerul jilav al Flandrei, cât şi umbrele prea îngustei uliţe, răpeau prea ades acestei aşezări luciul dat de pedanta-i curăţenie care de altfel îngheţa privirea şi o întrista. Un poet ar fi vrut poate firicele de iarbă prin ochiurile firidei sau urme de muşchi printre săpăturile de gresie, ar fi dorit ca şirurile de cărămizi să se fi măcinat uşor, iar sub bolta ferestrelor o rândunică să-şi fi pitit cuibul printre triplele căsuţe roşii care le împodobeau. De aceea stricta perfecţiune, aerul prea dichisit al acestei faţade pe jumătate tocită de atâta lustruială, îi imprimau o demnitate atât de rece şi o atât de decentă respectabilitate, în cât ar fi gonit fără îndoială pe romanticul aciuat peste drum, să se strămute repede şi degrabă aiurea.

Când vreun oaspe trăgea de şnurul împletit al soneriei de metal atârnat de-a lungul uşorului de la intrare, iar slujnica ieşea să-i deschidă canatul cu micul grătar al ochilor de iscodire la mijloc, canatul scăpa smuls din mână de propria-i greutate şi se izbea răsunând până în inima clădirii, pe sub bolţile unui uriaş gang pietruit, cu un vaier grav şi prelung ca şi când uşa ar fi fost de bronz. Gangul, cu zidurile care imitau marmura, pururi răcoros şi presărat cu un strat de

nisip mărunt, ducea într-o largă curte pătrată, pardosită cu mari lespezi în patru unghiuri, lustruite, de culoarea muşchiului. Pe mâna stângă se înşirau încăperea pentru rufărie, bucătăriile şi odăile slugilor; pe dreapta, magazia de lemne, cea de cărbuni şi dependinţele, toate cu pereţi, cu geamuri şi uşi ornamentate, păstrate în cea mai strictă curăţenie. Lumina cernută între cele patru ziduri cărămizii vărgate cu alb, se răsfira în palpitări şi tonuri trandafirii ce urzeau pe chipurile zugrăvite şi peste cele mai mici amănunte, o tainică vrajă şi fantastice năluciri.

O a doua aşezare, asemuindu-se întru totul cu cea de la stradă şi botezată în Flandra „Locuinţa din dos", se înălţa în fundul acestei curţi neslujind decât membrilor casei. Jos, întâia încăpere primea lumina prin patru ferestre dintre care două dădeau înspre curte, iar celelalte două într-o grădină ce se întindea cât ţinea casa. Două uşi cu geamuri, aşezate faţă-n faţă, duceau una în grădină, cealaltă în curte şi cătau spre intrarea din stradă în aşa chip încât, chiar de la primii paşi, un străin putea să îmbrăţişeze cu privirea întreaga locuinţă, desluşind până şi frunzişul ce îmbrăca zidul din fund al grădinii. Clădirea din faţă, menită să primească oaspeţii la zile mari, cuprinzând la catul de sus iatacurile pentru musafiri, adăpostea neîndoielnic lucruri de artă şi uriaşe avuţii agonisite; dar în ochii celor din neamul Claes ca şi pentru ascuţita pricepere a unui cunoscător, nimic nu întrecea comorile ce împodobeau această încăpere unde, vreme de două veacuri, se scursese viaţa de familie.

Strămoşul răpus întru cauza libertăţii oraşului Gând, meşterul despre care ne-am face o prea puţintică părere dacă istoricul ar nesocoti să adauge că mai era şi un om la aproape patruzeci de mii mărci de argint, agonisite din ţesutul pânzelor de corăbii pentru atotputernica marină veneţiană, acest Claes, deci, legase prieteşug cu vestitul cioplitor în lemn, Van Huysium din Bruges. Nu odată artistul veni la căuşul meşteşugarului. Drept care, cu puţin

înainte de răzvrătirea cetăţii Gând, Van Huysium8, ca unul ce între timp se înstărise, ciopli într-ascuns pentru prietenul său un şir de tăblii din lemn de abanos masiv, înfăţişând isprăvile mai memorabile din viaţa lui Artevelde9, faimosul fabricant de bere uns pentru scurt timp rege al Flandrelor. Acest şir de şaizeci de tăblii număra cam una mie patru sute figuri principale şi trecea drept cea mai desăvârşită lucrare a artistului. Căpitanul însărcinat cu paza burghezilor răzvrătiţi pe care Carol-Quintul hotărâse să-i spânzure în ziua descinderii sale în urbea natală, propusese, zice-se, lui Van Claes, să-l facă scăpat în schimbul operei lui Van Huysium; dar ţesătorul o şi trimisese în Franţa. Acest salon, în întregime căptuşit cu cele şaizeci de tăblii, pe care, din evlavie pentru umbra mucenicului, Van Huysium venise în persoană să le încadreze în rama de lemn vopsit azuriu, cu fire de poleială prin el, este aşadar lucrarea cea mai cuprinzătoare a acestui maestru, din care cele mai mic: fragmente se plătesc astăzi aproape cu greutatea lor în aur.

Deasupra căminului, Van Claes, zugrăvit de Tiţian în toga-i de preşedinte al tribunalului „des Parchons”10 părea că-şi mai diriguie încă urmaşii ce slăveau în el pe eroul neamului. Căminul, cu pragul foarte înalt, zidit, mai întâi în piatră, iar în veacul trecut reconstruit din marmură albă, sprijinea o străveche pendulă şi două sfeşnice cu câte cinci braţe răsucite, de prost gust, dar din argint masiv. Cele patru ferestre erau împodobite cu grele perdele de damasc roşu cu flori negre, căptuşite cu mătase albă, iar jilţurile, tapiţate cu aceeaşi ţesătură. Fusese reînnoite sub Ludovic al XIV-lea. Pardoseala, vădit modernă, era alcătuită din late tăblii de lemn alb tivite cu şipci de stejar. Tavanul, întocmit din mai multe şi întortocheate căsuţe în” mijlocul cărora se iţea câte o mască cioplită de Van Huysium, fusese cruţat şi mai păstra tonurile sumbre ale stejarului de Olanda. Din cele patru unghere ale acestui salon se înălţau coloane trunchiate ce susţineau sfeşnice la fel cu acelea de pe

cămin; o masă rotundă ocupa mijlocul încăperii. De-a lungul pereţilor se înşirau simetric măsuţe de joc. Pe două console aurite, cu tăbliile de marmură albă, se aflau, în momentul când începe această povestire, două globuri de sticlă pline cu apă, în care înotau pe un strat de nisip şi de scoici, peştişorii roşii, aurii şi argintii.

Această încăpere era în acelaşi timp strălucitoare şi posomorâtă. Tavanul absorbea în chip firesc lumina, dar fără s-o răsfrângă. Dacă dinspre grădină soarele izbucnea sclipind jucăuş în sculpturile abanosului, în schimb prin ferestrele dinspre curte mijea o rază puţintică, abia făcând să pâlpâie dârele de aur de pe pereţii din faţă. Astfel acest salon, atât de impunător pe o zi însorită, mocnea îndeobşte sub o lumină lâncedă cu acele melancolice tonuri ruginii pe care soarele le revarsă toamna pe coama pădurilor.

De prisos să urmăm a zugrăvi casa Claes în alte unghere, unde de bună seamă se vor petrece multe dintre peripeţiile povestirii de faţă; e de-ajuns, pentru moment, a-i fi cunoscut orânduirile de căpetenie.

În anul 1812, prin ultimele zile ale lunii august, într-o duminică după vecernie, o femeie sta în jilţul ei din faţa ferestrei. Razele soarelui cădeau oblic asupra casei, o tăiau pieziş, străbăteau salonul, se mistuiau în stranii reflexe pe tăbliile de lemn ce căptuşeau pereţii dinspre curte, învăluind femeia în zona purpurie proiectată de perdeaua de damasc ce cobora în falduri de-a lungul ferestrei. Un pictor, chiar mediocru, dacă ar fi zugrăvit-o în acel moment, ar fi izbutit fără îndoială o operă rară, având înainte-i un chip atât de răvăşit de durere şi de melancolie. Poziţia corpului şi a picioarelor vădeau înfăţişarea abătută a unei făpturi ce-şi pierde conştiinţa fiinţei trupeşti în încordarea forţelor absorbite de o idee fixă; îi urmărea mi firile în viitor, cum adesea priveşti de pe malul mării o rază de soare ce străpunge norii şi înscrie la orizont o dâră luminoasă. Mâinile femeii, respinse de braţele jilţului, atârnau în afară; iar capul, ca o prea grea povară, era rezemat pe spătar. O

rochie foarte simplă de percal alb nu îngăduia ochiului să-i ghicească proporţiile, iar bustul îi era ascuns sub cutele unei eşarfe încrucişate pe piept şi înnodate cu o voită neglijenţă. Chiar dacă lumina n-ar fi scos în relief faţa, pe care femeia dorea parcă dinadins s-o arate mai cu plăcere decât tot restul făpturii sale, ar fi fost peste putinţă să nu-ţi pironească luarea-aminte; expresia care ar fi zguduit şi pe cel mai jucăuş prunc era de-o încremenită şi rece stupoare, în pofida celor câteva lacrimi fierbinţi. Nimic mai înspăimântător decât a fi martorul unei adânci dureri ce nu se revarsă decât în arare intervale, dar care pe acest obraz rămânea ca o lavă pietrificată în jurul unui vulcan. S-ar fi zis o mamă în ceasul morţii, silită să-şi părăsească copiii într-o prăpastie de mizerie, fără a le putea lăsa în urmă-i nici o ocrotire omenească.

Fizionomia acestei doamne, în vârstă cam de vreo patruzeci de ani, dar care atunci era mai puţin departe de a fi frumoasă decât fusese vreodată în tinereţe, nu arăta niciuna dintre trăsăturile femeii flamande. Bogatele-i plete se revărsau în negre inele pe umeri şi de-a lungul obrajilor. Fruntea, foarte bombată, cu tâmple înguste, era ca de ceară, dar sub bolta ei scăpărau doi ochi negri aruncând văpăi. Faţa întru totul spaniolă, smeadă şi pala, devastată de vărsat, reţinea privirea prin desăvârşirea ovalului de-un contur care, în ciuda trăsăturilor alterate, păstra o perfecţiune de o impunătoare eleganţă ce apărea deplin de câte ori încordarea sufletului îi restituia puritatea iniţială. Trăsătura care dădea deosebită distincţie acestui chip energic, era nasul adus ca un plisc de vultur şi care, prea bombat spre mijloc, părea rău construit înlăuntru, dovedind însă o negrăită fineţe; peretele nărilor era atât de străveziu, încât se împurpura în bătaia luminii, Cu toate că buzele cărnoase şi mărunt încreţite, dezvăluiau trufia unei înalte obârşii, ele erau pătrunse de o bunătate firească şi radiau buna-cuviinţă. Fireşte se putea tăgădui frumuseţea acestui chip în acelaşi timp viguros şi feminin; dar poruncea

atenţie. Scundă, cocoşată, şi şchioapă, această femeie îşi prelungise cu atât mai mult fecioria, cu cât cei din juru-i se încăpăţânau s-o socotească săracă cu duhul; şi totuşi, se găsiră o seamă de bărbaţi adânc răscoliţi de pasionata ardoare înscrisă pe faţa ei, de tainicele semne ale unui nesecat izvor de duioşie, şi care s-au lăsat cuceriţi de un farmec anevoie de împăcat cu atâtea infirmităţi. Aducea mult cu strămoşul ei, ducele de Casa-Real, grande de Spania, în acea clipă, vraja, care odinioară subjugase atât de despotic sufletele îndrăgite de poezie, se revărsa pe chipul său mai năvalnic ca în orice alt ceas din viaţa-i trecută şi se cheltuia, ca să spunem aşa, în gol, vestind o magică voinţă, biruitoare peste oameni, dar neputincioasă în faţa destinelor. Când ochii ei părăseau bocalul unde privea peştişorii fără să-i vadă, atunci îi înălţa cu o deznădăjduită tresăltare, ca şi cum ar fi invocat cerul. Zbuciumul său părea dintre acelea ce nu se pot încredinţa decât lui Dumnezeu. Tăcerea era tulburată doar de greieri şi cei câţiva cosaşi ce ţârâiau în grădiniţa de unde se ridica o arşiţă de cuptor, şi de zvonul înăbuşit al argintăriei, al farfuriilor şi al scaunelor mişcate în încăperea vecină de un fecior care punea masa pentru cină.

În acel moment, îndurerata doamnă aţinti urechea şi păru a se reculege; scoase batista, îşi şterse lacrimile, încercă să zâmbească şi-şi birui atât de stă până zbuciumul săpat în trăsături, încât oricine ar fi crezut-o cuprinsă de acea indiferenţă în care ne afundă o viaţă scutită de griji. Fie pentru că obişnuinţa de a vieţui între acei pereţi unde o alungau infirmităţile, îi îngăduise să recunoască unele tainice semne de nepătruns pentru alţii şi pe care fiinţele în prada marilor pasiuni le caută cu înfrigurare, fie pentru că natura răscumpărase atâtea neajunsuri trupeşti dându-i simţuri mai ascuţite decât făpturilor în aparenţă mai armonios croite, femeia aceasta desluşise pasul unui bărbat în coridorul de deasupra bucătăriilor şi încăperilor pentru servitori, prin care aripa din faţă comunica cu cartierul din

dos. Sunetul paşilor creştea din ce în ce mai lămurit. Şi deîndată, chiar fără a fi avut puterea cu care o făptură pasionată cum era dânsa ştia să desfiinţeze spaţiul pentru a se contopi cu celălalt eu al său, chiar un străin ar fi auzit totuşi lesne pasul bărbatului coborând scara din coridor în salon. La sunetul acelui pas, fiinţa cea mai neatentă ar fi tresăltat răscolită de gânduri, căci era peste putinţă ca cineva să rămână rece, ascultându-l. Un mers grăbit ori sacadat sperie. Când un om sare şi strigă „foc!”, picioarele-i glăsuiesc tot atât de tare ca şi vocea. Dacă aşa este, apoi nici un mers potolit nu pricinuieşte emoţii mai puţin puternice. Grava încetineală, pasul târât al acelui bărbat, ar fi scos fără îndoială din fire pe oamenii lipsiţi de judecată; dar un observator sau firile nervoase ar fi încetat aproape un simţământ de groază ascultând mersul cadenţat al acelor picioare din care viaţa parcă era absentă şi care făceau să trosnească podelele ca şi cum două greutăţi de fer izbeau sacadat. Oricine ar fi recunoscut pasul nehotărât şi greoi al unui moşneag sau maiestosul mers al unui gânditor ce târăşte lumi după el.

După ce coborî ultima treaptă, proptindu-şi picioarele pe lespezi cu o mişcare şovăielnică, bărbatul zăbovi o clipă în spaţiul mare unde sfârşea gangul ce ducea la odăile slugilor şi de unde se putea intra şi în salon, printr-o uşă ascunsă în tăbliile de lemn, la fel cu cea paralelă care dădea în sufragerie. În acea clipă, un fior uşor, asemeni celui pricinuit de o scânteie electrică, scutură femeia întinsă în jilţ; dar totodată cel mai îmbietor surâs îi înflori pe buze, şi faţa-i, înviorată de aşteptarea unei plăceri, străluci ca a unei prea frumoase madone italiene; într-o clipă găsi tăria să-şi înăbuşe teroarea în străfundul sufletului; apoi întoarse capul spre tăbliile din ungherul sălii unde avea să se deschidă uşa care fu în adevăr împinsă cu atâta violenţă, încât sărmana creatură păru că a primit ea direct comoţia.

Balthazar Claes se ivi deodată, făcu câţiva paşi fără a se uita la femeie, sau, dacă o privi, nu o văzu, şi rămase pironit

în mijlocul salonului, sprijinindu-şi în palma dreaptă capul uşor înclinat. Ucigătoarea suferinţă cu care această femeie nu se putea obişnui, deşi era aproape plinea ei zilnică, îi încleştă inima, îi stinse surâsul pe buze, îi încruntă fruntea brună între sprincene, spre acea cută ce sapă încordarea simţămintelor covârşitoare; ochii i se împânziră de lacrimi, dar le şterse de îndată, privind la Balthazar.

Cu neputinţă ar fi fost pentru oricine să nu se simtă adânc impresionat de acest şef al familiei Claes. Tânăr, trebuia să fi semănat desigur cu slăvitul mucenic ce ameninţase pe Carol-Quintul cu reînscăunarea lui Artevelde; acum însă, părea un om trecut de şaizeci de ani, măcar că nu avea mai mult de cincizeci, iar îmbătrânirea-i pretimpurie şterse nobila asemuire. Deşi înalt de statură, mergea adus de spate, fie ca îndeletnicirile îl siliseră să stea aplecat, fie că şira spinării se încovoiase sub povara capului. Avea umerii laţi şi pieptul bine legat. Dar restul trupului era firav, deşi nervos; şi această disproporţie într-o croială altădată vădit armonioasă, intriga mintea, oare ar fi încercat să explice asemenea fantastică arătare prin cine ştie ce ciudăţenie a traiului. Stufoasa-i chică bălană neţesălată, îi cădea pe umeri după moda germană, dar într-o dezordine ce se îmbina cu toată strania-i înfăţişare. Fruntea lată prezenta de altfel protuberantele în care Gall11 a statornicit sferele poetice. Ochii, de un albastru clar şi cald, aveau ascuţita agerime ce se întâlneşte la marii cercetători ai ştiinţelor oculte. Nasul, cândva desigur fără cusur, se alungise, iar nările păreau că se umflă treptat printr-o involuntară încordare a muşchilor olfactivi. Umerii obrajilor păroşi, ieşeau mult în afară şi făceau faţa-i veştedă încă mai suptă; gura, plină de graţie, era ghemuită între nas şi o bărbie scurtă, întoarsă brusc în sus. Linia feţei era mai mult lungă decât ovală; astfel, sistemul ştiinţific ce atribuie fiecărui chip omenesc o asemuire cu faţa unui animal, şi-ar fi găsit o dovadă mai mult în figura lui Balthazar Claes care părea că aduce cu capul unui cal. Pielea îi era lipită de oase, uscată

parcă fără istov de o sacră văpaie; iar în clipele, când cerceta spaţiul, ca pentru a-şi urmări împlinirea speranţelor, s-ar fi zis că aruncă pe nări flacăra ce-i devora fiinţa. Pasiunile adânci ce frământă pe oamenii mari erau înscrise pe acest chip palid, brăzdat de cute, pe fruntea şănţuită ca a unui bătrân rege răpus de griji, dar mai presus în ochii scânteietori a căror arşiţă era parcă deopotrivă hrănită şi de castitatea ce-o dă tirania gândirii, cât şi de lăuntrica văpaie a unei vaste inteligenţe. Ochii, adânc cufundaţi în găvane, păreau adumbriţi doar de vegheri şi de îndârjite lupte ale unei speranţe mereu înşelată, mereu renăscută.

Aprigul fanatism pe care-l insuflă arta sau ştiinţa sa mai trăda încă în acest om şi printr-o stranie şi permanentă distracţie, a cărei mărturie o vedea în portul şi apucăturile pe aceeaşi măsură cu magnifica monstruozitate a fizionomiei. Mâinile mari şi păroase erau nespălate, unghiile îndoliate. Încălţările ori erau nevăcsuite, ori clămpăneau. Dintre toţi ai casei, stăpânul era singurul ce-şi permitea ciudata libertate de a umbla murdar. Soioşii lui pantaloni de şiac negru, jiletca dezbumbată, cravata înnodată strâmb, surtucul verzui în veci hăbucit, întregeau un bizar amestec de mici şi de mari semne ce-ar fi trădat la oricine altul mizeria viciului, care însă la Balthazar Claes întruchipau dezordinea geniului. Prea deseori viciul şi geniul produc efecte asemănătoare ce înşală pe omul de rând. Geniul nu este oare un neînfrânat exces ce devoră timpul, banii, trupul, şi care duce la spital mai grabnic chiar decât josnicele pasiuni? Oamenii arată chiar mai mult respect pentru viciu decât pentru geniu, căci geniului îi refuză orice credit. Beneficiile de pe urma tăinuitelor munci ale savantului par atât de îndepărtate, încât societatea se teme a-l lua în serios cât timp e în viaţă; socoate mai nimerit să se achite faţă de el neiertându-i nici sărăcia nici nenorocirile.

Cu toată necurmata-i uitare de prezent, dacă Balthazar Claes îşi părăsea cumva misterioasele contemplaţii, dacă

vreun dulce imbold social îi înviora faţa gânditoare, dacă ochii ficşi îşi părăseau cumva recea sclipire pentru a oglindi un simţământ, în sfârşit dacă privea în jur revenind la viaţa de aievea, greu i-ar fi fost oricui să nu aducă un involuntar prinos seducătoarei frumuseţi a acelei figuri, cât şi spiritului plin de farmec care se zugrăvea în ea. Astfel, fiecine, văzându-l atunci, regreta că acest om nu mai aparţinea lumii, rostindu-şi: „Frumos trebuie să mai fi fost în tinereţe!” Grosolană greşeală! Niciodată Balthazar Claes nu fusese mai poetic de cum era în acea clipă. Lavater12 ar fi râvnit desigur să studieze această figură mărturisind răbdare, lealitate flamandă, candidă moralitate, în care totul era larg şi mare, în care pasiunea părea calmă, fiindcă era adâncă. Moravurile acestui om nu puteau fi decât curate, cuvântul său nu putea fi decât sacru, prietenia lui decât statornică, devotamentul său decât desăvârşit; dar voinţa ce pune aceste însuşiri în slujba patriei, a omenirii sau a familiei, se îndreptase din păcate aiurea. Acest cetăţean care avea datoria să vegheze la fericirea unui cămin, să chivernisească o avere, să-şi îndrume copiii spre un frumos viitor, trăia în afara îndatoririlor şi afecţiunilor sale, în tovărăşia unui alt duh familiar. În ochii unui preot ar fi părut binecuvântat cu harul dumnezeiesc, un artist l-ar fi slăvit ca pe un mare maestru, un entuziast l-ar fi luat drept un iluminat al Bisericii swedenborgiene13.

În momentul acela, straiele lui ponosite, sălbatice, rufoase, contrastau ciudat cu graţioasa îngrijire a femeii ce-l admira cu atâta zbucium. Fiinţele diforme, inteligente, sau cu un suflet ales, pun în găteala lor un gust deosebit. Ele ori se îmbracă simplu, simţind că farmecul lor e numai lăuntric, ori ştiu să-şi ascundă dizgraţia proporţiilor sub o anume eleganţă ce incintă ochiul şi absoarbe cugetul. Nu numai că fiinţa aceasta avea un suflet mărinimos, dar îl mai şi iubea pe Balthazar Claes cu acel instinct al femeii care-o apropie de suavităţile angelice. Crescută în sânul uneia din cele mai vestite familii din Belgia, ea tot ar fi dobândit gustul chiar

dacă nu l-ar fi avut din născare; iluminată însă şi de dorinţa de a plăcea neîncetat bărbatului drag, ştia să se îmbrace cu o minunată artă fără ca eleganţa ei să distoneze cu cele două metehne fizice. Corsajul ei nu izbea de altfel decât prin umeri, din care unul era simţitor mai mare decât celălalt. Ea cercetă prin fereastră curtea interioară, apoi grădina, ca pentru a se încredinţa că e singură cu Balthazar, şi-i spuse apoi cu un dulce murmur, aruncându-i una dintre acele supuse priviri ce caracterizează pe flamande, căci de multă vreme iubirea alungase dintre ei trufia blazonului spaniol:

— Balthazar, eşti oare atât de ocupat? Iată a treizeci şi treia duminică, de când nu mai vii nici la liturghie, nici la vecernie.

Claes nu răspunse; soţia plecă fruntea, împreună mâinile şi aşteptă; ştia că tăcerea aceasta nu însemna nici dispreţ nici nepăsare, ci numai tiranice preocupări. Balthazar era una dintre acele făpturi oare păstrează până târziu în adâncul sufletului gingăşia lor tinerească; s-ar fi socotit ucigaş, rostind cel mai nevinovat gând jignitor faţă de o femeie copleşită de simţământul nefericirii sale trupeşti. El singur poate, dintre bărbaţi, ştia că o vorbă, o privire, pot şterge ani de fericire, şi că sunt cu atât mai neîndurătoare cu cât se izbesc mai cumplit de o neclintită blândeţe; căci firea noastră ne împinge a suferi mai amar de o disonanţă în clipele fericite, decât a ne bucura gustând o plăcere în plină nenorocire.

Peste câteva clipe, Balthazar păru că se trezeşte, privi împrejur şi întrebă:

— Vecernie? Ah! Copiii sunt la vecernie?

Făcu câţiva paşi ca să arunce ochii în grădina unde de pretutindeni se înălţau superbe lalele; dar se poticni de îndată ca şi cum s-ar fi izbit de un zid şi îngăimă:

— Mai la urmă, de ce nu s-ar combina într-un timp anumit?

— Oare înnebuneşte? se cutremură femeia înfiorată de groază.

Dar ca să înţelegem tâlcul scenei provocate de această situaţie, e neapărată nevoie să aruncăm o privire în viaţa de până atunci a lui Balthazar Claes şi a nepoatei ducelui de Casa-Real.

II.

POVESTEA UNEI CĂSNICII FLAMANDE.

Prin anul 1783, domnul Balthazar Claes Molina de Nurho, pe atunci în vârstă de douăzeci şi doi de ani, putea trece drept ceea ce numim noi în Franţa un bărbat frumos. Venise să-şi desăvârşească educaţia la Paris unde căpătă deprinderi alese în societatea doamnei d'Egmont, contelui de Horn, principelui d'Arenberg, ambasadorului Spaniei, a lui Helvétius14, a francezilor băştinaşi din Belgia sau a altora veniţi din acea ţară şi pe care obârşia sau averea îi aşezase printre marii seniori ce dădeau tonul pe acea vreme. Tânărul Claes îşi găsi acolo rude şi prieteni care-l lansară în lumea mare, în momentul când acea lume mare avea să se prăbuşească; dar ca cei mai mulţi dintre tineri, fu mai ademenit la început de glorie şi de ştiinţă, decât de deşertăciuni. Frecventa deci mult savanţii şi cu osebire pe Lavoisier15 care, pe atunci, atrăgea obştească luare-aminte mai vârtos prin imensa-i avere de fermier general, decât prin descoperirile-i în chimie; în vreme ce mai apoi, marele chimist avea să-l facă uitat pe micul fermier general, Balthazar se pasionă pentru ştiinţa cultivată de Lavoisier, devenind cel mai înflăcărat discipol al său; dar era tânăr, chipeş cum fusese Helvétius, şi femeile din Paris îl învăţară în scurtă vreme a nu mai distila decât spiritul şi dragostea. Deşi îmbrăţişase învăţătura cu înfocare, iar Lavoisier îi acordase unele elogii, îşi părăsi maestrul ca să asculte pe maestrele gustului, în preajma cărora tinerii îşi însuşeau ultimele lecţii din codul manierelor elegante, deprinzând obiceiurile înaltei societăţi care, în Europa, alcătuieşte una şi aceeaşi familie. Ameţitorul vis al succesului nu ţinu mult;

după ce sorbi aerul Parisului. Balthazar plecă ostenit de-o viaţă deşartă ce nu se împăca nici cu sufletu-i arzător, nici cu inima-i iubitoare. Viaţa de cămin, atât de dulce, de liniştită, ce-i răsărea în minte numai la auzul numelui de Flandra, îi păru mai potrivită cu firea şi cu tainicele-i chemări ale inimii. Poleiala nici unui salon parizian nu-i adumbrise melodiile salonului brun ori ale micuţei grădini unde copilăria lui se scursese atât de ferice. Trebuie să fie cineva şi fără cămin şi fără patrie, pentru a se înrădăcina la Paris. Parisul este oraşul cosmopolitului sau al oamenilor ce s-au cununat cu lumea pe care-o strâng neogoit la piept cu braţul ştiinţei, al artei sau al puterii.

Copilul Flandrei reveni la Douai precum porumbelul lui La Fontaine la cuibul său, plânse de bucurie regăsindu-şi urbea chiar în ziua sărbătoririi lui Gayant. Gayant, această superstiţioasă fericire a întregului oraş, acest triumf al amintirilor flamande, data cam din timpul emigrării familiei sale la Douai.

Moartea tatălui şi a mamei lăsă casa Claes pustie şi-l copleşi câtăva vreme. După ce prima-i durere se alină, simţi nevoia să se însoare, pentru a încununa fericita existentă despre care-i vorbiseră toate religiile; voi să urmeze făgaşul străvechiului cămin, mergând, ca şi strămoşii lui, să-şi caute o soţie fie la Gând, fie la Bruges sau la Anvers; dar, niciuna dintre tinerele întâlnite acolo nu-i fu pe plac. Avea, fără îndoială, idei particulare despre căsătorie, căci fu învinuit încă de tânăr de a nu păşi pe calea bătută. Într-o zi, auzi vorbindu-se la una dintre rubedeniile sale, la Gând, despre o domnişoară din Bruxelles care a devenit obiectul unor discuţii destul de aprinse. Unii găseau că frumuseţea domnişoarei de Temninck era umbrită de infirmităţile sale; alţii o vedeau desăvârşită cu toate cusururile. Bătrânul văr al lui Balthazar Claes declară oaspeţilor de faţă, că frumoasă ori ba, avea un suflet pentru care el ar lua-o de nevastă dacă ar fi de însurat; şi povesti cum ea renunţase la moştenirea părinţilor, pentru a înlesni fratelui mai mic o

căsătorie demnă de numele său, preferând astfel fericirea acestui frate propriei sale fericiri şi jertfindu-i întreaga viaţă. Nu era de crezut că domnişoara de Temninck avea să se mărite bătrână şi fără avere, când, tânără moştenitoare, nu i se prezenta nici o partidă. La câteva zile după aceasta, Balthazar Claes era pe urmele domnişoarei de Temninck, pe atunci în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, şi de care se îndrăgostise nebuneşte. Joséphine de Temninck se crezu obiectul unui capriciu şi refuză să-l ia în serios pe domnul Claes; dar pasiunea este atât de comunicativă şi, într-o biată fată schiloadă şi şchioapă, o iubire inspirată unui bărbat tânăr şi bine făcut, stârneşte atât de ameţitoare ispite, încât primi să se lase curtată.

N-ar trebui oare un întreg ceaslov pentru a zugrăvi cum se cuvine dragostea unei tinere supuse cu umilinţă opiniei ce-o proclamă slută, în vreme ce ea simte lăuntric năvalnicul farmec ce naşte din simţămintele curate? Sunt sălbatice gelozii la priveliştea fericirii, sunt crunte dorinţe de răzbunare împotriva rivalei ce fură o privire, sunt în sfârşit emoţii, spaime necunoscute celor mai multe dintre femei, şi care ar pierde puterea lor fiind doar numai schiţate. Îndoiala, atât de dramatică în iubire, ar fi cheia acestei analize, prin esenţă minuţioasă, în care unele suflete şi-ar găsi poezia pierdută, dar nu şi uitată, a celor dintâi fiori: acele sublime exaltări în străfundul inimii şi pe care fata nu le trădează, niciodată; acea teamă de a nu fi înţeles şi nemărginitele bucurii de a fi fost înţeles; acele şovăieli ale sufletului ce se zăvorăşte şi acele magnetice raze ce dau ochilor nuanţe nesfârşite; acele gânduri sinucigaşe trezite de o singură vorbă şi risipite de o mlădiere a glasului tot atât de intensă ca şi simţământul a cărei tainică statornicie o dezvăluie; acele sfielnice priviri ce ascund spăimoase îndrăzneli; fulgerătoarele dorinţe de a vorbi şi de a făptui, înfrânate de însăşi violenţa lor; acea intimă elocinţă ce se grăieşte prin rostiri lipsite de duh, dar spuse cu o voce înfrigurată; misterioasele efecte ale

primitivei pudori lăuntrice şi acelei dumnezeieşti discreţii care face pe oricine darnic într-ascuns şi dă o negrăită mireasmă jertfelor tăinuite; într-un cuvânt, toate frumuseţile primăverii amorului şi slăbiciunile atotputerniciei lui.

Domnişoara Joséphine de Temninck se arătă cochetă din mărinimie. Simţământul aparentelor sale imperfecţiuni o făcu tot atât de anevoie de mulţumit ca şi pe cea mai frumoasă fiinţă. Teama de a displace cândva îi deştepta mândria, îi spulbera încrederea, dându-i tăria să păstreze în tainiţa inimii acele nemaisimţite fericiri cu care celorlalte femei le place a se făli în purtări, făurindu-şi din ele o trufaşă podoabă. Cu cât dragostea o împingea mai aprins spre Balthazar, cu atât îndrăznea mai puţin să-şi dezvăluie simţămintele. Gestul, privirea, răspunsul şi întrebarea, care, la o femeie frumoasă, sunt măguliri pentru un bărbat, nu deveneau oare la ea umilitoare speculaţii? O femele frumoasă poate în voia cea bună să se arate aşa cum este, lumea îi trece cu vederea o nerozie sau o stângăcie; pe când o singură ochire îngheaţă expresia cea mai minunată pe buzele unei slute, îi stânjeneşte privirea, îi sporeşte stângăcia gesturilor, îi stinghereşte ţinuta. Nu ştie oare că numai ei (dintre toate) nu-i sunt îngăduite greşelile, că oricine îi refuză darul de a le îndrepta şi, că de altminteri, nimeni nu-i dă acest prilej? Cerinţa de a fi în orice moment desăvârşită nu-i întunecă oare facultăţile, nu le paralizează funcţiunea lor? O atare femeie nu poate vieţui decât într-o atmosferă de îngerească îngăduinţă. Dar unde-s inimile din care îngăduinţa să se reverse neîntinată de o amară şi jignitoare milă?

Gândurile acestea cu care o obişnuise necruţătoarea politeţe a lumii, ca şi acele atenţii care, mai neîndurătoare decât batjocurile, învenineză nenorocirile punând degetul pe rană, o chinuiră pe domnişoara de Temninck, pricinuindu-i o necurmată stânjenire ce-i alungă în adâncul fiinţei cele mai dulci simţiri şi îngheţa atitudinea, vorba,

privirea. Era îndrăgostită pe furiş, nu cuteza a fi elocventă sau frumoasă decât în singurătate. Nefericită în plină zi, ar fi fost încântătoare dacă i s-ar fi îngăduit să nu trăiască decât noaptea. Deseori, pentru a pune la încercare această iubire şi cu riscul de a o pierde, dispreţuia găteala ce-i putea salva în parte cusururile. Ochii ei de spaniolă fascinau când îşi dădea seama că Balthazar o găsea frumoasă, fără să fie gătită. Cu toate acestea, neîncrederea îi întuneca rarele clipe în care se-încumeta să se lase pradă iubirii. Ea îşi puse în curând întrebarea dacă nu cumva Claes se gândea s-o ia de soţie numai ca să aibă acasă o roabă, dacă nu ascundea cumva metehne ce-l sileau să se mulţumească cu o biată slută. Aceste neogoite temeri dădeau uneori un preţ de nespus ceasurilor când credea în veşnicia, în sinceritatea unei iubiri ce trebuia s-o răzbune împotriva lumii întregi. Provoca delicate discuţii ponegrindu-şi urâţenia, ca să pătrundă până în ascunzişul conştiinţei iubitului, smulgea atunci lui Balthazar adevăruri puţin măgulitoare; dar îi plăcea încurcătura în care-l punea, împingându-l să declare că o femeie este iubită, înainte de toate, pentru sufletul ei ales şi pentru acel devotament ce face fiecare zi din viaţă atât de egal fericită, încât după ani de căsnicie, cea mai fermecătoare femeie de pe pământ este, pentru un soţ, aidoma celei mai slute. După ce înşira tot ce se afla adevăr în paradoxurile care urmăreau să scadă preţul frumuseţii, deodată Balthazar îşi dădea seama de nepoliteţea acelor observaţii şi-i dezvăluia toată bunătatea inimii în gingăşia tranziţiilor prin care ştia să dovedească domnişoarei de Temninck că, pentru el, ea era desăvârşită. Devotamentul, care la o femeie înseamnă poate cea mai înaltă culme a iubirii, nu lipsi acestei fete, căci ea nu nădăjduia să fie veşnic iubită; dar întrezărirea unei lupte în care simţământul trebuia să biruie frumseţea o ademeni; apoi ea găsi mărinimie în a se dărui fără a crede în dragoste; în sfârşit fericirea, oricât de vremelnică ar fi fost, trebuia de! a sine plătită prea scump pentru ca să mai

pregete a o gusta. Aceste şovăieli, zvârcolirile acestea, învăluind pe-o astfel de superioară făptură în farmecul şi în neprevăzutul pasiunii, trezeau în Balthazar o iubire aproape cavalerească.

Nunta avu loc la începutul anului 1795. Cei doi soţi se întoarseră la Douai ca să petreacă primele zile ale căsniciei în patriarhalul sălaş al Claeşilor, ale cărui comori fură sporite de domnişoara de Temninck, ce aduse cu ea câteva frumoase tablouri de Murillo şi de Velasquez, diamantele mamei sale şi magnificele daruri trimise de fratele ei, devenit duce de Casa-Real.

Puţine femei fură mai fericite ca doamna Claes. Fericirea dăinui cincisprezece ani, fără nici cel mai palid nor; şi, asemeni unei orbitoare lumini se strecură până în cele mai neînsemnate amănunte ale vieţii. Cei mai mulţi dintre soţi au firi sucite ce dau loc la necurmate disonanţe; ei golesc în acest chip căminul de armonie, frumosul ideal al căsniciei; căci majoritatea soţilor sunt roşi de micimi, iar meschinăriile dau naştere la dezbinări. Unul va fi cinstit şi muncitor, dar aspru şi ursuz, altul va fi mărinimos, dar catâr; acesta îşi va iubi nevasta, dar va avea o voinţă şovăielnică; cestălalt, mâncat de ambiţie, se va achita de simţăminte ca de o datorie; dacă satisface vanităţile bogăţiei, în schimb alungă voioşia de toate zilele; în sfârşit, bărbaţii de la mijlocul societăţii sunt prin esenţă incompleţi, fără a li se putea aduce la drept vorbind vreo vină. Oamenii de spirit sunt tot atât de schimbători ca şi barometrele; singur geniul este cu adevărat bun. Ca atare, fericirea se află la cele două extremităţi ale scării morale. Nătărăul bun la suflet sau omul de geniu sunt singurii în stare, unul prin slăbiciune, celălalt prin forţă, de acea egalitate de caracter, de acea constantă blândeţe în care se topesc asprimile vieţii. La unul, e nepăsare şi pasivitate; la celălalt, îngăduinţă şi continuitatea sublimei gândiri, al cărei interpret este şi care trebuie să fie aceeaşi în vorbă cât şi în faptă. Şi unul şi celălalt sunt deopotrivă de simpli şi de

naivi; numai că la primul găsim vidul, la al doilea, profunzimea. De aceea femeile care ştiu ce vor sunt gata să ia un nătărău în lipsa unui om mare.

Balthazar îşi vădi deci înainte de toate superioritatea în cele mai mărunte lucruri ale vieţii. Îi plăcu să vadă în iubirea conjugală o operă măreaţă şi, ca oamenii luminaţi la minte care nu suferă nimic ce nu-i desăvârşit, ţinu să-i descopere toate frumuseţile. Cugetu-i împrospătă neîncetat calmul fericirii, nobilu-i caracter pecetluia atenţiile sale cu semnul graţiei. Întru aceea, deşi împărtăşea principiile filosofice ale veacului al XVIII-lea16, adăposti sub propriu-i acoperiş, până în 1801, un preot catolic, cu toate primejdiile la care-l expuneau legile revoluţionare, numai ca să nu contrarieze fanatismul spaniol pentru biserica romană, pe care soţia-i îl supsese odată cu laptele matern; mai târziu, când cultul fu restabilit în Franţa, îşi însoţi nevasta la liturghie în fiece duminică. Niciodată dragostea lui nu părăsi formele pasiunii. Niciodată nu-şi arătă faţă de ai săi acea forţă proteguitoare ce place atât de mult soţiilor, căci, pentru a lui, aceasta ar fi însemnat ceva asemenea milei. În sfârşit, întru cea mai dibace măgulire, o trata ca pe egala sa lăsând să-i scape unele amabile toane pe care bărbatul şi le îngăduie faţă de o femeie frumoasă ca pentru a-i înfrunta superioritatea. Buzele i-au fost întotdeauna înflorite de surâsul fericirii, iar graiul plin neîncetat de blândeţe, O iubi pe Joséphine a lui pentru ea şi pentru el, cu acea înflăcărare ce înseamnă un necurmat prinos adus însuşirilor şi frumuseţilor unei femei. Fidelitatea, care la soţi e adesea doar efectul unui principiu social, al unei religii sau al unui calcul, la el părea involuntară şi nu se arăta fără dulcile alintări ale primăverii amorului.

Datoria era singura dintre obligaţiile căsniciei ce rămase necunoscută acestor doi soţi deopotrivă de iubitori, căci Balthazar Claes găsi în domnişoara de Temninck o constantă şi deplină realizare a speranţelor lui. Astfel, inima-i fu întotdeauna potolită fără istovire şi omul

întotdeauna fericit. Nu numai că sângele spaniol nu se dezminţea în urmaşa ducilor de Casa-Real, făcându-i un instinct din acea ştiinţă ce se pricepe să împrospăteze plăcerea la infinit; dar se mai vădi în ea şi acel devotament fără hotare care e geniul tuturor femeilor, după cum graţia îi este toată frumuseţea. Iubirea ei era un fanatism orb ce la un singur semn al capului, ar fi făcut-o să alerge bucuroasă la moarte. Delicateţea lui Balthazar exaltase în ea cele mai generoase avânturi ale femeii, trezindu-i năvalnicul imbold de a da mai mult decât primea. Acest schimb mutual al unei fericiri dăruite din belşug când de unul, când de celălalt dintre soţi, punea în chip vădit principiul vieţii sale dincolo de această fericire, răspândind o dragoste sporită necontenit prin vorbele, prin privirile şi prin faptele ei. Şi la unul şi la celălalt, recunoştinţa fecunda şi primenea viaţa lăuntrică; tot astfel după cum certitudinea de a fi totul unul pentru celălalt îndepărta micimile, înnobilând cele mai umile amănunte ale existenţei.

Pentru aceea, soţia cocoşată pe care soţul o vede dreaptă, femeia şchioapă pe care un bărbat nu o vrea altfel, ori femeia vârstnică ce arată tânără, nu sunt oare cele mai fericite femei? Iubirea pământească n-ar putea atinge culmi mai înalte. Gloria femeii nu este oare de a se face adorată prin ceea ce pare la ea micşorare? A uita că o şchioapă nu merge drept e fascinaţia unei clipe; dar a o iubi fiindcă şchioapătă înseamnă a-i îndumnezei defectul. Poate n-ar fi rău să se înscrie în Evanghelia femeilor această maximă: Fericite cele sărace cu trupul, că a acelora este împărăţia iubirii!

Fără îndoială, frumuseţea va fi fiind o nefericire pentru o femeie, căci această vremelnică floare ţine prea mult loc în simţământul ce-l trezeşte; or, cine nu o iubeşte oare ca şi cum ar lua în căsătorie o bogată moştenitoare? Dar iubirea pe care o simte sau pe care o provoacă o femeie dezmoştenită de fragilele avantaje ce fac să alerge fiii lui Adam este dragostea cea adevărată; pasiunea pe drept

misterioasă, o pătimaşă îmbrăţişare a sufletelor, un simţământ pentru care ziua dezamăgirii nu soseşte niciodată. Această femeie are graţii neştiute de acea lume, de ai cărei ochi se fereşte, este frumoasă la timp potrivit şi culege prea mulţi lauri făcându-şi uitate imperfecţiunile, pentru a nu reuşi întotdeauna să şi le ascundă. De aceea şi cele mai vestite iubiri din istorie au fost aproape întotdeauna inspirate de femei cărora omul de rând le-ar fi găsit defecte. Cleopatra, Jeana de Napoli, Diane de Poitiers, domnişoara de La Valličre, doamna de Pompadour17, în sfârţit cele mai multe dintre femeile a căror frumuseţe ne este citată ca desăvârşită, şi-au văzut dragostea pierind în chip nefericit. Această părelnică ciudăţenie trebuie să-şi aibă o pricină. Poate că bărbatul trăieşte mai mult prin sentiment decât prin plăcere, poate că farmecul exclusiv trupesc al unei femei frumoase este mărginit, pe când farmecul lăuntric al unei femei de o frumuseţe mediocră e infinit. Nu e oare acesta tâlcul iţelor pe care sunt brodate cele O mie şi una de nopţi? Slută, soţia lui Henric al VIII-lea18 ar fi înfruntat securea şi ar fi biruit nestatornicia stăpânului.

Printr-o ciudăţenie destul de explicabilă la o fată de obârşie spaniolă, doamna Claes era ignorantă. Ştia să citească şi să scrie; însă până la vârsta de douăzeci de ani, când părinţii o scoseseră de la mănăstire, nu citise decât cărţi religioase. Păşind în lume, fu însetată mai întâi de plăcerile lumeşti şi nu învăţă decât deşartele ştiinţe ale gătelilor; dar se simţi atât de adânc umilită de ignoranţa sa, încât nu cuteza să se amestece în nici o conversaţie; pentru care fapt trecu drept săracă cu duhul. Totuşi, această educaţie mistică avusese rezultatul să lase simţămintelor toată forţa lor şi să nu-i altereze întru nimic firea. Proastă şi slută în ochii lumii ca orice fată cu zestre, deveni spirituală şi frumoasă pentru soţ. Balthazar încercă, ce-i drept, în primii ani de căsnicie, să dea soţiei sale cunoştinţele de care avea nevoie pentru a face faţă în lume; dar se vede că era

prea târziu: ea nu avea decât memoria inimii. Joséphine nu uita nimic din ceea ce-i spunea Claes relativ la ei amândoi; îşi amintea cele mai mărunte împrejurări din viaţa-i fericită, nu-şi mai aducea aminte însă a doua zi de lecţia din ajun. Această ignoranţă ar fi pricinuit adâncă discordie între alţi soţi; însă doamna Claes avea o atât de naivă înţelegere a pasiunii, îşi iubea cu atâta evlavie bărbatul, cu atâta sfinţenie, şi dorinţa de a-şi păstra fericirea o făcea atât de iscusită, încât se comporta întotdeauna în aşa fel pentru a părea că-l înţelege, lăsând prea arareori să sosească momentul când ignoranţa ar fi sărit în ochi. De altminteri, când două făpturi se iubesc îndeajuns pentru ca fiece zi să fie pentru ei mereu cea dintâi a pasiunii lor, se află în această fecundă fericire fenomene ce schimbă toate condiţiile vieţii. Nu e oare atunci, întocmai ca o copilărie nepăsătoare la tot ce nu-i râset, nu-i bucurie, plăcere? Apoi, când viaţa e activă, când arde puternic, bărbatul lasă flacăra în voie fără a cugeta la ea sau a o discuta, fără a măsura mijloacele, nici ţinta. De altfel, niciodată vreo fiică a Evei nu şi-a înţeles mai bine ca doamna Claes meseria de soţie. Ea dovedi acea supunere a flamandei, ce face căminul atât de îmbietor şi căreia mândria de spaniolă îi dădu o şi mai nobilă savoare. Era impunătoare, ştia să comande respectul dintr-o singură privire în care izbucnea simţământul valorii şi al înaltei sale obârşii, în schimb înaintea lui Claes tremura; şi, cu timpul sfârşise prin a-l aşeza atât de sus şi de aproape de Dumnezeu, închinându-i toate actele vieţii şi cele mai mărunte gânduri, încât dragostea ei căpătase în cele din urmă a nuanţă de smerită teamă ce-o ascuţea şi mai mult. Adoptă cu orgoliu toate obiceiurile burgheziei flamande şi-şi puse tot amorul propriu în străduinţa de a face viaţa casnică îmbelşugat ferice, păstrând cele mai neînsemnate amănunte ale casei în strămoşeasca lor curăţenie, neposedând decât lucruri de o absolută valoare, oferind pe masă numai bucatele cele

mai alese şi orânduind totul în juru-i în armonie cu viaţa inimii.

Avură doi băieţi şi două fete. Cea mai mare, cu numele de Marguerite, se născuse în 1796. Mezinul era un băieţel în vârstă de trei ani, botezat Jean-Balthazar. Dragostea de mamă fu la doamna Claes aproape egală cu iubirea-i pentru soţ. De aceea se şi petrecu în sufletul ei, şi mai cu seamă în ultimele zile ale vieţii sale, o aprigă luptă între aceste două simţăminte în deopotrivă de covârşitoare şi dintre care unul devenise, oarecum, vrăjmaşul celuilalt. Lacrimile şi groaza întipărite pe chipul său, în momentul când începe povestirea dramei domestice ce mocnea în acel paşnic sălaş, avea adevărata pricină teama de a-şi fi jertfit copiii, soţului.

În 1805, fratele doamnei Claes se săvârşi din viaţă fără a lăsa urmaşi. Legea spaniolă se împotrivea ca sora să moştenească domeniile ce ţineau de titlurile blazonului; însă, prin dispoziţiile sale testamentare, ducele îi lăsă şaizeci de mii de ducaţi19 pe care moştenitorii spiţei colaterale nu i-au revendicat. Deşi simţământul ce-o lega de Balthazar Claes era de aşa natură încât niciodată vreun gând interesat nu l-ar fi pângărit, Joséphine simţi un fel de mulţumire găsindu-se în posesia unei averi egale cu a bărbatului, şi fu fericită puţind, la rândul său, să-i ofere şi ea ceva, după ce primise cu atâta nobleţe totul de la el. Întâmplarea făcu deci ca această căsătorie, pe care oamenii calculaţi o socoteau drept o sminteală, să fie excelentă sub raportul bănesc.

Folosirea acestei sume fu destul de anevoie de hotărât. Casa Claes era atât de îmbelşugat înzestrată cu mobile, cu tablouri, cu lucruri de artă şi de preţ, încât părea peste putinţă a i se mai adăuga obiecte demne de cele ce se aflau în ea. Pasiunea acestei familii o întţesase de comori. O generaţie umblase în căutarea de tablouri rare; pe urmă, din nevoia de a întregi colecţia începută, gustul pentru pictură se moşteni din tată în fiu. Cele o sută de tablouri ce

împodobeau gangul prin care se ajungea din cartierul din dos la încăperile de recepţie de la primul cat al aripii la stradă, precum şi vreo alte cincizeci aşezate în saloanele de primire la zile mari, ceruseră trei veacuri de răbdătoare cercetări. Erau celebre pânze de Rubens, de Ruvsdael, de Van Dyck, de Terburg, de Gérard Dow, de Téniers, de Mieris, de Paul Potter, Wouwermans, Rembrandt, Hobbema, Cranach şi Holbein20. Tablourile italiene şi franceze se aflau în număr mai mic, dar toate autentice şi dintre cele mai de frunte. O altă generaţie avusese fantezia serviciilor de porţelan japonez ori chinezesc. Cutare Claes se pasionase pentru mobile, altul pentru argintărie; în sfârşit, fiecare avusese mania lui, pasiunea lui una dintre trăsăturile cele mai izbitoare ale firii flamande. Tatăl lui Balthazar, ultima rămăşiţă a prea vestitei societăţi olandeze, lăsase una dintre cele mai bogate colecţii de lalele ce s-au cunoscut vreodată.

În afara acestor avuţii moştenite ce însemnau un uriaş capital şi care îmbrăcau nespus de măreţ acest bătrân lăcaş, simplu pe din afară ca o scoică, dar ca o scoică ce pe dinlăuntru e sidefie şi împodobita cu cele mai bogate culori, Balthazar Claes mai avea o casă de ţară în câmpia Orchies. Departe de a-şi întemeia, ca francezii, cheltuielile pe venituri, el urmase vechea datină olandeză de a nu mânca din ele decât un sfert; şi o mie două sute de ducaţi pe an îl puneau pe acelaşi picior de trai cu cei mai avuţi localnici din oraş. Publicarea codului civil îndreptăţi această cuminţenie. Orânduind împărţirea egală a bunurilor, Titlul despre succesiuni trebuia să lase pe fiecare copil aproape sărac şi să împrăştie într-o bună zi bogăţiile străvechiului muzeu Claes. Balthazar, în înţelegere cu doamna Claes, plasă averea soţiei aşa ca să dea fiecăruia dintre copii o poziţie asemănătoare cu a tatălui. Casa Claes persistă aşadar în modestia traiului şi cumpără nişte păduri devastate pe alocuri de iureşul ultimelor războaie, dar care, bine îngrijite, trebuiau să capete, în zece ani, o enormă valoare.

Înalta societate din Douai, pe care o frecventa domnul Claes, ştiuse atât de bine să preţuiască frumosul caracter şi însuşirile soţiei sale, încât, printr-un soi de tacită înţelegere, o scutise de îndatoririle la care oamenii din provincie ţin atât de mult. În anotimpul de iarna pe care ea-l petrecea în oraş, ieşea arareori în lume, dar lumea venea la ea. Primea în fiecare miercuri şi dădea trei ospeţe pe lună. Oricine băgase de seamă că ea se simţea mai în largul său la dânsa acasă, unde o reţineau de altminteri pasiunea pentru soţ şi grijile pe care le reclama educaţia copiilor.

Astfel fu, până în 1809, comportarea acestor soţi, la care nu învederă niciuna dintre obişnuitele prejudecăţi. Viaţa acestor două făpturi, urzită tainic din dragoste şi voie bună, era pe dinafară aidoma cu oricare alta. Pasiunea lui Balthazar Claes pentru soţia sa, pe care dânsa ştia atât de bine s-o ţie neadormită, părea, după cum spunea el însuşi, că-i îndestulează toată perseverenţa înnăscută întru cultivarea fericirii, la fel de preţioasă ca pasiunea pentru cultura lalelelor către care înclina încă din copilărie şi îl scutise de a mai avea şi o manie a lui, aşa cum avuseseră câte una şi toţi strămoşii, pe rând.

La sfârşitul acelui an, cugetul şi apucăturile lui Balthazar suferiră unele funeste alterări, care începură atât de firesc, încât la început doamna Claes nu găsi cu cale să-l descoase asupra pricinilor. Într-una dintre seri, soţul se culcă într-o stare de nelinişte pe care ea găsi de a sa datorie să n-o tulbure. Delicateţea-i de femeie, cum şi obişnuita-i supunere o îndemnaseră întotdeauna să aştepte spovedaniile lui Balthazar, a cărui încredere în ea îi era chezăşuită de o atât de adevărată iubire, încât nu-i dădea nici un prilej de gelozie. Deşi încredinţată că ar dobândi un răspuns când şi-ar fi îngăduit o întrebare iscoditoare, păstrase întotdeauna, încă de la întâiile impresii din viaţă, teama unui refuz. De altminteri, răul lăuntric al soţului trecu prin felurite prefaceri şi nu ajunse decât treptat la această năprasnică furie ce-i nărui fericirea căsniciei.

Oricât de absorbit fu Balthazar, rămase totuşi, vreme de câteva luni, vorbăreţ, drăgăstos, şi schimbarea caracterului nu se vădea atunci decât prin desele sale distracţii. Doamna Claes nădăjdui multă vreme să afle de la el însuşi secretul acelor lucrări; nu voia poate să-l dezvăluie decât în momentul când toate aveau să dea rezultate utile, căci sunt o seamă de oameni stăpâniţi de o mândrie ce-i împinge să-şi ascundă luptele şi să nu se înfăţişeze decât victorioşi. În ziua biruinţei, fericirea căminului trebuia deci să reînvie cu atât mai luminoasă, cu cât Balthazar îşi dădea seama de această lacună în viaţa-i sentimentală, pe care inima lui avea de bună seamă s-o dezaprobe. Joséphine îşi cunoştea îndeajuns bărbatul pentru a şti că el nu şi-ar ierta să fi făcut pe Pépita sa mai puţin fericită timp de atâtea luni. Rămânea deci tăcută, simţind un soi de bucurie a suferi prin el, pentru el; căci pasiunea-i avea o nuanţă din acea evlavie spaniolă ce nu desparte niciodată credinţa de iubire şi nu înţelege, cu nici un chip, sentimentul fără suferinţă. Aştepta o reîntoarcere a dragostei, spunându-şi în fiece seară: „Va veni mâine!” şi tratându-şi fericirea ca pe un absent.

Zămisli ultimul prunc în mijlocul acestor tăinuite frământări. Cruntă dezvăluire a unui viitor de dureri! În acea împrejurare, iubirea fu, printre distracţiile soţului, doar ca o distracţie mai puternică decât celelalte. Orgoliu-i de femeie, pentru întâia oară rănit, o îndemnă să cerceteze străfundul necunoscutului abis ce-o despărţea pentru totdeauna de Claes din primele zile.

Din acel moment, starea lui Balthazar se înrăutăţi. Acest bărbat, altădată cufundat tot timpul în bucuriile căminului, care se hârjonea ceasuri întregi cu copiii, tăvălindu-se cu ei pe covorul din salon sau pe aleile grădinii, care părea că nu poate trăi decât sub ochii negri ai Pépitei sale, nici nu băgă de seamă că soţia-i aştepta un prunc, uită să mai trăiască printre ai săi şi se uită pe el însuşi. Cu cât doamna Claes amânase mai îndelung să-l iscodească asupra ocupaţiilor sale, cu atât apoi îndrăzni mai puţin a o face. La gândul

acesta, sângele-i clocotea şi graiu-i pierea, în cele din urmă, crezu că încetase a mai plăcea soţului, şi atunci fu serios alarmată. Teama aceasta o sfredeli deznădăjduind-o, o exaltă, deveni pricina multor ceasuri melancolice şi mâhnite reverii. Îi dădu dreptate lui Balthazar în dauna ei, găsindu-se slută şi bătrână; apoi întrezări un gând mărinimos, dar umilitor pentru ea, în munca prin care el îşi făcea fidelitate negativă, şi voi să-i redea independenta lăsând să se aştearnă între ei unul dintre acele secrete divorţuri, fericire de care par a se bucura o seamă de căsnicii. Şi totuşi, înainte de a-şi lua rămas bun de la viaţa conjugală, se strădui să citească în adâncul acelei inimi, dar o găsi ferecată. Pe nesimţite, văzu pe Balthazar devenind nepăsător la tot ceea ce-i fusese. Drag, lăsându-şi în paragină lalelele înflorite şi nemaisinchisindu-se de copii. Fără îndoială, era prada vreunei patimi în afara simţămintelor sufleteşti, dar, care, după părerea femeilor, nu secătuiesc mai puţin inima, iubirea era numai aţipită şi nu moartă. Dacă aceasta fu o mângâiere, nefericirea nu era totuşi mai puţin aceeaşi.

Continuitatea acestei crize se explică printr-o singură vorbă: speranţa, taina tuturor acestor situaţii conjugale. Când biata femeie atingea acea culme a deznădejdii ce-i da curajul să-şi iscodească soţul, tocmai atunci regăsea dulci clipe în care Balthazar îi dovedea că, dacă-l stăpâneau satanice gânduri, acestea-i mai îngăduiau totuşi să redevină uneori el însuşi. În acele momente în care cerul i se însenina, ea era prea însetată să-şi soarbă fericirea, pentru a o tulbura cu nesăbuite întrebări; mai pe urmă, când îşi luase cutezanţa să-l descoase pe Balthazar, în clipa chiar când era gata să deschidă gura, el îi scăpa dintr-odată, o părăsea brusc, sau se cufunda în prăpastia meditărilor, din care nimic nu-l putea scoate.

În scurtă vreme, înrâurirea moralului asupra fizicului îşi începu ravagiile, dintru întâi abia simţite, dar uşor de pătruns pentru ochiul unei soţii iubitoare ce urmărea

secreta preocupare a bărbatului în cele mai neînsemnate manifestări. Deseori, cu greu îşi înghiţea lacrimile văzându-l, după cină, afundat într-un jilţ dinaintea focului, posomorât şi dus pe gânduri, cu privirea ţintuită pe un panou negru, fără a-şi da seama de tăcerea ce domnea în juru-i. Urmărea cu spaimă treptatele prefaceri ce degradau acest chip pe care iubirea îl îndumnezeise cândva pentru ea; cu fiece zi, viaţa lăuntrică se retrăgea tot mai afund şi învelişul rămânea deşert de orice expresie. Câteodată, ochii lui căpătau o lucire sticloasă, ca şi cum privirea s-ar fi abătut din drum, cătând înăuntru. Când copiii se aflau culcaţi, după câteva ceasuri de tăcere şi de singurătate străbătute de spăimoase nelinişti, dacă sărmana Pépita îndrăznea să întrebe: „Dragul meu, suferi?” uneori Balthazar rămânea mut; sau, dacă răspundea, se dezmeticea tresărind ca un om buimac, smuls pe neaşteptate din somn, şi mormăia un nu scurt şi sugrumat ce se rostogolea greoi în inima soţiei înfiorate.

Deşi voise să tăinuiască faţă de prieteni strania situaţie în care se găsea, ea fu nevoită, totuşi, să le-o dezvăluie. După obiceiul micilor oraşe, cele mai multe saloane făcuseră din scrânteala lui Balthazar subiectul pălăvrăgelilor, şi în unele cercuri se şi aflaseră o seamă de amănunte neştiute de doamna Claes. De aceea, cu toată tăcerea impusă de politeţe, câţiva prieteni arătară atât de vii îngrijorări, încât ea se grăbi să justifice ciudăţeniile soţului:

— Domnul Balthazar a întreprins, explica ea, o măreaţă lucrare ce-l absorbea, dar a cărui reuşită trebuia să fie un prilej de glorie pentru familia şi patria sa.

Această misterioasă tălmăcire era prea măgulitoare pentru ambiţia unui oraş unde, mai mult ca în oricare altul, domnesc iubirea de patrie şi setea de un renume glorios, pentru a nu trezi în cugete o reacţie favorabilă domnului Claes. Presupunerile soţiei erau, până la un punct, destul de întemeiate. O seamă de meşteri de felurite meserii lucraseră îndelung în podul aripii de la stradă, unde

Balthazar se închidea dis-de-dimineaţă. În urma unor atari dispariţii din ce în ce mai prelungite, cu care soţia şi slugile se obişnuiseră pe nesimţite, Balthazar ajunsese să petreacă acolo zile întregi. Dar, nemaigrăită durere! Doamna Claes află, datorită jignitoarelor confidenţe ale bunelor sale prietene, uimite de ignoranţa ei, că soţul ei nu înceta să cumpere de la Paris instrumente de fizică, materiale preţioase, cărţi, aparate, şi că se ruina, şopteau unii, căutând piatra filozofală21. Ea trebuia să se gândească la copii, adăugau prietenele, la propriul ei viitor, şi ar fi criminală dacă nu şi-ar desfăşura înrâurirea asupra soţului întorcându-l din rătăcita cale pe care o apucase. Dacă doamna Claes îşi regăsea impertinenţa de mare doamnă pentru a tăia scurt aceste neroade flecăreli, fu totuşi copleşită de teroare cu toată aparenta-i siguranţă, şi hotărî să-şi părăsească rolul de abnegaţie. Prilejui una dintre acele situaţii în care o soţie e pe picior de egalitate cu bărbatul; tremurând mai puţin în chipul acesta, cuteză să întrebe pe Balthazar care era pricina schimbării lui şi a necurmatei lui izolări. Flamandul încruntă din sprâncene şi-i răspunse atunci:

— Draga mea, n-ai pricepe nimic din tot ce ţi-aş spune.

Într-o zi, Joséphine stărui să-i afle secretul, plângându-se cu blândeţe că nu se împărtăşea din toate gândurile celui cu care-şi împărtăşea viaţa.

— Fiindcă te interesează atât de mult, lămuri Balthazar ţinându-şi nevasta pe genunchi şi dezmierdându-i părul negru, află că m-am apucat din nou de chimie, şi că sunt omul cel mai fericit din lume.

Doi ani după iarna în care domnul Claes devenise chimist, casa lui îşi schimbase înfăţişarea. Fie că societatea fusese jignită de veşnica distracţie a savantului, ori poate socotise că-i stinghereşte, fie că ascunsele sale zbuciumări o făcuseră pe doamna Claes mai puţin plăcută, ea nu mai vedea decât pe prietenii intimi. Balthazar nu ieşea nicăieri, se zăvora toată ziulica în laborator, unde-şi petrecea uneori

până şi noaptea, şi nu se arăta în sânul familiei decât la ora cinci. Chiar din al doilea an, încetă a-şi mai petrece vara la ţară, unde nevasta lui nu mai voi să locuiască singură. Câteodată, Balthazar pleca de acasă, hoinărea şi nu se întorcea decât a doua zi, lăsând pe doamna Claes o noapte întreagă în prada unor ucigătoare îngrijorări; după ce-l căuta zădarnic într-un oraş ale cărui porţi se ferecau odată cu lăsatul serii, după obiceiul fortăreţelor, nu putea trimite după el pe câmp. Sărmana femeie nu mai avea atunci nici măcar nădejdea amestecată cu nelinişte ce-o dă aşteptarea, şi se zvârcolea până a doua zi. Balthazar, care uitase ora când se zăvoreau porţile, sosea a doua zi dimineaţa foarte tacticos, fără să bănuiască chinurile la care distracţia lui osândea pe ai săi; şi fericirea de a-l revedea era pentru nevastă-sa o tot atât de primejdioasă criză precât puteau fi temerile sale; stătea mută, neîndrăznind să-l descoase, căci, la cea dintâi întrebare ce i-o puse, el răspunsese cu un aer surprins:

— Ei şi, ce, nu se poate plimba omul?

Pasiunile nu ştiu să înşele. Îngrijorările doamnei Claes îndreptăţiră aşadar zvonurile ce încercase sa dezmintă. Tinereţea sa o obişnuise să cunoască scrobita milă a lumii; pentru a nu o îndura din nou, se zăvori mai adânc în incinta sălaşului său, de unde toţi dezertară, până şi ultimii prieteni.

Neorânduiala îmbrăcămintei, întotdeauna atât de înjositoare pentru un bărbat din lumea mare, ajunse în aşa hal la Balthazar, încât printre atâtea alte pricini de mâhnire, nu fu una dintre cele mai puţin dureroase pentru această femeie, învăţată cu dichisita curăţenie a flamandelor. În Înţelegere cu Lemulquinier, valetul soţului său, Joséphine mai înfrână un timp ruinarea zilnică a straielor, dar fu nevoită să se lase păgubaşă. Chiar în acea zi când, fără ştirea lui Balthazar, straie noi înlocuiau pe cele tămânjite, dihocate sau ciuruite, el le şi prefăcea în zdrenţe.

Biata femeie, fericită timp de cincisprezece ani şi a cărei gelozie nu se deşteptase niciodată, se trezi pe neaşteptate a nu mai însemna nimic în aparenţă pentru inima în care odinioară era stăpână. Spaniolă de obârşie, patima femeii spaniole clocoti înăuntru-i când îşi descoperi o rivală în ştiinţa ce-i răpea soţul; chinurile geloziei îi devorară inima şi-i împrospătară iubirea. Dar ce putea face împotriva ştiinţei? Cum să-i doboare neobosita-i forţă, tiranică şi mereu sporită? Cum sa ucidă o rivală invizibilă? Cum oare o femeie, a cărei putere e mărginită de natură, să se ia la luptă cu o idee ale cărei bucurii sunt fără de margini, iar ademenirile mereu noi? Cu ce să biruie cochetăria ideilor ce se primenesc, renasc mai frumoase din dificultăţi şi târăsc pe om atât de departe de lume, încât el îşi uită până şi de cele mai dragi simţăminte?

În sfârşit, într-una dintre zile, cu toate asprele porunci pe care le dăduse Balthazar, nevasta voi cel puţin să nu-l părăsească, zăvorându-se împreună cu el în acel pod unde se retrăgea, să se ia la trântă cu rivala ei, asistându-şi soţul în lungile ceasuri pe care le închina acelei neîndurătoare iubite. Voi să se strecoare într-ascuns în acel misterios atelier de ademenire şi să dobândească dreptul de a rămâne pentru totdeauna. Încercă deci să împartă ca Lemulquinier dreptul de a pătrunde în laborator; dar ca să nu-l facă martor la o dojana de care se temea, aşteptă o zi când soţul avea să se lipsească de valet. De un timp încoace, studia cu o duşmănoasă nerăbdare forfotelile acestui servitor; nu ştia el oare tot ce ea dorea să afle, ceea ce bărbatul îi ascundea şi ea nu îndrăznea să-l întrebe? Îl găsea pe Lemulquinier mai favorizat decât ea; ea, soţia!

Urcă deci tremurând şi aproape fericită; dar, pentru întâia oară în viaţă, cunoscu mânia lui Balthazar abia crăpase uşa, când el se şi năpusti asupra-i o înşfăcă îmbrâncind-o năprasnic pe scări, unde era cât pe ce să se rostogolească de sus până jos.

— Slavă Domnului, ai scăpat cu viaţă! strigă Balthazar ridicând-o.

O mască de sticlă se spărsese în ţăndări peste doamna Claes care-şi întrevăzu soţul alb ca varul, speriat:

— Draga mea, ţi-am interzis să vii aici, urmă el, aşezându-se pe o treaptă a scării ca un om doborât. Sfinţii te-au scăpat de la moarte. Prin ce întâmplare ochii mi-erau aţintiţi spre uşă? Era gata-gata să pierim.

— Aş fi fost nespus de fericită, îngăimă ea.

— Experienţa e ratată, reluă Balthazar. Doar ţie îţi pot ierta durerea pe care mi-o pricinuieşte această cumplită dezamăgire. Aş fi reuşit poate să descompun azotul! Du-te, vezi-ţi de treburile tale.

Balthazar se întoarse în laborator.

„Aş fi reuşit poate să descompun azotul!” îngână biata femeie intrând la ea în cameră unde izbucni în plâns.

Această rostire era de neînţeles pentru ea. Bărbaţii, obişnuiţi prin educaţia lor să conceapă totul, nu ştia cât e de chinuitor pentru o femeie să nu poată pricepe gândul fiinţei iubite. Mai îngăduitoare decât noi, aceste dumnezeieşti făpturi nu ne vestesc când graiul inimii lor rămâne neînţeles; se tem că şi-ar vădi superioritatea simţămintelor şi-şi ascund atunci durerile cu tot atâta bucurie cu cât îşi tăinuiesc neştiutele lor plăceri; dar, mai ambiţioase în dragoste decât suntem noi, ele vor să posede mai mult decât inima bărbatului, vor şi toată gândirea lui. Faptul că nu cunoştea o iotă din ştiinţa cu care se îndeletnicea soţul, deştepta în sufletul doamnei Claes o mai aprigă ciudă decât cea trezită de frumuseţea unei rivale. O luptă între două femei lasă celei care iubeşte mai mult, avantajul de a iubi mai bine; dar această ciudă trăda o neputinţă şi umilea toate simţămintele ce ne ajută să trăim. Joséphine nu ştia! Era, pentru dânsa, o situaţie în care ignoranţa o înstrăina de soţ. În sfârşit, ultimul şi cel mai sfredelitor chin, bărbatul ei se găsea deseori între viaţă şi moarte, în necurmate primejdii, departe şi aproape de ea,

fără ca ea să le împărtăşească, fără să le cunoască! Era, ca şi iadul, o lăuntrică temniţă, fără ieşire, fără nădejde. Doamna Claes dori cel puţin să cunoască atracţiile acestei ştiinţe, şi se aşternu să studieze într-ascuns chimia din cărţi. Această familie fu din acea zi ca zăvorită între zidurile unei mănăstiri.

Iată treptatele prefaceri ce năpăstuiră casa Claes înainte de a o duce la acel soi de moarte civilă de care e lovită în momentul când începe povestirea de faţă.

În această vijelioasă stare de lucruri, iţele se încurcară. Ca toate femeile pasionate, doamna Claes era de o neasemuită dezinteresare. Cei ce iubesc cu adevărat, ştiu ce puţin lucru înseamnă banul pe lângă simţăminte şi cât de anevoie se îmbină cu ele. Cu toate acestea, Joséphine nu află, fără o crâncenă încleştare de inimă, că soţul său datora trei sute de mii de franci, cu ipotecă pe moşiile lui. Autenticitatea contractelor întărea îngrijorările, zvonurile, presupunerile oraşului. Doamna Claes, pe drept alarmată, fu nevoită, ea atât de mândră, să iscodească pe notarul bărbatului ei, să-l facă părtaşul nemărturisitelor sale frământări sau să i le dea a înţelege, şi să audă în cele din urmă această umilitoare întrebare:

— Cum de nu v-a spus încă nimic domnul Claes?

Din fericire, notarul lui Balthazar îi era aproape rudă. Şi iată cum. Bunicul domnului Claes luase în căsătorie pe o domnişoară Pierquin din Douai. De când cu această căsătorie, Pierquinii, deşi nişte străini pentru Claeşi, îi socoteau pe aceştia veri. Domnul Pierquin, tânăr de douăzeci şi şase de ani, care tocmai moştenise funcţia părintelui său, era singurul om ce călca în casa Claes. Doamna Balthazar trăise, de mai multe luni încoace, într-o atât de desăvârşită singurătate, încât notarul fu silit să-i confirme vestea dezastrului cunoscut de întreg oraşul. O înştiinţa că, după toate semnele, soţul datora uluitoare sume casei ce-i furniza produse chimice. După ce se informase asupra averii şi stimei de care se bucura domnul

Claes, această firmă îi primea toate comenzile, efectuând livrările fără nici o teamă, cu toată aglomerarea datoriilor.

Doamna Claes însărcina pe Pierquin să ceară liste de materialele furnizate soţului. Două luni mai târziu, domnii Protez şi Chiffreville, fabricanţi de produse chimice, trimiseră un pomelnic ce se urca la o sută de mii de franci. Doamna Claes şi cu Pierquin cercetară această factură cu o uimire crescândă. Dacă la multe dintre articole, arătate în termeni ştiinţifici sau comerciali, se uitau ca mâţa-n calendar, în schimb fură înspăimântaţi văzând trecute în cont bucăţi de metale, diamante de toate soiurile, însă în mici cantităţi. Totalul datoriei se explica lesne prin marele număr de articole, prin prevederile cerute de transportul anumitor substanţe sau de expedierea unor aparate preţioase, prin uluitorul preţ a o seamă de produse ce nu se obţineau decât cu mare greutate, sau a căror raritate le făcea scumpe, în sfârşit prin valoarea unor instrumente de fizică ori de chimie construite după indicaţiile domnului Claes. Notarul, în interesul vărului său, luase informaţii despre Protez şi Chiffreville, şi cinstea acestor fabricanţi era o chezăşie a moralităţii operaţiunilor încheiate cu domnul Claes căruia, de altminteri, îi împărtăşeau deseori rezultatele obţinute de chimiştii din Paris, pentru a-i cruţa unele cheltuieli.

Doamna Claes îl rugă pe notar să tăinuiască faţă de societatea din Douai natura acestor achiziţii ce ar fi fost socotite drept o scrânteală; dar Pierquin îi răspunse că, pentru a nu scădea consideraţia de care se bucura Claes, el şi amânase până în ultima clipă formele notariale pe care importanţa sumelor împrumutate pe încredere de către clienţii lui le necesitase în cele din urmă. El dădu pe faţă întinderea rănii, declarând verişoarei că dacă nu găsea mijlocul de a-şi împiedica soţul să-şi cheltuiască averea atât de nebuneşte, în şase luni de zile, bunurile patrimoniale vor fi ciuruite de ipoteci care le vor depăşi valoarea… Din parte-i, adăuga el, mustrările făcute vărului, cu toate

cruţările cuvenite unui om pe drept atât de respectat, nu avuseseră nici cea mai slabă înrâurire. Balthazar îi răspunsese odată pentru totdeauna, că lucra la renumele şi averea familiei.

În chipul acesta, la toate zvârcolirile lăuntrice pe care doamna Claes le îndurase de doi ani încoace şi care, năpustindu-se unele peste altele, măreau obida clipei de faţă cu toate durerile din trecut, se adăugă o înspăimântătoare, o necurmată teamă ce-i prevestea un groaznic viitor. Femeile au unele presimţiri a căror justeţe ţine de miracol. De ce oare, îndeobşte, ele mai mult tremură decât nădăjduiesc, când e vorba de interesele vieţii? Pentru ce nu au încredere decât în măreţele idei ale viitorului religios? De ce ghicesc ele cu atâta dibăcie pacostele băneşti sau crizele destinelor noastre? Poate că simţământul ce le leagă de bărbatul iubit le face să-i cântărească admirabil puterile, să-i evalueze facultăţile, să-i cunoască gusturile, pasiunile, viciile, virtuţile; neobosita cercetare a acestor cauze, în a căror prezenţă se găsesc neîncetat, le dă fără îndoială fatala putere de a le prevedea efectele în toate situaţiile cu putinţă. Ceea ce văd din prezent le face să judece viitorul cu o dibăcie în chip firesc explicată prin perfecţiunea sistemului lor nervos ce le îngăduie să prindă cele mai gingaşe diagnostice ale cugetului şi ale simţirii. Totul la ele vibrează la unison cu marile zguduiri lăuntrice. Ele sau simt sau văd. De aceea, deşi despărţită de doi ani de soţ, doamna Claes presimţea pierderea averii sale. Ea apreciase avântul chibzuit, inalterabila statornicie a lui Balthazar; dacă, cu adevărat el se străduia să iacă aur, trebuia să arunce în creuzet, cu o desăvârşită nepăsare, ultima îmbucătură de pâine; dar ce căuta el, oare?

Până atunci, simţământul de mamă şi dragostea de soţ, se contopiseră atât de deplin în inima sărmanei femei, încât niciodată copiii, deopotrivă de iubiţi de ea şi de soţ, nu se interpuseră între dânşii. Dar deodată ea fu uneori mai mult

mamă decât soţie, deşi era mai adeseori soţie decât mamă. Şi totuşi, oricât de dispusă ar fi fost să-şi jertfească avutul şi chiar copiii pentru fericirea celui ce-o alesese, o iubise, o adorase şi pentru care era încă singura femeie ce exista pe lume, remuşcările ce-i pricinuiau răceala dragostei de mamă o aruncau în groaznice alternative. Astfel, ca soţie suferea în inima ei; ca mamă, ispăşea în copii; iar ca binecredincioasă, pătimea pentru toţi. Tăcea înăbuşind în sufletu-i aceste neîndurate furtuni. Bărbatul, singurul arbitru în destinul familiei, era slobod să-i hotărască soarta după plac, n-avea de dat socoteală decât lui Dumnezeu. De altminteri, putea ea oare să-i impute folosirea averii, după dezinteresarea de care dăduse dovadă în zece ani de căsnicie? Era judecătorul intenţiilor sale? Dar conştiinţa ei, de acord cu simţământul şi cu legile, şi spunea că părinţii erau depozitarii averii şi că nu aveau dreptul să alieneze fericirea materială a copiilor. Pentru a nu rezolva aceste spinoase probleme, prefera să închidă ochii, aidoma cu acei oameni ce refuză a vedea prăpastia în al cărei afund ştiu bine că se vor prăbuşi. De şase luni încoace, soţul nu-i mai dăduse bani pentru cheltuiala casei. Ea îşi vânduse într-ascuns la Paris scumpele giuvaere de diamante pe care fratele i le dăruise de ziua nunţii şi strânse în casă baierele pungii, A concediat guvernanta copiilor şi chiar dădaca lui Jean. Odinioară, luxul trăsurilor era cu desăvârşire necunoscut de burghezia pe cât de umilă în moravuri, pe atât de mândră în simţăminte; nimic nu fusese aşadar pe vremuri prevăzut în casa Claes pentru această invenţie modernă. Balthazar se văzuse nevoit să-şi aibă grajdul şi şopronul într-o clădire din faţa casei; îndeletnicirile sale de acum nu-i mai îngăduiau însă să supravegheze această latură a gospodăriei care priveşte în întregime pe bărbaţi; Doamna Claes desfiinţă deci cheltuiala echipajelor şi a slugilor pe care izolarea lor o făcea inutilă şi pentru toate aceste binecuvântate motive, nici nu-şi mai bătu capul să-şi vopsească reformele cu pretexte. Până în prezent, faptele îi

dezminţiseră vorbele, şi tăcerea era de aici încolo calea cea mai cuminte. Schimbarea felului de trai al Claeşilor nu putea fi îndreptăţită într-o tară, unde ca în Olanda, cine cheltuieşte tot ce are trece drept smintit. Însă, cum fiica mai mare, Marguerite, avea să împlinească şaisprezece ani, Joséphine păru că vrea să-i găsească o partidă frumoasă, croindu-i un drum în lumea mare aşa cum se cuvenea unei fiice din spiţele Molina, Van Ostrom Temninck şi Casa-Real. Cu câteva zile înainte de aceea în cursul căreia începe această povestire, banii de pe diamante se spulberaseră. Chiar în acea zi, la orele trei, ducându-şi copiii la vecernie, doamna Claes întâlnise pe Pierquin, care tocmai venea s-o vadă şi care o însoţi până la biserica Saint-Pierre, vorbindu-i în şoaptă despre situaţia ei.

— Verişoară, începu el, n-aş putea decât trădând prietenia ce mă leagă de familia dumneavoastră, să vă ascund primejdia în care vă aflaţi şi să nu vă rog a vă sfătui cu soţul. Cine, dacă nu dumneavoastră, l-ar putea opri pe marginea prăpastiei spre care mergeţi? Arenzile de pe moşiile ipotecate sunt departe de a putea acoperi dobânzile la împrumuturi; aşa sunt lucrurile, vă găsiţi astăzi fără nici un venit. Dacă aţi tăia pădurile ce le aveţi, ar însemna să vă uzaţi singura şansă de salvare ce vă rămâne pentru viitor. Văru-meu Balthazar este, în clipa de faţă, debitorul sumei de treizeci de mii de franci la casa Protez şi Chiffreville; cu ce-o să-i plătiţi? din ce veţi trăi? şi unde o s-ajungeţi dacă Claes continuă să comande reactivi, sticlării, pile Volta şi alte parascovenii? Toată averea dumneavoastră, în afară de casă şi mobilier, s-a irosit pe gaz şi cărbune. Când a fost vorba, alaltăieri, să i se pună ipotecă pe casă, ştiţi care a fost răspunsul lui Claes? „Drace!” Iată, după trei ani de zile, primul semn de cuminţenie pe care l-a dat.

Doamna Claes strânse cu obidă braţul lui Pierquin şi, înălţând ochii la cer, şopti:

— Păstrează-ne secretul!

Deşi evlavioasă, nefericita femeie, doborâtă de trăsnetul acestui adevăr, nu se putu ruga, rămase pe scaun între copii, deschise cartea de rugăciuni şi nu întoarse o filă; se adâncise într-o contemplaţie tot atât de absorbantă ca şi meditaţiile soţului. Onoarea spaniolă, cinstea flamandă, răsunau în sufletul ei cu un glas la fel de puternic cu cel al orgii. Copiii ei erau ruinaţi! Între dânşii şi onoarea părintelui lor, nu trebuia să şovăie. Necesitatea unei apropiate lupte între ea şi soţ o înspăimânta; el era, în ochii săi, aşa de mare, de impunător, că numai gândul mâniei lui o agita tot atâta cât ideea maiestăţii divine. De bună seamă, va trebui să iasă din acea neclintită supunere în care se păstrase cu sfinţenie ca soţie. Interesul copiilor o va sili să contrarieze în pornirile sale pe omul din care-şi făurise un idol. N-ar fi oare adeseori cuminte să-l readucă la probleme pozitive, când el ar pluti în înaltele sfere ale ştiinţei, să-l smulgă dintr-un viitor voios pentru a-l arunca în ceea ce materialitatea dezvăluie mai hâd artiştilor şi oamenilor mari? Pentru ea, Balthazar Claes era un uriaş al ştiinţei, un om plin de glorie; nu putea s-o fi dat uitării decât pentru cele mai bogate speranţe; apoi avea atâta judecată, îl auzise vorbind cu atâta duh despre tot felul de chestiuni, încât era sincer fără îndoială când afirma că lucrează pentru gloria şi averea familiei. Dragostea acestui om pentru soţia şi copiii lui nu era numai imensă, ea era fără de hotar. Acele simţăminte n-au putut să piară, ele crescuseră, desigur, arătându-se sub altă formă. Ea, atât de nobilă, atât de generoasă şi de sfielnică, avea să vânture fără istov la urechea acestui mare om cuvântul bani şi zornăitul arginţilor, să-i dezgolească rănile mizeriei, să-i sfâşie auzul cu vaietele deznădejdii, când el era furat de melodioasele glasuri file gloriei! Poate că toate acestea vor ştirbi dragostea lui Balthazar pentru ea! Dacă n-ar fi avut copii, ar fi îmbrăţişat cu bărbăţie şi cu plăcere noul destin ce-i croia soţul. Femeile crescute în belşug simt în scurta vreme golul ce se ascunde în dosul desfătărilor materiale şi, când

inima, mai mult ostenită decât veştedă, le-a făcut să găsească fericirea într-un statornic schimb de adevărate simţăminte, ele nu mai dau îndărăt în faţa unei existenţe mediocre, dacă această existenţă e pe placul fiinţei de care se ştiu iubite. Gândurile, plăcerile lor, sunt supuse capriciilor. Acestei vieţi, în afara propriei lor vieţi; pentru ele, singurul viitor de temut este de a o pierde.

În acel moment, deci, copiii o despărţeau pe Pépita de adevărata-i viaţă, în aceeaşi măsură în care ştiinţa îl înstrăinase pe Balthazar de ea; de aceea, când se întoarse de la vecernie şi se prăbuşi în jilţ, spuse copiilor să plece, cerându-le cea mai desăvârşită linişte; apoi trimise vorbă soţului că doreşte să-l vadă; însă, deşi Lemulquinier, bătrânul valet, se strădui să-l scoată cu sila din laborator, Balthazar nu se clinti. Doamna Claes avu deci răgaz să reflecteze. Şi ea, la rându-i, rămase visătoare, uitând de oră, de timp, de zi. Gândul că datora treizeci de mii de franci fără a-i putea plăti, redeşteptă trecutele dureri, înlănţuindu-le cu cele prezente şi viitoare. Acest noian de interese, de idei, de simţiri, o găsi prea slabă, plânsul o podidi.

Când îl zări pe Balthazar intrând, cu chipul parcă şi mai înfricoşător, mai îngândurat, mai nălucit de cum fusese vreodată, când el nu-i răspunse, dânsa rămase mai întâi fascinată de căutătura lui fixă, pierdută şi goală, de mistuitoarele idei ce distila acea frunte pleşuvă. Sub trăsnetul acestei impresii, îşi dori moartea. Când auzi acea voce nepăsătoare îngăimând o dorinţă ştiinţifică în clipa când inima ei sângera, curajul îi reveni; hotărî să lupte cu acea spăimoasă putere ce răpise copiilor un părinte, căminului o avere, tuturor fericirea. Cu toate acestea ea nu-şi putu înfrâna nepotolitul tremur ce-o scutura, căci în întreaga-i viaţă, nu întâmpinase încă o scenă atât de solemnă.

El se întoarse maşinal şi tuşi; dar, fără a lua seama la soţie, se duse să scuipe într-una dintre cutioarele pătrate înşirate

ici şi colo de-a lungul tăbliilor de lemn, ca în toate sălaşurile din Olanda şi din Belgia. Acel om, care nu se sinchisea de nimeni, n-ar fi uitat în ruptul capului scuipătoarele, atât îi era de înrădăcinat acest obicei. Pentru biata Joséphine, incapabilă să priceapă asemenea ciudăţenie, necurmata grijă a soţului pentru mobilier însemna întotdeauna o nemaipomenită tortură; dar, în asemenea moment, îi fu atât de violentă, încât o scoase din fire şi o făcu să strige pe un ton plin de nerăbdare, ce trăda toate simţămintele-i rănite:

— Dar, domnule, eu îţi vorbesc!

— Ce va să zică asta? replică uimit Balthazar, răsucindu-se brusc şi aruncând soţiei o căutătură în care viaţa se redeştepta şi care căzu asupra ei ca o lovitură de trăsnet.

— Iartă-mă, dragul meu… îngăimă ea, pălind.

Voi să se ridice şi să-i întindă mâna, dar se prăbuşi în jilţ, vlăguită.

— Simt că mor! gemu printre hohote de plâns.

La această privelişte, Balthazar avu, ca toţi oamenii distraţi, o puternică reacţie şi ghici, ca să zicem aşa, taina acelei crize; o luă deîndată în braţe pe doamna Claes, împinse uşa ce dădea în săliţă şi urcă atât de vijelios bătrâna scară de lemn, încât rochia soţiei, agăţându-se în colţul unuia dintre balaurii ce alcătuiau micii stâlpi ai balustradei, lăsă o fâşie din poarta smulsă cu un fâşâit prelung. Îmbrânci cu piciorul uşa de la vestibulul dintre cele două apartamente, dar găsi iatacul soţiei zăvorât.

Aşeză cu grijă pe Joséphine într-un jilţ, întrebând-o:

— Doamne, dar unde-i cheia?

— Îţi mulţumesc, scumpul meu, şopti doamna Claes deschizând ochii. Nu mai ţin minte de când nu m-am mai simţit atât de aproape de inima ta.

— Dumnezeule mare! tună Claes, cheia! Uite servitorii…

Joséphine îi făcu semn să ia cheia ce atârna legată cu o panglică de-a lungul buzunarului. După ce descuie uşa, Balthazar îşi aruncă nevasta pe o canapea, ieşi pentru a

împiedeca servitorii speriaţi să urce, poruncindu-le să servească de îndată cina, şi sa întoarse grabnic lângă soţie:

— Ce ai, viaţa mea scumpă? rosti aşezându-se alături de ea şi luându-i mâna pe care o sărută.

— Dar nu mai am nimic, răspunse ea, nu mă mai doare nimic. Aş dori numai să am puterea lui Dumnezeu ca să pun la picioarele tale tot aurul din lume.

— De ce aur? se miră Balthazar.

Şi atrase pe nevastă-sa spre el, o strânse la piept, sărutând-o din nou pe frunte.

— Nu-mi dai tu bogăţii şi mai mari, iubindu-mă aşa cum mă iubeşti, scumpă şi nepreţuită făptură? urmă el.

— Ah! Balthazar al meu, de ce nu vrei tu să risipeşti neliniştile vieţii noastre, a tuturora, aşa cum alungi cu glasul tău mâhnirea din sufletul meu? În sfârşit, văd bine, ai rămas acelaşi.

— Despre ce nelinişti vorbeşti tu, scumpa mea?

— Dar, dragul meu, suntem ruinaţi!

— Ruinaţi? îngână el.

Începu a zâmbi, dezmierdând mâna soţiei, pe care o ţinea într-ale lui şi rosti cu o voce dulce care de mult nu se mai făcuse auzită:

— Dar mâine, îngerul meu, o să fim poate putrezi de bogaţi. Ieri, cercetând taine mult mai de seamă, am găsit, cred, mijlocul de a cristaliza carbonul, substanţa diamantului… Oh, iubita mea soţie, în câteva zile ai să-mi ierţi distracţiile! Se pare că sunt distrat uneori. Nu te-am bruscat adineauri? Fii îngăduitoare cu un om care n-a încetat o clipă să se gândească la tine, ale cărui lucrări sunt pline de tine, de noi…

— Destul, destul! îl opri ea; o să vorbim de toate astea diseară, dragul meu. Sufeream de prea multă durere; acum sufăr de prea multă plăcere.

Ea nu se aştepta să revadă acest chip însufleţit de un simţământ tot atât de duios pentru ea cum era odinioară, să

audă acest glas tot atât de dulce ca altădată şi să regăsească tot ceea ce socotise pierdut.

— Diseară, întări el, bucuros, vom sta de vorbă. Dacă mă vezi cumva iarăşi absorbit de vreo meditaţie, adu-mi aminte ce ţi-am făgăduit. Diseară, vreau să las încolo calculele, lucrările, şi să mă afund în toate bucuriile familiei, în desfătările inimii; căci, Pépita, simt nevoie, mi-e sete de ele!

— Ai să-mi spui ce cânţi, Balthazar?

— Dar biată copilă, n-ai pricepe o iotă.

— Crezi? Ehei! dragul meu, iată aproape patru luni de când studiez chimia ca să pot discuta cu tine. Am citit pe Fourcroy, Lavetskr, Chaptal, Nomet, Rouelle, Berthollet, Gay-Lussac, Spaltenzani, Leuwerihoeck, Galvani, Volta22, în sfârşit toate cărţile cu privire la ştiinţa pe care tu o adori. Aşa că, vezi tu, îmi poţi încredinţa secretele tale.

— Oh! eşti un înger! exclamă Balthazar căzând la picioarele soţiei şi vărsând lacrimi de înduioşare ce-o făcură să tresară, o să ne înţelegem în totul!

— Ah! se însufleţi ea, m-aş arunca în flăcările iadului care-ţi încing cuptoarele, numai ca să aud cuvântul acesta din gura ta şi ca să te văd astfel.

Desluşind paşii fiică-si în anticameră, ea se repezi pe uşă.

— Ce doreşti, Marguerite? îşi întrebă pe fata cea mai mare.

— Dragă mamă, a sosit domnul Pierquin. Dacă rămâne să cineze cu noi, ne trebuiesc feţe, şervete de masă, şi ai uitat să le laşi azi dimineaţă…

Doamna Claes scoase din buzunar o verigă cu cheiţe, le întinse fetei, arătându-i dulapurile de lemn din Antile care mobilau anticamera şi lămurind-o:

— Copila mea, caută în dreapta, la serviciile Graindorge. Fiindcă astăzi scumpul meu Balthazar mi s-a întors, redă-mi-l pe de-a-ntregul, reluă ea întorcându-se în odaie şi luându-şi un aer de şăgalnică şiretenie. Dragul meu, du-te în camera ta, fă-mi hatârul şi îmbracă-te, avem la masă pe Pierquin. Haide, aruncă zdrenţele astea de pe tine. Uite,

priveşte la petele de aici! Nu-i aşa că toate găurile astea sunt făcute de acidul sulfuric?

— Marguerite, pune rufele pe-un fotoliu şi ajută-mi să mă îmbrac, n-am chef de Marta! zise doamna Claes chemându-şi fiica.

Balthazar o prinsese pe Marguerite, o întorsese cu fata spre el cu un gest voios zicându-i:

— Bună seara, copila mea, eşti frumoasă de nu mă pot uita astăzi la tine în rochia asta de muselină şi cu această cingătoare trandafirie!

Apoi o sărută pe frunte şi-i strânse mâna.

— Mamă, tata m-a sărutat! izbucni Marguerite intrând la maică-sa; părea grozav de vesel şi de fericit.

— Fetiţa mea, tatăl vostru este un om mare, foarte mare; se împlinesc în curând trei ani de când munceşte pentru gloria şi averea familiei lui, şi crede că şi-a atins ţinta cercetărilor. Ziua de azi trebuie să fie pentru noi toţi o mare sărbătoare…

— Mamă scumpă, răspunse Marguerite, servitorii noştri erau atât de trişti văzându-l posomorât, încât nu vom fi singurii care o să ne bucurăm… Oh! pune-ţi altă cingătoare, asta-i prea spălăcită.

— Fie! dar să ne grăbim, vreau să mă duc să vorbesc cu Pierquin. Unde-i?

— În salon. Se joacă cu Jean.

— Şi Gabriel şi Félicie, unde sunt?

— Îi aud prin grădină.

— Bine, coboară iute; ai grijă să nu rupă lalelele; tatăl vostru încă nu şi le-a văzut înflorite anul ăsta şi s-ar putea să-i vină chef tocmai astăzi să se uite la ele după ce stă la masă. Spune lui Lemulquinier să ducă tatei tot ce-i trebuie pentru toaletă.

După ce Marguerite ieşi, doamna Claes aruncă ochii spre copii prin ferestrele iatacului care dădeau în grădină, şi-i văzu privind una dintre acele gâze cu aripile verzi, lucioase şi stropite cu aur, numite în popor croitorese.

— Să fiţi cuminţi, dragii mamei! le strigă ea făcând să lunece în sus un ochi al ferestrei şi proptindu-l spre a-şi aerisi odaia.

Apoi bătu uşurel la uşa dintre iatacul ei şi al soţului, ca să se asigure că bărbatul nu fusese furat de vreo nouă distracţie. El îi deschise şi ea îi spuse pe un ton vesel văzându-l dezbrăcat:

— N-ai să mă laşi prea mult singură cu Pierquin, nu-i aşa? Ai să vii repede…

Se simţi atât de sprintenă coborând scările, încât auzind-o, un străin n-ar fi recunoscut pasul unei şchioape.

— Domnul, urcând pe doamna, a sfâşiat rochia, îi tăie calea valetul pe care-l întâlni pe scară; nu-i decât o mică fâşie de stofă, dar a smuls falca balaurului, şi nu văd cine ar putea-o pune la loc. Iacă-te acum scara noastră ciuntită, era o mândreţe de balustradă!

— Nu-i nimic, bietul meu Lemulquinier, las-o nereparată, nu-i nici o nenorocire.

— Ce se întâmplă oare, se întrebă Lemulquinier, de nu-i asta o nenorocire? Să fi descoperit stăpânul meu absolutul?

— Bună ziua, domnule Pierquin, spuse doamna Claes deschizând uşa de la sa ion.

Notarul dădu fuga să ofere braţul verişoarei sale, dar ea nu primea niciodată decât braţul soţului; mulţumi deci vărului cu un zâmbet, întrebându-l:

— Vii poate pentru cei treizeci de mii de franci?

— Da, doamnă; întorcându-mă acasă, am primit o scrisoare de încunoştinţare din partea casei Protez şi Chiffreville, care a emis pe numele domnului Claes şase poliţe de câte cinci mii de franci fiecare.

— Ei bine, nu-i spune nimic astăzi lui Balthazar despre toate, răspunse ea. Rămâi la noi la masă. Dacă ie întreabă cumva de ce-ai venit, găseşte un pretext oarecare, te rog eu. Dă-mi mie scrisoarea, am să-i vorbesc eu despre, chestiunea asta. Totul merge bine urmă ea, văzând

nedumerirea notarului. În câteva luni, soţul meu va restitui probabil sumele împrumutate.

Auzind aceste spuse rostite în şoaptă, notarul o privi pe domnişoara Claes care tocmai se întorcea din grădină urmată de Gabriel şi de Félicie, şi exclamă:

— Niciodată n-am văzut-o pe domnişoara Marguerite aşa de frumoasă ca în clipa asta!

Doamna Claes, care se aşezase în jilţ şi-l luase pe genunchi pe micuţul Jean, înălţă capul, privi la fiică-sa şi la notar, prefăcându-se indiferentă.

Pierquin era de statură mijlocie, nici gras nici slab, cu faţa de o frumuseţe vulgară şi care oglindea o tristeţe mai mult înăcrită decât melancolică, o reverie mai curând risipită decât meditativă; trecea drept mizantrop, era însă prea hrăpăreţ, prea hulpav, pentru ca divorţul lui de lume să fie real. Privirea-i îndeobşte pierdută în gol, înfăţişarea-i nepăsătoare, prefăcuta-i tăcere păreau semne de profunzime, pe când în realitate ascundeau numai vidul şi nulitatea unui notar ahtiat numai şi numai de bunuri lumeşti, dar care se afla încă destul de tânăr pentru a fi şi invidios. A se înrudi cu casa Claes ar fi însemnat pentru el motivul unui devotament neţărmurit, dacă n-ar fi dosit unele chibzuieli de avar. Făcea pe mărinimosul, dar ştia să calculeze. De aceea, fără a-şi lămuri lui însuşi pricina schimbătoarelor sale purtări, amabilităţile îi erau tăioase, dure şi ursuze, cum sunt îndeobşte ale tuturor oamenilor de afaceri, câtă vreme Claes îi părea ruinat; pentru a deveni apoi afectuoase, binevoitoare şi aproape slugarnice, de îndată ce bănui că lucrările vărului său ar duce la un rezultat fericit. Uneori vedea în Marguerite Claes o infantă de care unui biet notar de provincie îi era cu neputinţă să se apropie; alteori o socotea o biată fetişcană prea fericită dacă notarul ar fi catadicsit s-o ia de nevastă. Era un provincial şi flămând fără răutate, nu era chiar lipsit nici de devotament nici de omenie; vădea însă un naiv egoism ce-i ştirbea însuşirile, cu apucături ridicole care-i dăunau.

În acel moment, doamna Claes îşi aminti tonul tăios cu care notarul îi vorbise sub porticul bisericii Saint-Pierre şi luă aminte la transformarea pe care răspunsul ei o săvârşise în purtările lui; îi ghici calculele ascunse şi, cu o privire pătrunzătoare, încercă să citească în sufletul feţişoarei spre a şti dacă se gândea cumva la vărul său; dar nu văzu la ea decât cea mai desăvârşită indiferentă. După câteva clipe, în care convorbirea se învârti în jurul zvonurilor din oraş, stăpânul casei coborî din odaia lui unde, de câteva minute, soţia auzea cu o negrăită plăcere un scârţâit de cizme pe parchet. Pasul lui, pe-o măsură cu mersul unui bărbat tânăr şi sprinten, anunţa deplina metamorfoză, şi neastâmpărul pe care aşteptarea o pricinuia doamnei Claes fu atât de covârşitor, încât cu greu îşi stăpâni o tresărire cânt soţul coborî scara. Balthazar se ivi de îndată în costumul la modă pe atunci. Purta cizme răsfrânte, bine lustruite, din care ieşea partea de sus a unui ciorap de mătase albă, pantalon de caşmir albastru cu nasturi de aur, jiletcă albă înflorată şi frac azuriu. Era proaspăt bărbierit, se pieptănase, îşi parfumase părul, îşi tăiase unghiile şi se spălase pe mâini cu atâta grijă, încât părea de nerecunoscut celor ce-l văzuseră nu demult. În locul unui bătrân aproape ieşit din minţi, copiii, soţia şi notarul aveau în faţă un bărbat de patruzeci de ani al cărui chip afabil şi politicos era plin de seducţie. Istovirea şi suferinţele zugrăvite în sleirea trăsăturilor şi în pielea lipită de oase, căpătau chiar o anume graţie.

— Bună ziua, Pierquin, rosti Balthazar Claes.

Redevenit părinte şi soţ, chimistul luă mezinul de pe genunchii nevestei, îl săltă în tavan coborându-l apoi cu iuţeală, şi iar sus şi iar jos, de câteva ori în şir.

— Ia te uită la plodul ăsta! vorbi către notar. O atât de încântătoare vietate nu-ţi deschide pofta să te însori? Crede-mă, dragul meu, bucuriile căminului te consolează de toate.

— Hopaaa! făcea el săltându-l pe Jean. Buf! striga, lăsându-l jos. Hopaaa! Buf!

Pruncul râdea cu hohote văzându-se când în înaltul tavanului, când jos, pe parchet. Mama îşi întoarse privirea spre a nu-şi trăda emoţia stârnită de acest joc atât de simplu în aparenţă, dar care, pentru dânsa, însemna o întreagă revoluţie domestică.

— Ia să vedem cum ştii să mergi, spuse Balthazar punând odrasla jos şi ducându-se să se trântească într-un jilţ.

Copilul alergă la taică-su, atras de luciul nasturilor de aur care îmbumbau pantalonul deasupra urechii cizmelor.

— Eşti un îngeraş! îl alinta tatăl îmbrăţişându-l, tu eşti un Claes, mergi drept.

— Ia spune, Gabriel, ce face părintele Morillon? întrebă pe fiu-său mai mare, apucându-i urechea şi răsucindu-i-o; te lupţi destul de vitejeşte cu retroversiunile latineşti şi cu traducerile? Ai dat de gustul matematicii?

Apoi Balthazar se ridică, veni la Pierquin şi-i spuse cu acea caldă curtoazie ce-l caracteriza:

— Dragul meu, vrei poate să mă întrebi ceva?

Îi dădu braţul şi-l duse în grădină, adăugând:

— Vino să-mi vezi lalelele…

Doamna Claes îşi urmări cu privirea bărbatul ieşind pe uşă şi nu-şi putu stăpâni bucuria văzându-l atât de tânăr, atât de afabil, atât de deplin el însuşi; se sculă, cuprinse pe fiică-sa de după mijloc şi o sărută, mângâind-o:

— Draga mea Marguerite, fetiţa mea scumpă, te iubesc azi şi mai mult decât în celelalte zile.

— De mult nu l-am mai văzut pe tata aşa de drăguţ, răspunse ea.

Lemulquinier se înfăţişă, vestind că masa era servită. Pentru a evita ca Pierquin să-i ofere braţul, doamna Claes îl luă pe al lui Balthazar şi toată familia trecu în sufragerie.

Această încăpere, cu tavanul alcătuit din bârne aparente, dar înflorite cu zugrăveli spălate şi împrospătate în fiecare an, era împodobită cu înalte blidare de stejar, pe ale căror

policioare se înşiruiau cele mai rare bucăţi din vesela străbunilor. Pereţii erau tapisaţi cu piele viorie pe care fuseseră săpate în linii aurite, privelişti de vânătoare. Deasupra blidarelor, luceau ici-acolo, îngrijit orânduite, penele unor păsări ciudate precum şi scoici rare. Jilţurile nu fuseseră preschimbate de la începutul veacului al XVI-lea, şi ofereau ochilor acea formă pătrată, cu acei stâlpi răsuciţi şi cu acel scund spătar îmbrăcat într-o ţesătură cu franjuri, a căror modă fusese atât de răspândită, încât Rafael23 a ilustrat-o în tabloul intitulat Fecioara cu jilţul. Lemnul lor se înnegrise, dar ţintele aurite luceau ca noi, iar îmbrăcămintea, grijuliu primenită, era de un purpuriu admirabil. Flandra retrăia aici pe de-a-ntregul cu toate ale sale inovaţii spaniole.

Pe masă, carafele şi sticlele aveau acea respectabilă înfăţişare pe care le-o dau pântecoasele rotunjimi ale contururilor antice. Pocalele erau şi ele aceleaşi vechi potire cu picior înalt ce se întâlnesc în toate tablourile şcolii olandeze sau flamande. Farfuriile din gresie şi înflorite cu chipuri colorate după maniera lui Bernard Palissy24, ieşiseră cândva din fabrica engleză de la Wegdwood. Argintăria era masivă, cu marginile colţurate, cu reliefuri, adevărată argintărie de familie ale cărei piese, fiecare cu cizelura, cu moda şi croiala sa felurită, atestau începuturile bunei stări şi progresul avuţiei Claeşilor. Şervetele aveau franjuri, modă cu totul spaniolă. Cât priveşte feţele de masă, oricine trebuie să-şi închipuie că pentru familia Claes, era o chestie de onoare să le posede pe cele mai magnifice. Acest serviciu, această argintărie erau destinate folosinţei zilnice a familiei. Aripa din faţă, unde aveau loc sindrofiile, se bucura de un lux deosebit ale cărui minunăţii, rezervate pentru zile de gală, le întipăreau acea solemnitate ce se pierde când lucrurile sunt desconsiderate, ca să spunem aşa, printr-o întrebuinţare obişnuită. În casa din spate, totul purta pecetea unei naivităţi patriarhale. În sfârşit, delicios

amănunt, o viţă de vie se furişa pe ziduri de-a lungul ferestrelor năpădite din toate părţile de frunze.

— Dumneavoastră rămâneţi credincioşi tradiţiilor, Doamnă! glăsui Pierquin primind o farfurie plină cu acea supă de cimbrişor în care bucătăresele flamande sau olandeze pun perişoare de carne amestecate cu felioare de pâine prăjită: Iată ciorba de duminică aşa cum se obişnuia! a părinţii noştri! Casa dumneavoastră şi acea a unchiului meu Des Raquets sunt singurele unde se mai găseşte această supă, istorică, a Ţărilor-de-Jos… Adică nu! bătrânul domn Savaron de Savarus o mai serveşte şi azi cu mare fală la el, la Tournai; încolo, peste tot bătrâna Flandră piere. Astăzi, mobilele se fabrică în stil grec25, pretutindeni nu vezi decât coifuri, scuturi, suliţe şi fascii… Fiecare îşi reclădeşte casa, îşi vinde vechiul mobilier, îşi toarnă din nou argintăria sau o dă în schimbul porţelanului de Sčvres26 care nu face nici cât cel vechi de Saxa27, nici cât cel chinezesc. Ah! eu sunt flamand până-n măduva oaselor. De aceea îmi sângerează inima când văd pe căldărari cumpărând, cu preţul obişnuit al lemnului sau al metalului, frumoasele noastre mobile încrustate cu aramă ori cositor. Dar societatea vrea neapărat schimbare la faţă, cred eu. Până şi procedeele artistice se pierd! Când totul trebuie să meargă în galop, nimic nu poate fi făcut conştiincios; în timpul ultimei mele călătorii la Paris, am fost dus să văd picturile la Luvru28. Pe onoarea mea, nu-s decât nişte mâzgăliturі, pânzele acelea fără aer, fără profunzime, în care pictorii se tem să pună culoare. Şi mai vor, cică, să răstoarne vechea noastră şcoală… Ah! vai!

— Vechii noştri pictori, interveni Balthazar, studiau feluritele combinaţii şi trăinicia culorilor, supunându-le acţiunii soarelui şi a ploii. Dar ai dreptate: azi resursele materiale ale artei sunt cultivate mai puţin ca oricând.

Doamna Claes nu ascultă conversaţia. Auzind de la notar că serviciile de porţelan erau la modă, îi încolţise numaidecât în minte ideea luminoasă de a vinde greoaia

argintărie provenită din succesiunea fratelui, nădăjduind astfel să poată achita cei treizeci de mii de franci datoraţi de bărbatul său.

— Aha! exclamă Balthazar către notar, când doamna Claes se amestecă din nou în conversaţie, şi zi, lumea se ocupă la Douai de lucrările mele?

— Da? încuviinţă Pierquin. Fiecare se întreabă pe ce se duc atâţia bani. Ieri, îl auzeam pe domnul prim-prezident deplorând că un om de talia dumitale caută piatra filosofală. Mi-am îngăduit atunci să-i răspund că dumneata eşti prea instruit pentru a nu şti că aceasta ar însemna să te măsori cu imposibilul, prea bun creştin ca să crezi că te poţi lua la întrecere cu Dumnezeu, şi, ca toţi Claeşii, prea bun calculator ca să zvârli banii pe prafuri vrăjitoreşti. Totuşi, îţi voi mărturisi c-am împărtăşit regretele pe care izolarea dumitale le prilejuieşte întregii societăţi. Dumneata nu mai faci deloc parte din oraşul nostru. Doamnă, aţi fi fost pe drept cuvânt încântată dacă aţi fi putut auzi cum fiecare vă ridica în slavă pe dumneavoastră şi pe domnul Claes.

— Te-ai purtat ca o rudă de ispravă, respingând prepusuri al căror rău cel mai mic ar fi acela de a mă face ridicol! răspunse Balthazar. Ah! concetăţenii mei mă cred ruinat! Ei bine, dragă Pierquin, de azi în două luni voi da, ca să-mi sărbătoresc aniversarea căsătoriei, o petrecere al cărei fast o să-mi recâştige stima pe care scumpii mei compatrioţi o închină banului.

Doamna Claes se împurpură la faţă. De doi ani încoace, această aniversare fusese dată uitării. Aidoma cu acei nebuni care trec prin momente când facultăţile lor scânteiază cu o neobişnuită strălucire, niciodată Balthazar nu fusese atât de spiritual în duioşia sa. Se arătă plin de atenţii faţă de copii, şi conversaţia lui fermecă prin graţie, prin spirit, prin tact. Această întoarcere a simţământului părintesc de atâta vreme absent, era desigur cea mai frumoasă sărbătoare ce i-ar fi putut dărui soţiei, pentru care vorba şi privirea lui recăpătaseră acea expresie de

statornică apropiere ce se simte de la inimă la inimă, dovedind o delicioasă identitate de simţire.

Bătrânul Lemulquinier părea că întinereşte, alerga încoace şi-ncolo cu o neobişnuită voioşie prilejuită de îndeplinirea ascunselor sale speranţe. Schimbarea atât de fără de veste săvârşită în purtările stăpânului avea pentru el un şi mai limpede tâlc decât pentru doamna Claes. Acolo unde familia vedea fericirea, valetul lor îşi însuşise nebunia sa. Fie că adulmecase însemnătatea cercetărilor stăpânului din explicaţiile ce-i scăpau chimistului când ţinta îi luneca printre degete, fie că înnăscuta înclinare a omului spre imitaţie l-a făcut să adopte ideile celui în atmosfera căruia trăia, Lemulquinier căpătase pentru stăpânul său un simţământ superstiţios: un amestec de groază, de admiraţie şi de egoism. Laboratorul era pentru el ceea ce este pentru gloată un birou de loterie, speranţa organizată. În fiecare seară se culca spunându-şi: „Mâine ne vom scălda poate în aur!” Şi a doua zi se deştepta cu o tot atât de vie credinţă ca în ajun. Numele lui indica o obârşie neaoş flamandă. Mai de demult, oamenii din popor nu erau cunoscuţi decât printr-o poreclă datorită meseriei lor, ţării de baştină, conformaţiei lor fizice sau însuşirilor sufleteşti. Această poreclă devenea numele familiei burgheze pe care o întemeiau, odată zdrobiţi. În Flandra, neguţătorii de fire de în erau numiţi mulquiniers, şi aceasta fusese, fără îndoială, meseria acelui ins care, printre strămoşii bătrânului valet, trecu de la starea de rob la cea de burghez, până ce necunoscute vitregii îl târâseră pe strănepotul vânzătorului de in, îndărăt la starea de serv, plus simbria. Istoria Flandrei, a inului şi a negoţului său, se afla deci înscrisă pe scurt în acest bătrân slujitor, deseori numit, pentru eufonie, Mulquinier.

Caracterul şi fizionomia lui nu erau lipsite de originalitate. Faţa-i colţuroasă era şi lată şi lungă, spuzită de urmele vărsatului care-i întipăriseră o fantastică aparenţă, tatuând-o cu albe şi lucioase scrijeliri. Uscat la trup şi deşirat, avea

un mers grav, misterios. Micii lui ochi portocalii, la fel cu gălbuia şi lăţoasa chică ce-i acoperea ţeasta, nu aruncau decât căutături piezişe. Înfăţişarea lui se întâmpla a fi deci în deplină armonie cu sentimentul de curiozitate pe care îl stârnea în jurul său. Calitatea lui de preparator iniţiat în tainele stăpânului, despre ale cărui lucrări nu sufla o vorbă, îl învestea cu un soi de vrăjitorie. Localnicii din strada Parisului îl priveau trecând cu o curiozitate amestecată cu teamă, căci dădea răspunsuri sibilice şi întotdeauna pline de subînţelesuri. Mândru fiindcă se ştia folositor stăpânului, exercita asupra tovarăşilor săi un fel de autoritate cicălitoare, de pe urma căreia trăgea foloase, bucurându-se de privilegii ce-l făceau pe jumătate stăpân în casă. Spre deosebire de slujitorii flamanzi care sunt legaţi orbeşte de casă, el nu ţinea decât la Balthazar. Dacă vreo supărare o mâhnea pe doamna Claes, sau dacă cine ştie ce eveniment fericit dădea peste familie, el îşi îmbuca plinea unsă cu unt şi îşi sorbea berea cu acelaşi sânge rece din totdeauna.

Când cina luă sfârşit, doamna Claes propuse să bea cu toţii cafeaua afară, în faţa tufelor de lalele care împodobeau mijlocul grădinii. Ghivecele de lut în care erau puse lalele având fiecare numele săpat pe o placă de ardezie, fuseseră îngropate şi orânduite în aşa chip, încât să alcătuiască o piramidă în creştetul căreia se înălţă o lalea de speţa gura-balaurului pe care n-o avea decât Balthazar. Această floare, numita tulipa Claesiana, întrunea cele şapte culori şi adâncile-i arcuiri păreau aurite pe margini. Tatăl lui Balthazar, care refuzase de nenumărate ori zece mii de fiorini29 oferiţi pentru ea, veghea cu atâtea precauţii să nu se poată fura o singură sămânţă din acest soi, încât o păstra în salon şi îşi petrecea deseori zile întregi contemplând-o. Tulpina era uriaşă, dreaptă ca o lumânare, vânjoasă, de un verde admirabil; proporţiile se aflau în armonie cu potirul, ale cărui culori se distingeau prin acea strălucitoare limpezime, ce dădea odinioară atâta preţ acestor fastuoase flori!

— Iată lalele care fac treizeci sau patruzeci de mii de franci! spuse notarul privind pe rând la vară-sa şi la răzorul cu mii de culori.

Doamna Claes era prea entuziasmată la văzul acestor flori care, sub razele asfinţitului, semănau cu nişte pietre scumpe, pentru a pricepe tâlcul observaţiei notariale.

— La ce sunt bune, urmă notarul adresându-se lui Balthazar, ar trebui să le vindeţi.

— Aş! am eu oare nevoie de bani? răspunse Claes schiţând gestul unui om pentru care patruzeci de mii de franci era un fleac.

Urmă un moment de tăcere în care timp copiii se întreceau strigând:

— Uite la cea de colo, mamă!

— Oh! ce frumoasă-i asta!

— Dar asta cum se cheamă?

— Ce abis pentru cugetul omenesc! vorbi Balthazar ridicând mâinile cu un gest de deznădejde. O combinaţie de hidrogen şi de oxigen dă naştere, prin feluritele dozaje, în acelaşi mediu şi pe baza aceluiaşi principiu, la aceste culori care constituie fiecare un rezultat diferit.

Soţia lui auzea desluşit termenii acestei afirmaţii, enunţată însă prea grăbit pentru ca ea s-o înţeleagă pe de-a-ntregul. Balthazar se gândi că ea studiase ştiinţa lui favorită şi-i zise, făcându-i un semn misterios:

— Chiar dacă ai pricepe, tot n-ai şti încă ceea ce vreau să spun.

Şi păru că se cufundă din nou într-una dintre obişnuitele sale meditaţii.

— Cred şi eu! întări Pierquin, luând o ceaşcă de cafea pe care i-o întindea Marguerite. „Alungaţi firescul, el se întoarce în galop!” adăugă în şoaptă către doamna Claes. Veţi avea bunăvoinţa să-i vorbiţi dumneavoastră personal, nici diavolul nu-l mai trezeşte de-acum din contemplaţie. Aşa o ţine până mâine.

Îşi luă rămas bun de la Claes care se prefăcu a nu-l auzi, sărută pe micuţul Jean pe care maică-sa îl ţinea în braţe, şi, după ce făcu o adâncă plecăciune, se retrase. Când uşa de la intrare răsună închizându-se, Balthazar îşi cuprinse soţia de după mijloc şi risipi neliniştea pe care i-ar îi putut-o pricinui prefăcuta-i visare, şoptindu-i la ureche:

— Ştiam eu cum să-l fac să-şi ia tălpăşiţa!

Doamna Claes îşi întoarse faţa spre soţ fără a se sfii să-i arate lacrimile ce-i împânzeau ochii: erau atât de dulci! Apoi îşi culcă fruntea pe umărul lui, lăsându-l pe Jean să-i lunece de pe genunchi.

— Să ne întoarcem în salon, îl îndemnă ea după un răstimp.

Toată acea seară, Balthazar fu de o veselie aproape nebunească: născoci o mie şi una de drăcovenii pentru copii şi se jucă el însuşi cu atâta poftă, încât nu luă seama la cele două sau trei absente ale soţiei. Pe la orele nouă şi jumătate, când Jean fu culcat, Marguerite. Întorcându-se în salon după ce-i ajutase surorii Félicie să se dezbrace, găsi pe maică-sa aşezată în jilţul cel mare, stând de vorbă cu tatăl ei care-o ţinea de mână. Temându-se să nu-şi tulbure părinţii, părea că voieşte să se retragă fără a le vorbi; doamna Claes băgă de seamă şi o chemă:

— Vino, Marguerite, vino, copilă dragă!

Apoi o trase spre ea şi o sărută matern pe frunte, adăugând:

— Ia-ţi cartea în odaie şi culcă-te devreme.

— Noapte bună, fetiţă scumpă, rosti Balthazar.

Marguerite îşi îmbrăţişa părintele şi ieşi. Claes şi soţia rămaseră câteva clipe singuri, pierduţi în contemplarea ultimului pastel al asfinţitului ce se mistuia în frunzişul deodată înnegurat al grădinii, ale cărui contururi abia se mai ghiceau în umbra înserării. Când fu aproape noapte, Balthazar îşi îmbie soţia cu o voce mişcată:

— Să mergem sus…

Cu mult înainte ca moravurile engleze să fi consfinţit iatacul unei soţii drept un lăcaş sfânt, acela al unei flamande era de nepătruns. Bunele gospodine din această ţară nu urzeau din el o fală a virtuţilor, ci o deprindere învăţată din frageda copilărie, o superstiţie domestică ce făcea dintr-o odaie de culcare un încântător altar În care te împresurau simţămintele duioase, unde simplitatea se îmbină cu tot ceea ce viaţa socială are mai dulce şi mai vrednic de respect. În starea cu totul neobişnuită în care se afla doamna Claes, orice femeie ar fi voit să adune în juru-i cele mai elegante lucruri; dar ea săvârşise aceasta cu un gust nespus, ştiind cât înrâureşte asupra simţămintelor înfăţişarea a tot ce ne înconjoară. La o făptură frumoasă. Aceasta ar fi însemnat un lux; la ea, era o nevoie. Înţelesese importanţa acestor cuvinte: „Te faci femeie frumoasă!” maximă ce călăuzea toate acţiunile primei soţii a lui Napoleon30, făcând-o deseori falsă, în timp ce doamna Claes era întotdeauna firească şi adevărată.

Deşi Balthazar cunoştea bine iatacul soţiei, desprinderea lui de toate lucrurile materiale ale vieţii fusese atât de desăvârşită, încât când intră fu străbătut de dulci fiori, ca şi cum l-ar fi zărit pentru întâia oară. Fastuoasa veselie a unei femei victorioase izbucnea în splendidele culori ale lalelelor ce se înălţau din gâturile înalte ale uriaşelor vase de porţelan chinezesc, iscusit orânduite, şi în profuziunea de lumini ale căror efecte nu se puteau asemui decât cu ale celor mai voioase fanfare. Pâlpâirea luminărilor dădea o armonioasă scânteiere mătăsurilor de culoarea sură a inului, a căror monotonie era nuanţată de sclipetul aurului care împodobea cu discreţie unele obiecte, precum şi de tonurile variate ale florilor ce semănau a mănunchiuri de nestemate. Taina acestor pregătiri era el, întotdeauna el! Joséphine nu-i putea mărturisi mai grăitor lui Balthazar că el era pururi principiul bucuriilor şi durerilor sale. Priveliştea acestei odăi învăluia sufletul într-o stare delicioasă, alungând orice mâhnit gând, pentru a nu lăsa

decât simţământul unei line şi neprihănite fericiri. Ţesătura tapetului cumpărată din China răspândea acea suavă mireasmă ce pătrunde în trup fără a-l istovi. În sfârşit, perdelele trase cu grijă trădau – setea de singurătate, o nesăţioasă dorinţă de a păstra cele mai palide mlădieri ale glasului şi de a încătuşa acolo privirile soţului recucerit.

Împodobită cu frumosu-i păr negru neted cu desăvârşire, ce-i cădea de-o parte şi de alta a frunţii ca două aripi de corb, doamna Claes, înfăşurată într-o rochie de interior închisă până la gât, şi întregită cu o lungă pelerină înspumată de dantele, merse să tragă draperia de la uşă, care înăbuşea orice vuiet venit dinafară. De acolo, Joséphine aruncă soţului ce se aşezase lângă cămin, unul dintre acele vesele surâsuri prin care o femeie spirituală şi al cărui suflet vine uneori să-i înfrumuseţeze chipul, ştie să exprime irezistibilele speranţe. Cel mai mare farmec al unei femei stă într-un neîncetat apel la mărinimia bărbatului, într-o gingaşă mărturisire a slăbiciunii prin care ea-i galvanizează mândria, trezind în el cele mai înălţătoare simţăminte. Mărturisirea slăbiciunii nu ascunde ea oare magice seducţii? După ce verigile draperiei lunecară cu ecou surd pe stinghia de lemn, ea se întoarse spre soţ, păru că vrea să-şi ascundă în acel moment cusururile trupeşti sprijinindu-se cu mâna de un scaun pentru a se târî cu grafie. Era ca un strigăt de ajutor. Balthazar, pierdut o clipă în contemplarea acelui chip măsliniu ce se desprindea pe fundul sur, atrăgând privirea şi desfătând-o, se ridică pentru a-şi lua în braţe soţia şi o duse pe canapea. Aceasta voia şi ea.

— Mi-ai făgăduit, murmură ea luându-i mâna pe care o ţinu în palmele-i electrizante, să-mi împărtăşeşti taina cercetărilor tale. Recunoaşte, scumpul meu, că sunt vrednică s-o aflu, deoarece am avut curajul să studiez o ştiinţă condamnată de biserică, numai şi numai ca să te pot înţelege; dar sunt curioasă, nu-mi ascunde nimic. Bunăoară povesteşte-mi prin ce întâmplare te-ai sculat într-o bună

dimineaţă îngândurat, când, în ajun, te lăsasem atât de fericit?

— Şi de asta te-ai făcut aşa de cochetă, ca să auzi vorbindu-se de chimie?

— Dragul meu, a primi o confidenţă ce-mi dă putinţa să pătrund mai adânc în inima ta, nu înseamnă oare pentru mine cea mai mare dintre plăceri? Oare nu o înţelegere a sufletelor cuprinde şi zămisleşte toate fericirile vieţii? Dragostea ta mi se întoarce curată şi neştirbită, vreau să ştiu ce idee a fost destul de tare ca să mi-o răpească atâta timp? Da, sunt mai geloasă de un gând, decât de toate femeile la un loc. Iubirea este imensă, dar nu e infinită; pe când ştiinţa ascunde profunzimi fără de hotar, în care n-aş putea să te văd pierzându-te singur. Urăsc tot ce ne poate despărţi. Dacă ai dobândi gloria după care alergi, aş fi nenorocită: nu ţi-ar da ea prea adânci bucurii? Pe când eu singură, Domnul meu, trebuie să fiu izvorul plăcerilor dumitale.

— Nu, îngerul meu, nu o idee m-a împins pe acest frumos drum, ci un bărbat.

— Un bărbat! exclamă ea cu groază.

— Ţi-aduci tu aminte, Pépita, de ofiţerul acela polonez pe care l-am găzduit în 1809?

— Dacă mi-aduc aminte! răspunse ea. Deseori am fost iritată că memoria mă făcea atât de des să revăd ochii aceia care semănau cu două limbi de foc, şanţurile de deasupra sprâncenelor în care mocnea focul gheenei, ţeasta lui latră şi pleşuvă, mustăţile răsucite, fata colţuroasă, devastată… Şi ce calm înspăimântător în mers! Dacă ar fi fost loc la hanuri, te-asigur că n-ar fi dormit aici…

— Acest gentilom polonez se numea domnul Adam de Wierzehownia! urmă Balthazar. În seara aceea, după ce ne-ai lăsat singuri în salon, ne-am trezit, din vorbă în vorbă, discutând despre chimie. Smuls de mizerie de la studiul acestei ştiinţe, se făcuse ostaş. Cred că în faţa unui pahar de apă cu zahăr ne-am recunoscut amândoi adepţi. Când i-

am cerut lui Mulquinier să aducă zahăr bucăţele, căpitanul făcu un gest de surpriză: „- Ai studiat chimia?” mă întrebă el.

— Ca Lavoisier! îi răspunsei. – „Ce mare fericire pe dumneavoastră să fiii liber şi bogat!” exclamă el. Şi din piept i-a ieşit unul dintre acele suspine de bărbat ce dezvăluia un iad de suferinţe ascuns îndărătul unui craniu sau zăvorât într-o inimă, în sfârşit a fost ceva arzător, concentrat, care nu poate fi spus în cuvinte, îşi încheie gândul cu o privire care m-a îngheţat. După o scurtă tăcere, mi-a spus cum. Polonia fiind ca şi moartă31, se refugiase în Suedia. Acolo, îşi căutase mângâiere în studiul chimiei, pentru care simţise întotdeauna o irezistibilă chemare.

— Ei bine, adăugă el, cum văd, aţi recunoscut, ca şi mine, că guma arabică, zahărul şi amidonul prefăcute în praf, dau o substanţă absolut asemănătoare, şi la analiză acelaşi rezultat calitativ”.

Mai tăcu o clipă, şi după ce m-a cercetat cu un ochi pătrunzător, mi-a spus confidenţial şi cu vocea scăzută, cuvinte solemne din care astăzi nu mi-a rămas în minte decât înţelesul general; însă erau însoţite de o putere de sunet, de mlădieri calde şi de o forţă în gesturi care m-au răscolit în adâncul măruntaielor şi mi-au izbit cugetul aşa cum ciocanul bate fierul pe o nicovală.

Iată deci pe scurt aceste raţionamente care au fost; pentru mine, cărbunele aprins pus de Dumnezeu pe limba lui Isaia32, căci ce învăţasem eu de la Lavoisier îmi permitea să le simt marea lor importanţă.

— Domnule, mi-a zis el, paritatea acestor trei substanţe, în aparenţă atât de deosebite, m-a călăuzit să gândesc că toate produsele naturii trebuiau să aibă unul şi acelaşi principiu. Lucrările chimiei modeme au dovedit adevărul acestei legi, pentru partea cea mai considerabilă a fenomenelor naturale. Chimia împarte creaţia în două porţiuni distincte: natura organică şi natura anorganică. Cuprinzând toate creaţiile vegetale sau animale în care se

vădeşte o organizaţie mai mult ori mai puţin perfecţionată, sau pentru a fi mai exact, o mai slabă ori mai puternică facultate de mişcare ce determină în fiecare mai mult ori mai puţin sentiment, natura organică este netăgăduit partea cea importantă a lumii noastre. Dar, analiza a redus toate produsele acestei naturi la patru corpuri simple, care sunt trei gaze: azotul, hidrogenul, oxigenul; şi un al patrulea corp simplu, nemetalic şi solid, carbonul. Dimpotrivă, natura anorganică, atât de puţin variată, lipsită de mişcare, de sensibilitate, şi căreia i se poate tăgădui facultatea de creştere, pe care i-a acordat-o într-o oarecare măsură, Linné33, numără cincizeci şi trei de corpuri simple ale căror diferite combinaţii îi alcătuiesc toate produsele. E oare cu putinţă ca mijloacele să fie mai numeroase acolo unde există mai puţine rezultate? De aceea, părerea fostului meu maestru este că aceste cincizeci şi trei de corpuri au un principiu comun, modificat odinioară prin acţiunea unei forţe care astăzi e stinsă, dar pe care geniul omenesc trebuie s-o reînvie. Ei bine, închipuiţi-vă o clipă că activitatea acestei puteri s-ar redeştepta, am avea în cazul acesta o chimie unitară. Natura organică şi cea anorganică s-ar baza, de bună seamă, pe patru principii şi dacă am reuşi să descompunem azotul, care trebuie socotit ca o negaţie, n-am mai avea decât trei. Iată-ne ajunşi aproape de marele Ternar34 al celor vechi şi al alchimiştilor din Evul Mediu, de care ne batem joc pe nedrept. Chimia modernă nu este încă decât atât. E mult şi e puţin. E mult, deoarece chimia s-a obişnuit să nu dea îndărăt în faţa nici unei dificultăţi; e puţin, în comparaţie cu ceea ce rămâne de făcut. Hazardul a servit-o din plin, pe această frumoasă ştiinţă! Astfel, această picătură de carbon pur cristalizat, diamantul, nu părea oare ultima substanţă cu putinţă de creat? Vechii alchimişti, care credeau că aurul poate fi descompus, şi, prin urmare, să se poată şi face, dădeau înapoi la ideea de a produce diamantul; noi am descoperit totuşi natura şi legea compoziţiei lui.

„Eu, mai spuse el, am mers mai departe. O experienţă mi-a demonstrat că misteriosul Ternar, de care omul s-a ocupat de când lumea, nu va fi găsit nicidecum în analizele actuale, care sunt lipsite de direcţie spre un punct fix. Iată mai întâi experienţa. Semănaţi seminţe de creson (ca să luăm o substanţă oarecare din natura anorganică) în pulbere de pucioasă (ca să luăm tot un corp simplu). Stropiţi seminţele cu apă distilată, ca să nu lăsaţi să pătrundă în produsele germinaţiei nici un principiu dubios. Seminţele încolţesc, cresc într-un mediu cunoscut, nehrănindu-se decât cu principii cunoscute prin analiză. Tăiaţi de mai multe ori tulpina plantei, aşa ca să vă procuraţi o cantitate destul de mare din care, arzând-o, să obţineţi câteva grame de cenuşă şi să puteţi astfel opera pe o oarecare masă: ei bine, făcând analiza cenuşei, o să găsiţi acid silicic, alumină, fosfat şi carbonat de calciu, carbonat de magneziu, sulfat, carbonat de potasiu şi oxid de fer, ca şi cum cresonul ar fi crescut în pământ, pe malul apei. Aceste substanţe nu existau nici în sulf, corp simplu, care servea plantei drept sol, nici în apa folosită la stropit şi a cărei compoziţie este cunoscută; dar, cum ele nu se află nici în sămânţă, nu putem explica prezenţa lor în plantă decât presupunând un element comun corpurilor conţinute în creson, cât şi celor care i-au servit de mediu. Astfel aerul, apa distilată, praful de pucioasă şi substanţele pe care le dă analiza cresonului, adică potasiul, calciul, magneziul, alumina etc. Ar avea un principiu comun care rătăceşte în atmosferă aşa cum face soarele. Din această irecuzabilă experienţă, exclamă el, am dedus existenta absolutului! O substanţă comună tuturor creaţiilor, modificată de o forţă unică, aceasta este poziţia netă şi clară a problemei oferită de absolut şi care mi-a părut demnă de căutat. În ea, o să-ntâlniţi misteriosul Ternar în faţa căruia a îngenuncheat omenirea în toate timpurile: materia primă, mijlocul, rezultatul. O să găsiţi acest teribil număr Trei în orice fapt omenesc; el domină religiile, ştiinţele şi legile. Aici, adăugă el, războiul şi

mizeria mi-au curmat cercetările… Sunteţi un elev al lui Lavoisier, sunteţi bogat şi stăpân pe timpul dumneavoastră, pot deci să vă împărtăşesc conjecturile mele. Iată ţinta pe care experienţele mele personale m-au făcut s-o întrevăd. MATERIA UNA trebuie să fie un principiu comun celor trei gaze şi carbonului. MIJLOCUL trebuie să fie principiul comun electricităţii pozitive. Purcedeţi la descoperirea probelor care vor stabili aceste două adevăruri, veţi avea cauza supremă a tuturor efectelor din natură. Ah! Domnule, când cineva poartă aici, a arătat el lovindu-şi fruntea, ultimul cuvânt al creaţiei, presimţind absolutul, mai înseamnă oare că trăieşte când e târât în învălmăşeala acestei adunături de oameni care se năpustesc la oră fixă unii asupra altora, fără să ştie ce fac? Viaţa mea actuală este exact inversul unui vis. Trupul meu se duce, vine, acţionează, se află în mijlocul focului, al tunurilor, al oamenilor, străbate Europa după placul unei puteri de care ascult, dispreţuind-o. Sufletul meu n-are nici o cunoştinţă despre aceste acte, el stă fix cufundat într-o idee, amorţit de această idee, căutarea absolutului, a acelui principiu datorită căruia nişte seminţe, întru totul asemănătoare, puse în acelaşi mediu, dau unele corole albe, altele corole galbene. Fenomen aplicabil viermilor de mătase care, hrăniţi cu aceleaşi frunze şi constituiţi fără deosebiri aparente, fac unii mătase galbenă şi alţii mătase albă; în sfârşit, aplicabil până şi la om, care adeseori are în mod legitim copiii cu desăvârşire diferiţi de mama lor şi de el. Deducţia logică a acestui fapt nu implică ea de altfel cauza tuturor efectelor din natură? Ei! ce poate fi mai conform cu ideile noastre despre Dumnezeu, decât să credem că el a făcut totul prin mijlocul cel mai simplu? Adoraţia pitagoreică pentru UNU, de la care purced toate numerele şi care reprezintă materia una; cea pentru numărul DOI, prima agregare şi prototipul tuturor celorlalte; cea pentru TREI, care, din toate timpurile, a întruchipat pe Dumnezeu, adică materia, forţa şi produsul, nu rezuma oare, în chip

tradiţional, cunoaşterea confuză a absolutului? Stahl, Becher, Paracelsius, Agrippa35, toţi marii cercetători ai cauzelor oculte aveau ca deviză Trismegistul, care înseamnă marele Ternar. Ignoranţii, deprinşi să condamne alchimia, această chimie transcendentă, nu ştiu desigur că noi ne zbatem să justificăm cercetările pasionate ale acestor mari oameni! Odată absolutul găsit, m-aş fi luat de gât cu mişcarea. Ah! în timp ce eu mă hrănesc cu praf de comandă şi comand unor oameni să moară destul de inutil, fostul meu dascăl îngrămădeşte descoperiri peste descoperiri, zboară spre absolut! Iar eu, am să mor ca un câine la colţul unei baterii!

După ce sărmanul om s-a mai potolit puţin, mi-a spus cu un fel de fraternitate mişcătoare: „- Dacă aş găsi o experienţă de făcut, ţi-aş lăsa-o dumitale cu limbă de moarte”.

— Pépita mea, sfârşi Balthazar strângând mâna soţiei, lacrimi de mânie au curs pe obrajii supţi ai acelui om, în timp ce-mi aprindea în suflet flacăra acelui raţionament pe care, înaintea lui, Lavoisier şi-l făcuse cu sfială, fără a îndrăzni să se lase ademenit…

— Cum? se revoltă doamna Claes care nu se putea stăpâni să-şi întrerupă soţul, acest om, petrecând o noapte sub acoperişul nostru, mi-a răpit dragostea ta, a sfărâmat, printr-o singură frază şi cu un singur cuvânt fericirea unui cămin? Oh, scumpul meu Balthazar, omul acesta a făcut semnul crucii? L-ai. Cercetat cu luare aminte? Numai Ispititorul poate avea ochiul acela galben din care ţâşnea locul lui Prometeu36. Da, numai diavolul era în stare să mi te smulgă. Din ziua aceea, tu n-ai mai fost nici tată, nici soţ, nici cap de familie…

— Cum I izbucni şi Balthazar, sărind în mijlocul camerei şi aruncând nevestei o privire sfredelitoare, îţi blamezi soţul fiindcă s-a ridicat deasupra celorlalţi oameni, ca să-ţi poată aşterne sub picioare purpura divină a gloriei ca un prea neînsemnat dar pe lângă comorile inimii tale? Dar tu nu ştii,

se vede, ce-am înfăptuit eu de trei ani încoace! Paşi de uriaş, Pépita mea! spuse însufleţindu-se.

Chipul lui păru atunci soţiei mai sclipitor sub flacăra geniului, decât fusese sub focul dragostei, şi plânse ascultându-l.

— Am combinat clorul şi azotul, am descompus mai multe corpuri socotite până azi corpuri simple, am găsit noi metale. Uite, adăugă, văzând plânsul nevestei, am descompus lacrimile. Lacrimile conţin puţin fosfat de calciu, un pic de clorură de sodiu, mucus şi apă.

Vorbi mai departe, fără a vedea groaznica zvârcolire ce răvăşea chipul soţiei, încălecase pe ştiinţa care-l purta în zbor, cu aripile larg deschise, departe de lumea materială.

— Această analiză, draga mea, e una dintre cele mai netăgăduite dovezi ale sistemului absolutului. Orice viaţă implică o combustiune. După cum activitatea focarului e mai intensă sau mai slabă, şi viaţa este mai mult sau mai puţin persistentă. Astfel, distrugerea mineralului este întârziată la infinit, pentru că în el combustiunea este virtuală, latentă ori ne-simţită. Tot astfel, vegetalele, care se împrospătează neîncetat prin combinaţia din care rezultă umedul, trăiesc la infinit, şi există o seamă de vegetale contemporane cu ultimul cataclism. Dar, ori de câte ori natura a perfecţionat un aparat, când, cu un scop ascuns, l-a înzestrat cu sentiment, cu instinct sau cu inteligenţă, trei trepte pronunţate în sistemul organic, aceste trei organisme vor o combustiune a cărei activitate stă în raport direct cu rezultatul dobândit. Omul, care reprezintă treapta cea mai înaintată a inteligenţei şi care ne oferă singurul aparat din care rezulta o putere pe. Jumătate creatoare, gândirea, este, dintre toate creaţiile zoologice, cea în care combustiunea se întâlneşte în gradul său ce! mai intens, şi ale cărei puternice efecte sunt oarecum revelate de fosfaţii, de sulfaţii şi de carbonaţii pe care-i furnizează corpul său în analiza noastră. Nu cumva aceste substanţe sunt urmele lăsate în el de acţiunile fluidului electric, principiul oricărei

fecundaţii? Şi nu cumva electricitatea se manifestă în el prin combinaţii mai variate decât în oricare alt animal? Nu cumva e înzestrat cu facultăţi mai cuprinzătoare decât; orice altă făptură, pentru a absorbi mai largi porţiuni de principiu absolut, şi nu cumva şi le însuşeşte spre a-şi compune din ele într-un mai desăvârşit aparat, forţa şi ideile lui? Eu cred că aşa el Omul este o retortă. Ca atare, după mine, idiotul ar fi acela al cărui creier ar conţine cel mai puţin, fosfor sau orice alt produs electromagnetic; nebunul, acela al cărui creier ar conţine, dimpotrivă, prea mult; omul obişnuit, cel care ar avea puţin din acest produs; geniul, acela al cărui creier ar fi saturat într-o măsură potrivită. Veşnicul îndrăgostit, hamalul, dansatorul, marele mâncău, sunt acei care ar deplasa forţa rezultantă a aparatului lor electric. Astfel sentimentele noastre…

— Destul, Balthazar mă înspăimânţi, făptuieşti o nelegiuire. Cum! iubirea mea ar fi…?

— Materie eterată ce se degajă, răspunse Claes şi care fără îndoială, este cheia absolutului. Ia gândeşte-te că dacă eu, eu cel dintâi! dacă găsesc… dacă găsesc… dacă găsesc!

Rostind aceste vorbe pe trei tonuri felurite, chipul i se lumină treptat până la expresia inspiratului.

— Voi face metalele, voi face diamantele, voi repeta natura! exclamă el.

— Şi cu asta ai să fii mai fericit? întrebă Joséphine cu deznădejde. Blestemată ştiinţă! Demon afurisit! Tu uiţi, Claes, că săvârşeşti păcatul orgoliului de care s-a făcut vinovat Satana. Uzurpi pe Dumnezeu.

— Oh! Oh! Dumnezeu!

— Îl reneagă! strigă ea frângându-şi mâinile. Claes, Dumnezeu dispune de o putere pe care tu n-ai s-o ai niciodată.

La acest argument ce părea că anulează scumpa-i ştiinţă, el îşi privi soţia, cutremurându-se!

— Care anume? întrebă el.

— Forţa unică, mişcarea. Iată ce-am priceput eu din cărţile pe care m-ai silit să le citesc. Analizează flori, fructe, vinul de Malaga; ai să le descoperi fără îndoială principiile care apar ca şi acele ale cresonului tău, într-un mediu care pare că le este străin; la rigoare, să le găseşti în natură; dar, adunându-le la un loc, ai să poţi tu face acele flori, fructele acelea, vinul de Malaga? Ai să provoci tu efectele cu neputinţă de înţeles ale soarelui? Vei avea tu atmosfera Spaniei? A descompune nu înseamnă a crea.

— Dacă descopăr forţa coercitivă, am să pot crea.

— Nimic n-o să-l oprească! se tângui Pépita cu o voce deznădăjduită. Ah! iubirea mea e moartă, am pierdut-o.

Izbucni în plâns, şi ochii ei, aprinşi de durere şi de evlavia simţămintelor ce se revărsau, scânteiară mai frumoşi ca oricând prin perdeaua de lacrimi.

— Da, urmă ea printre hohote, tu eşti mort pentru toate. Văd bine, ştiinţa este mai tare în tine decât tu însuti şi zborul ei te-a ridicat prea sus ca să mai poţi coborî vreodată pentru a fi tovarăşul unei biete femei. Ce fericire îţi mai pot eu dărui? Ah! aş vrea, tristă mângâiere, să cred că Dumnezeu te-a creat ca să-i faci cunoscute operele şi să-l slăveşti, că a închis în pieptul tău o forţă irezistibilă ce te stăpâneşte. Dar nu, Dumnezeu e bun, el ţi-ar lăsa în suflet câteva gânduri pentru o femeie care te adoră, pentru nişte copii pe care trebuie să-i ocroteşti. Da, numai diavolul te poate ajuta să orbecăieşti singur în fundul acelor abisuri fără ieşire, prin acele tenebre în care nu te luminează credinţa de sus, ci o groaznică încredere în facultăţile tale! Altfel, nu ţi-ai îi dat tu seama, dragul meu, că ai devorat în trei ani de zile nouă sute de mii de franci? Oh! dă-mi dreptate, tu, Dumnezeul meu pe acest pământ, nu-ţi fac nici o dojană. Dacă am fi. Singuri, ţi-aş aduce în genunchi toată averea noastră, spunându-ţi „Ia-o, arunc-o în cuptorul tău, prefă-o în fum!” şi aş râde, văzând-o cum zboară în vânt. Dacă ai fi sărac, m-aş duce să cerşesc fără ruşine, ca să-ţi procur cărbunele cu care să-ţi încingi cuptorul, în sfârşit,

dacă mistuindu-mă în el, te-aş ajuta să găseşti blestematul tău de absolut, Claes, m-aş arunca fericită înăuntru, din moment ce tu îţi pui gloria şi plăcerile tale în această taină încă nedezlegată… Dar copiii noştri, Claes, copiii noştri! ce-or să devină dacă tu nu dezlegi mai curând această taină a iadului? Ştii tu de ce venise Pierquin? Venise să-ţi ceară treizeci de mii de franci pe care-i datorezi şi pe care nu-i ai. Proprietăţile tale nu mai sunt ale tale. I-am spus că tu îi ai cei treizeci de mii de franci, ca să te scutesc de încurcătura în care te-ar fi pus întrebările lui; dar, ca să achităm suma asta, m-am gândit să vând vechea noastră argintărie.

Văzu ochii soţului gata să se împâclească de lacrimi, şi se aruncă deznădăjduită la picioarele lui, ridicând spre el mâini rugătoare.

— Scumpul meu, imploră ea, încetează-ţi un timp cercetările, să economisim banii de care o să ai nevoie ca să ţi le reiei mai târziu, dacă nu poţi renunţa să-ţi continui opera. Oh! Eu n-o judec! Am să suflu în cuptoarele tale, dacă vrei tu; dar nu-i duce pe copiii noştri la sapă de lemn; nu-i mai poţi iubi, ştiinţa ţi-a devorat inima; cel puţin nu le hărăzi un trai nenorocit în schimbul fericirii ce le-o datorai. Dragostea de mamă a fost prea deseori mai slabă în inima mea, da, de multe ori am dorit să nu fiu mamă, ca să mă pot contopi mai desăvârşit cu sufletul tău, cu viaţa ta! De aceea, ca să-mi înăbuş remuşcările, trebuie să apăr în faţa ta cauza copiilor tăi, înaintea propriei mele cauze.

Părul i se desfăcuse şi-i luneca pe umeri, ochii revărsau mii de sentimente ca tot atâtea săgeţi, îşi birui rivala. Balthazar o ridică în braţe, o duse pe canapea, se aşează la picioarele ei.

— Ţi-am pricinuit aşadar necazuri? zise cu tonul unui om care s-ar deştepta dintr-un vis greu.

— Bietul Claes, şi ai să ne mai faci încă multe fără voia ta! răspunse ea trecându-i mâna prin păr. Haide, vino şi stai lângă mine, adăugă arătându-i locul pe canapea. Uite, am uitat tot, deoarece te-ai întors la noi. Lasă, dragul meu, vom

repara totul, dar tu n-ai să te mai depărtezi de nevasta ta, nu-i aşa? Spune da. Lasă-mă pe mine, marele şi frumosul meu Claes, să exercit asupra nobilei tale inimi acea influenţă feminină atât de necesară fericirii artiştilor nenorociţi, marilor oameni suferinzi! Bruschează-mă, striveşte-mă, dacă vrei, dar să mă laşi să te contrariez puţin, pentru binele tău. N-am să abuzez niciodată de puterea pe care mi-o vei da-o! Fii celebru, dar fii şi fericit! Nu prefera chimia în locul nostru! Ascultă, o să fim foarte îngăduitori, vom da voie ştiinţei să-şi aibă jumătatea ei în inima ta; dar fii drept, dă-ne jumătatea ce ni se cuvine! Spune, dezinteresarea mea nu-i sublimă?

Îl făcea, astfel, pe Balthazar să zâmbească. Cu acel minunat dar al femeilor, adusese problema cea mai de seamă pe vârful glumei, în care femeile sunt desăvârşite. Cu toate acestea, deşi părea că râde, inima i se strânse atât de dureros, încât cu greu îşi reluă obişnuita-i bătaie egală şi dulce; dar, văzând că renaşte în ochii lui Balthazar expresia ce-o vrăjea, care era gloria ei şi care-i dezvăluia întreaga acţiune a vechii ei puteri ce-o socotise pierdută, îi spuse surâzând:

— Crede-mă, Balthazar, natura ne-a creat ca să simţim şi, cu toate că după părerea ta nu suntem decât nişte maşini electrice, gazele, materiile tale eterate nu vor explica niciodată darul pe care-l avem de a întrezări viitorul.

— Ba da! răspunse Balthazar. Prin afinităţi. Puterea de viziune ce face pe poet şi forţa de deducţie care face pe savant sunt întemeiate pe afinităţi vizibile, intangibile şi imponderabile, pe care vulgul le aşază în clasa fenomenelor sufleteşti, dar care sunt efecte fizice. Profetul vede şi deduce! Din nefericire, aceste soiuri de afinităţi sunt prea rare şi prea puţin perceptibile, ca să fie supuse analizei sau observaţiei.

— Asta, zise ea dându-i o sărutare ca să alunge chimia pe care-o trezise atât de necugetat, asta ar fi aşadar o afinitate?

— Nu, este o combinaţie: două substanţe de acelaşi semn nu produc nici o activitate…

— Haide, taci! imploră ea, m-ai face să mor de durere. Da, n-aş putea suporta, scumpule să-mi întâlnesc rivala până şi-n avântul dragostei tale.

— Dar, viaţa mea dragă, nu mă gândesc decât la tine, lucrările mele sunt gloria familiei mele, tu eşti la temelia tuturor speranţelor mele.

— Ia, uită-te la mine!

Această scenă o făcuse frumoasă ca o femeie tânără, şi, din toată făptura ei, nu-i vedea decât capul, deasupra unui nor de văluri şi de dantele.

— Da, rău am făcut că te-am părăsit pentru ştiinţă. De-acum când o să mă mai afund în preocupările mele, ei bine, Pépita mea, tu să mă smulgi, o vreau.

Ea plecă ochii şi-l lăsă să-i ia mâna, tot ce avea ea mai frumos, o mână în acelaşi timp puternică şi delicată.

— Dar eu vreau şi mai mult, zise ea.

— Eşti atât de fermecător de frumoasă că poţi obţine totul.

— Vreau să-ţi sfărâm laboratorul şi să-ţi pun ştiinţa în lanţuri, zise ea aruncând flăcări din ochi.

— Ei bine, ducă-se la naiba chimia!

— Clipa asta şterge toate chinurile mele, reluă ea. Acuma fă-mă să sufăr, dacă vrei.

La auzul acestui cuvânt, lacrimile îl podidiră pe Balthazar.

— Dar ai dreptate! Nu vă mai vedeam decât printr-un văl şi nu vă mai auzeam…

— Dacă n-ar fi fost vorba decât de mine, zise ea, aş fi continuat să sufăr în tăcere, fără să ridic glasul înaintea suveranului meu; dar copiii tăi au nevoie de consideraţie, Claes. Te asigur că, dac-ai continua să-ţi risipeşti averea ca şi până acum, chiar dacă scopul tău ar fi glorios, lumea n-ar ţine socoteală de asta şi blamul lor s-ar răsfrânge asupra a lor tăi. Nu-i de-ajuns pentru tine, om atât de luminat, că nevasta ta ţi-a atras luarea-aminte asupra unei primejdii pe care tu n-o vedeai? Să nu mai vorbim de toate astea,

încheie ea trimiţându-i un surâs şi o privire plină de cochetărie. Astă seară, dragul meu Claes, să nu fim fericiţi numai pe jumătate.

III.

MOARTEA UNEI MAME.

Adoua zi după acea seară atât de hotărâtoare în viaţa acestei căsnicii, Balthazar Claes, de la care Joséphine obţinuse, bineînţeles, unele făgăduinţe cu privire la încetarea lucrărilor sale, nu se urcă deloc în laborator şi nici nu se clinti de lângă ea până seara. În ziua următoare, familia îşi făcu pregătirile pentru a pleca la ţară, unde rămase cam vreo două luni şi de unde nu se întoarse în oraş decât pentru a se ocupa de petrecerea prin care Claes voia, ca şi odinioară, să-şi sărbătorească aniversarea căsătoriei. Balthazar descoperi, pe zi ce trecea, urmele neorânduielii pe care lucrările şi indiferenţa lui o aduseseră în chiverniselile casei. Departe de a-i zgândări rana cu dojeni, soţia găsea întotdeauna mici leacuri răului consumat. Din cele şapte slugi pe care le avea Claes în ziua când primise pentru ultima oară, nu mai rămăsese decât Lemulquinier, Josette, bucătăreasa, şi o bătrână cameristă cu numele de Martha, care nu-şi părăsise stăpâna de când aceasta ieşise de la călugăriţe; era deci cu neputinţă să primească protipendada oraşului cu un număr atât de restrâns de servitori. Doamna Claes înlătură toate aceste neajunsuri, propunând să aducă un bucătar de la Paris, să-l înveţe pe feciorul grădinarului să servească şi să împrumute servitorul lui Pierquin. Într-acest chip, nimeni n-avea să bage încă de seamă cât erau de strâmtoraţi.

Timp de douăzeci de zile cât ţinură pregătirile, doamna Claes ştiu să înşele cu iscusinţă lipsa de ocupaţie a soţului; uneori, îl ruga să aleagă flori rare ce trebuiau să împodobească scara cea mare, galeria şi apartamentele; alteori, îl punea pe drumuri până la Dunkerque ca să facă rost de câteva din acele exemplare de peşti monstruoşi, fala ospăţurilor de familie din despărţământul de nord. O

petrecere ca aceea dată de Claes era un eveniment de căpetenie care cerea o mie şi una de griji şi o corespondenţă activă, într-o ţară unde datinile ospitalităţii pun atât de serios în joc prestigiul familiilor, încât, pentru stăpâni ca şi pentru slugi, un ospăţ e ca o victorie de câştigat asupra oaspeţilor. Stridiile soseau de la Ostanda, cocoşii de munte erau comandaţi în Scoţia, fructele veneau de la Paris; în sfârşit, cele mai mărunte dichisuri trebuiau să nu dezmintă luxul moştenit din bătrâni. De altminteri, balul casei Claes se bucura de un soi de celebritate. Capitala despărţământului fiind pe atunci la Douai, acea serată deschidea oarecum sezonul de iarnă, dând tonul tuturor celorlalte din ţinut. De aceea, vreme de cincisprezece ani, Balthazar se şi străduise să fie neîntrecut, şi izbutise atât de bine, încât de fiece dată i se ducea vestea la douăzeci de leghe împrejur, mic şi mare istorisind despre toalete, despre oaspeţi, despre cele mai mici nimicuri, despre noutăţile văzute acolo sau despre întâmplările petrecute.

Toate pregătirile îl împiedicară deci pe Claes să se gândească la căutarea absolutului. Întorcându-se la preocupările casnice şi la viaţa socială, savantul îşi regăsi amorţii propriu de soţ, de flamand, de stăpân al casei, şi se puse să uimească ţinutul. Voind să imprime un caracter deosebit acestei serate prin vreo nouă născocire, alese, dintre toate fanteziile luxului, pe cea mai frumoasă, pe cea mai bogată, pe cea mai efemeră, făcând din lăcaşul său un crâng de plante rare şi pregătind buchete de flori pentru femei. Celelalte amănunte ale petrecerii erau la înălţimea acestui lux fără seamăn, nimic nu părea să-i poată zădărnici succesul. Dar cel de al 29-lea comunicat, precum şi veştile particulare despre dezastrele suferite de marea armată în Rusia şi la Berezina37, se răspândiră în cursul după-amiezii. O adâncă şi sinceră consternare cuprinse pe locuitorii oraşului care, dintr-un simţământ patriotic, refuzară într-un glas să danseze. Printre epistolele sosite din Polonia la Douai, se află una pentru Balthazar. Domnul

de Wierzehownia, pe atunci la Dresda, unde era pe moarte, spunea el, în urma unei răni primite într-una dintre ultimele bătălii, voise să lase cu limbă de moarte amfitrionului său o seamă de idei ce-i veniseră, după întâlnirea lor, cu privire la absolut. Acest răvaş îl cufundă pe Claes într-o adâncă visare ce făcu cinste patriotismului său; dar soţia nu se lăsă amăgită. Pentru ea, petrecerea însemna un îndoit doliu. Această serată, în timpul căreia casa Claes arunca ultima-i strălucire, avu aşadar ceva cernit şi trist în mijlocul atâtor splendori, atâtor curiozităţi adunate de şase generaţii, fiecare cu mania ei, splendori admirate de localnici pentru ultima dată.

Regina acelei zile fu Marguerite, atunci în vârstă de şaisprezece ani, prilej pentru părinţi s-o prezinte societăţii. Tânăra atrase toate privirile prin extrema el simplitate, prin înfăţişarea-i candidă şi, mai presus, prin fizionomia ei în acord cu acel lăcaş. Era pe drept cuvânt tânăra fată flamandă, aşa cum pictorii ţării au zugrăvit-o: o fată perfect rotundă şi plină; cu păr castaniu, lins pe frunte şi despărţit în două bandouri; cu ochii căprui paietaţi cu verde; cu braţe frumoase şi forme pline ce nu dăunau frumuseţii; cu un aer sfios, dar cu o dârzenie ce se ascundea, sub înalta-i frunte netedă, sub o linişte şi o blândeţe vizibilă. Fără a fi nici tristă, nici melancolică, arătă puţină voioşie. Judecata, ordinea, simţământul datoriei, cele trei trăsături de căpetenie ale caracterului flamand, îi însufleţeau chipul, rece la prima vedere, dar asupra căruia privirea revenea chemată de o anume graţie a trăsăturilor şi de-o liniştită mândrie, ca tot atâtea chezăşii ale fericirii domestice. Printr-o ciudăţenie pe care fiziologiştii n-au lămurit-o încă, nu avea nici o trăsătură a mamei nici a părintelui său, ci întruchipa icoana vie a străbunicii dinspre mamă, o Conyncks din Bruges, al cărei portret, păstrat cu nespusă grijă, atesta această asemuire.

Supeul învioră puţin petrecerea. Dacă dezastrele armatei interziceau bucuriile dansului, toţi socotiră că nu trebuiau

înlăturate plăcerile mesei. Patrioţii se retraseră de îndată. Cei mai indiferenţi rămaseră, cu câţiva jucători şi cu o seamă de prieteni ai lui Claes; dar, pe nesimţite, acest lăcaş atât de strălucitor luminat, unde se îmbulzeau toţi oamenii cu vază ai oraşului Douai, se cufundă din nou în tăcere; iar pe la ora unu după miezul nopţii, galeria fu pustie, luminile se stinseră din salon în salon. În sfârşit, acea curte interioară, un moment atât de zgomotoasă şi atât de luminoasă, redeveni cernită şi sumbră, spectru profetic al viitorului ce pândea familia. Când Claeşii se întoarseră în apartamentul lor, Balthazar dădu soţiei să citească scrisoarea polonezului: dânsa i-o înapoie cu un gest trist, prevăzând viitorul.

Într-adevăr, cu începere din acea zi, Balthazar îşi ascunse cu greu mâhnirea şi plictiseala ce-l apăsau. Dimineaţa, după micul dejun în sinul familiei, se juca o clipă în salon cu micul Jean, sta de vorbă cu cele două fiice care, între timp, coseau, brodau ori împleteau la dantelă: dar toate aceste jocuri, aceste schimburi de vorbe îl oboseau îndată; părea că se achită de ele ca de o datorie. Când nevasta cobora după ce s-a îmbrăcat, îl găsea întotdeauna stând în jilţ, privind pe Marguerite şi pe Félice, fără a se irita de zgomotul mosoarelor lor. Când sosea ziarul, citea foile pe îndelete, ca un negustor în retragere ce nu ştie cum să-şi omoare timpul. Apoi se ridica, contempla cerul prin geam, se întorcea în jilţ şi aţâţa focul visător, ca un om căruia tirania ideilor îi răpea conştiinţa mişcărilor. Doamna Claes regretă nespus de mult lipsa ei de cultură şi de memorie, îi era anevoie să susţină mai îndelung o convorbire interesantă; de alminteri, poate aceasta e cu neputinţă între două fiinţe ce şi-au spus totul şi care sunt silite să caute subiecte de distracţie în afara vieţii sufleteşti sau a vieţii materiale. Viaţa sufletească îşi are ceasurile ei, şi vrea împotriviri; amănuntele vieţii materiale n-ar putea interesa multă vreme spiritele superioare obişnuite să se decidă pe loc; şi lumea e de nesuportat pentru sufletele îndrăgostite.

Două făpturi singuratice care se cunosc pe deplin trebuie, aşadar, să-şi caute divertismente în sferele cele mai înalte ale gândirii, căci e peste putinţă să pui ceva mic împotriva a ceea ce este imens. Apoi, când un om s-a deprins să mânuiască lucruri mari, devine cu totul străin la tot ce desfată pe alţii dacă nu păstrează în fundul inimii acel suflu de candoare, acea dulce delăsare ce preface în chip atât de fermecător pe oamenii de geniu în copil; dar această copilărie a inimii nu este oare un fenomen uman nespus de rar la cei a căror misiune e de a vedea totul, de a şti totul, de a înţelege totul?

În primele luni, doamna Claes a trecut cu bine prin această situaţie spinoasă datorită unor neînchipuite strădanii pe care i le inspiră iubirea sau necesitatea. Se apucă să înveţe jocul de table pe care nu-l putuse juca niciodată şi, printr-un miracol lesne de înţeles, sfârşi prin a-l învăţa; îl făcea pe Balthazar părtaş la educaţia fiicelor, cerându-i să le îndrume lecturile. Aceste resurse secătuiră. Veni un moment când Joséphine se găsi înaintea lui Balthazar ca doamna de Maintenon în faţa lui Ludovic al XIV-lea38; însă fără să aibă, spre a distra pe stăpânul aţipit, nici fastul puterii, nici subterfugiile unei curţi ce ştia să joace comedii, ca aceea cu ambasada regelui din Siam sau a Şahului Persiei39. Constrâns, după ce cheltuise Franţa, la expediente de fecior de bani gata spre a-şi face rost de bani, monarhul nu mai avea nici tinereţe, nici succes, şi simţea o înspăimântătoare neputinţă În mijlocul măreţiilor; regeasca guvernantă, ce ştiuse să legene copiii, nu ştiu întotdeauna să aline pe tatăl care pătimea fiindcă prea abuzase de lucruri, de oameni, de viaţă şi de Dumnezeu. Dar Claes suferea de prea multă putere. Sugrumat de un gând ce-l încătuşa, el visa măreţiile ştiinţei; comori pentru omenire; pentru el, gloria. Suferea cum suferă un artist în ghearele mizeriei, ca Samson ţintuit pe coloanele templului. Efectul era acelaşi pentru aceşti doi suverani, deşi monarhul cărturar fusese copleşit de forţa sa, iar celălalt,

de slăbiciunea sa. Ce putea Pépita, singură împotriva acestui soi de nostalgie ştiinţifică? După ce istovise toate mijloacele pe care i le ofereau îndeletnicirile de familie, chemă într-ajutor lumea, dând două CAFELE pe săptămână. La Douai, cafelele înlocuiesc ceaiurile. O cafea este o reuniune în care, de-a lungul unei seri, oaspeţii beau vinurile delicioase şi lichiorurile de care gem pivniţele în această preafericită ţară, mănâncă dulciuri, sorb cafea turcească ori cafea cu lapte pusă la gheaţă; în vreme ce femeile cântă romanţe, flecăresc despre toalete sau îşi istorisesc marile nimicuri ale târgului. Sunt întotdeauna tablourile lui Miéris sau ale lui Terburg, doar fără penajele stacojii de pe surele pălării ţuguiate, doar fără ghitarele şi fără frumoasele costume ale veacului al XVI-lea. Dar strădaniile lui Balthazar de a-şi juca bine rolul de stăpân al casei, afabilitatea-i de împrumut, focurile de artificii ale spiritului său, totul scotea în lumină adâncul răului prin epuizarea căruia se afla pradă a doua zi.

Aceste necurmate petreceri, aceste sărmane expediente, dovediră gravitatea bolii. Aceste crengi care-i întâmpinau pe Balthazar în rostogolirea lui în prăpastie, îi întârziară prăbuşirea, dar o făcură mai năprasnică. Dacă nu pomeni niciodată de vechile-i îndeletniciri, dacă nu scoase un vaiet, doborât de neputinţa în care se afla să-şi reia experienţele, căpăta treptat mişcările triste, vocea stinsă, înfăţişarea abătută a unui convalescent. Plictiseala îi străbătea uneori până şi în chipul cum apuca cleştele ca să clădească nepăsător în foc vreo fantastică piramidă din bucăţi de cărbuni. Când seara venea în sfârşit, simţea o mulţumire vădită: somnul îl elibera fără îndoială de un gând supărător; apoi, a doua zi se scula melancolic, cu o întreagă zi înainte, şi părea că măsoară timpul ce-l avea de consumat, ca un călător ostenit care contemplă deşertul ce-i are de străbătut. Cum doamna Claes cunoştea prea bine pricina acestei lâncezeli, se străduia măcar să nu vadă cât de întinse îi erau ravagiile. Plină de curaj împotriva

suferinţelor cugetului, era fără de putere în faţa generozităţilor inimii. Nu cuteza să-l iscodească pe Balthazar când asculta povestirile fetelor şi râsetele lui Jean cu aerul unui om stăpânit de alte gânduri ascunse; dar se cutremura văzându-l cum îşi scutură melancolia şi cum încerca, să pară vesel spre a nu mâhni pe nimeni. Drăgălăşiile tatălui faţă de cele două fiice sau jocurile sale cu Jean scăldau în lacrimi ochii soţiei care ieşea să-şi ascundă emoţia pricinuită de un eroism al cărui preţ e binecunoscut de femei şi care le zdrobeşte inima; doamna Claes era atunci ispitită să strige: „Ucide-mă, şi pe urmă fă ce vrei!” Pe nesimţite, ochii lui Balthazar îşi pierdură scânteierea, căpătând acea mucedă pâclă verde-albastră ce întristează ochii bătrânilor. Atenţiile-i faţă de soţie, vorbele lui, totul în el fu copleşit de istovire. Aceste semne prevestitoare, adâncindu-se tot mai mult spre sfârşitul lunii aprilie, o înspăimântară pe doamna Claes, pentru care asemenea privelişte era de neîndurat şi care se mustrase până atunci cu mii de învinuiri, admirând fidelitatea flamandă a bărbatului, ce-şi ţinea cuvântul. Într-una dintre zile când Balthazar îi păru mai abătut decât oricând, nu mai şovăi să jertfească totul pentru a-l readuce la viaţă.

— Dragul meu, îi zise ea, te dezleg de jurăminte.

Balthazar o privi cu un aer uimit.

— Te gândeşti la experienţele tale? reluă ea.

El răspunse cu o pornire de o înfricoşătoare vivacitate. Departe de a-i face vreo mustrare, doamna Claes care sondase cu încetul prăpastia unde aveau să se prăbuşească amândoi, îi luă mâna şi i-o strânse zâmbind.

— Mulţumesc, prietene, sunt sigură de puterea mea, îi zise; mi-ai jertfit mai mult decât viaţa. E rândul meu acum să mă sacrific. Deşi mi-am şi vândut câteva din diamante, mi-au mai rămas destule, împreună cu cele de la fratele meu, ca să-ţi procur banii necesari lucrărilor tale. Destinasem aceste podoabe celor două fete ale noastre; dar gloria ta n-o să le aducă ea altele şi mai sclipitoare? De

altfel, n-ai să le restitui tu într-o zi diamante şi mai frumoase?

Bucuria ce strălumină deodată chipul soţului său, împinse la culme deznădejdea Joséphinei; ea văzu cu amar că pasiunea care-l mistuie era mai tare decât el. Claes avea încredere în opera sa, pentru a păşi fără să tremure pe un drum care, pentru soţie, însemna o prăpastie. Pentru el credinţa, pentru ea îndoiala, pentru ea povara cea mai grea: femeia nu suferă întotdeauna pentru doi? În acel moment, ea se lăsă legănată de credinţa în succes, voind să-şi justifice sie însăşi complicitatea în ruinarea probabilă a averii lor.

— Iubirea vieţii mele întregi n-ar ajunge ca să-ţi răsplătească devotamentul, Pépita! rosti Claes înduioşat.

De-abia sfârşi aceste cuvinte, când Marguerite şi Félicie intrară, dând ziua bună părinţilor. Doamna Claes plecă ochii şi rămase o clipă cu inima golită în faţa celor două fiice, a căror avere tocmai fusese jertfită unei himere, în timp ce soţul ei le luă pe genunchi, vorbind vesel cu ele, fericit că poate să-şi reverse bucuria ce-l copleşea.

Doamna Claes intră din acea clipă în viaţa mistuitoare a soţului său. Viitorul copiilor, considerata tatălui lor, fură pentru ea două argumente la fel de puternice, cât erau pentru Claes gloria şi ştiinţa. De aceea, această nefericită femeie nu mai avu nici un ceas de linişte, când toate diamantele casei fură vândute la Paris, prin mijlocirea abatelui de Solis, duhovnicul său, şi când fabricanţii de produse chimice îşi reîncepură livrările, frământată fără istov de demonul ştiinţei şi de acea patimă oarbă după cercetări ce-i devora soţul, trăia într-o necurmată aşteptare, şi stătea ca moartă zile întregi, ţintuită în jilţu-i prin însăşi violenţa dorinţelor sale care, negăsind, ca năzuinţele lui Balthazar, o hrană în lucrările de laborator, îi chinuiră sufletul, sporindu-i îndoielile şi temerile. Uneori, învinuindu-se pentru complezenţa ei faţă de o pasiune al cărei ţel era cu neputinţă de atins şi pe care domnul de

Solis o condamna, se ridica, mergea la fereastra curţii interioare şi privea cu spaimă hornul laboratorului. Dacă ieşea cumva fum, îl contempla cu deznădejde, gândurile cele mai contradictorii îi sfredeleau inima şi cugetul. Vedea spulberându-se în fum averea copiilor săi; dar salva viaţa tatălui lor: nu era oare prima ei datorie, să-l facă fericit? Acest ultim gând o potolea pentru un răstimp. Dobândise îngăduinţa să poată intra în laborator şi să stea acolo; dar fu nevoită în scurtă vreme să renunţe la această tristă satisfacţie. O sfâşiau acolo prea crâncene suferinţe, văzând că lui Balthazar nu-i era aminte de ea, şi chiar părând deseori stingherit de prezenţa ei; o îmboldeau geloase nelinişti, sălbatice porniri de a arunca clădirea în aer; murea de o mie de neasemuite dureri. Lemulquinier deveni atunci pentru ea un fel de barometru: de-l auzea cumva fluierând când ieşea de colo până colo ca să servească prânzul sau cina, ghicea că experienţele soţului erau îmbucurătoare şi că el nutrea speranţa unei apropiate izbânzi; dacă era morocănos, posomorât, ea-i arunca o privire îndureratã: Balthazar era nemulţumit. Stăpâna şi valetul sfârşiseră prin a se înţelege, cu toată mândria uneia şi supărarea băţoasă a celuilalt. Slabă şi fără apărare împotriva spăimoaselor surpări, ale cugetului, nefericita femeie sucomba sub aceste şovăieli între speranţă şi deznădejde care, pentru dânsa, se împovărau cu neliniştile soţiei iubitoare şi cu îngrijorările mamei tremurând pentru familia ei. Tăcerea apăsătoare ce odinioară îi îngheţa inima, o împărtăşea acum fără a-şi da seama de atmosfera mohorâtă ce domnea în cămin, nici de zilele nesfârşite care se scurgeau în acel salon, fără un zâmbet, adesea fără o vorbă. Dintr-o tristă prevedere maternă, deprindea pe cele două fiice cu treburile gospodăriei şi se străduia să le facă destul de îndemânatice pentru vreo îndeletnicire femeiască din care să poată trăi, dacă ar ajunge la sapă de lemn. Liniştea acestui cămin ascundea aşadar înfricoşătoare zvârcoliri. Către, sfârşitul verii, Balthazar înghiţise banii de

pe diamantele vândute la Paris cu ajutorul bătrânului abate de Solis şi se îndatorase cu vreo douăzeci de mii de franci la firma Protez şi Chiffrevilie.

În august 1813, cam la un an după scena cu care începe povestirea de faţă, dacă Balthazar făcuse câteva frumoase experienţe pe care, din nenorocire, le nesocotea, toată truda îi rămăsese fără rezultat întrucât priveşte obiectul de căpetenie al cercetărilor sale. În ziua când îşi încheie şirul lucrărilor, simţământul neputinţei îl strivi. Convingerea că a irosit fără noimă sume nebuneşti, îl umplu de deznădejde. Fu o crâncenă prăbuşire. Părăsi podul, coborând agale în salon, se trânti într-un jilţ în mijlocul copiilor şi rămase aşa câteva clipe, ca neînsufleţit, fără a răspunde la întrebările cu care-l copleşea soţia; lacrimile îl podidiră, fugi în apartamentul său pentru a nu-şi da în vileag durerea; Joséphine îl urmă şi-l duse în iatacul ei, unde, singur cu dânsa, Balthazar îşi descarcă deznădejdea. Acele lacrimi de bărbat, acele cuvinte de artist descurajat, părerile de rău ale tatălui de familie, fură un amestec de groază, de duioşie, de delir, care-i pricinuită mai mult amar doamnei Claes decât toate durerile-i trecute. Victima îşi consolă călăul. Când Balthazar rosti cu o înfricoşătoare convingere în glas: „Sunt un netrebnic, îmi joc viaţa copiilor mei, a ta, şi, ca să vă las fericiţi, trebuie să-mi curm zilele!” Acest cuvânt îi străpunse inima şi, caracterul soţului, aşa cum îl cunoştea, însufleţindu-i teama ca nu cumva să săvârşească pe loc această deznădăjduită hotărâre, se află pradă unei zguduiri din acelea ce răscolesc viaţa până-n adâncuri şi care fu cu atât mai funestă, cu cât Pépita îi înfrână efectele năprasnice, îmbrăcând un calm înşelător.

— Dragul meu, răspunse ea, am consultat nu pe Pierquin, a cărui prietenie nu-i atât de mare, ca să nu simtă oarecare ascunsă plăcere văzându-ne ruinaţi, ci am consultat pe un om bătrân care, pentru mine, se dovedeşte bun ca un părinte. Abatele de Solis, duhovnicul meu, mi-a dat un sfat care ne scapă de la ruină. A venit să-ţi vadă tablourile.

Preţul celor care se găsesc în galerie poate acoperi toate sumele ipotecate pe proprietăţile tale, precum şi ceea ce datorezi firmei Protez şi Chiffreville, Fiindcă tu ai desigur şi acolo un cont de lichidat?

Claes făcu un semn afirmativ, plecând capul, al cărui păr albise.

— Domnul de Solis îi cunoaşte pe bancherii Happe şi Dunker, din Amsterdam; sunt nebuni după tablouri, şi ahtiaţi ca nişte parveniţi să-şi etaleze un fast care nu-i îngăduit decât familiilor vechi, au să plătească pe ale noastre toată valoarea lor. În felul acesta, noi ne vom recâştiga veniturile, iar tu vei putea, din costul lor, care se va ridica la vreo sută de mii de ducaţi, să iei o parte din capital ca să-ţi urmezi experienţele. Cele două fiice ale tale şi cu mine avem să ne mulţumim cu puţin. Cu timpul şi cu ajutorul economiilor, vom umple cu alte tablouri ramele goale, şi tu vei trăi fericit!

Balthazar ridică capul spre soţie cu o bucurie amestecată cu teamă. Rolurile se schimbaseră. Soţia devenea ocrotitoarea soţului. Acest bărbat, atât de duios şi a cărui inimă era atât de strâns legată de a doamnei Claes, o ţinea în braţe fără a-şi da seama de groaznica zvârcolire ce o făcea să palpite, înfiorându-i părul şi buzele cu o tresărire nervoasă.

— Nu îndrăzneam să-ţi spun că, între mine şi absolut, abia dacă mai e un fir de păr care să ne despartă. Ca să prefac metalele în gaze, nu-mi mai rămâne decât să găsesc mijlocul de a le supune la o temperatură imensă într-un mediu în care presiunea atmosferică să fie nulă, în sfârşit, într-un vid absolut.

Doamna Claes nu putu îndura egoismul acestui răspuns. Aştepta mulţumiri pasionate pentru jertfele ei, şi găsea o problemă de chimie… îşi părăsi pe loc soţul, scoborî în salon, se prăbuşi în jilţul ei între cele două fiice înspăimântate, şi izbucni în plâns. Marguerite şi Félicie îi luară fiecare câte o mână, îngenunche ară de o parte şi de

alta a jilţului plângând împreună, fără a-i cunoaşte pricina mâhnirii, şi întrebară de mai multe ori:

— Ce ai, mamă?

— Sărmani copii! Sunt pe moarte, o simt.

Acest răspuns o cutremură pe Marguerite care, pentru întâia oară, zări pe chipul mamei urmele acelei palori particulare persoanelor cu tenul brun.

— Martha! Martha! strigă Félicie, vino, mama are nevoie de dumneata.

Bătrâna guvernanta sosi în grabă de la bucătărie şi, văzând albeaţa verzuie a acestui obraz negricios şi întotdeauna atât de viu colorat:

— Doamne Iisuse Cristoase! strigă pe spanioleşte, doamna-i pe moarte!

Ieşi în pripă, spuse celeilalte slujnice, Josette, să încălzească apă pentru o baie de picioare şi se întoarse lângă stăpână.

— Nu-l speria pe domnul, nu spune nimic, Martha! strigă doamna Claes. Bietele mele copile scumpe! adăugă strângând la pieptu-i pe Marguerite şi pe Félicie cu o pornire deznădăjduită, aş vrea să pot trăi destui timp ca să vă văd fericite şi măritate. Martha. Reluă ea, spune-i lui Lemulquinier să dea fuga până la domnul de Solis, ca să-l roage din partea mea să vină până aici.

Această lovitură de trăsnet răbufni bine înţeles până în bucătărie. Josette şi Martha, amândouă devotate doamnei Claes şi fiicelor sale, fură lovite în singura lor afecţiune. Aceste îngrozitoare cuvinte: „Doamna-i pe moarte! Domnul a ucis-o! Pregăteşte iute o baie de muştar pentru picioare!” smulseră Josettei o seamă de fraze interjective cu care-l împroşcă pe Lemulquinier. Lemulquinier, rece şi nepăsător, molfăia aşezat în colţul mesei, în faţa uneia din ferestrele prin care lumina pătrundea din curte în bucătărie, unde totul era lustruit ca în budoarul unei femeiuşti elegante.

— Nici că putea să se sfârşească altfel! spumegă Josette, fulgerând din ochi pe valet, în timp ce se căţăra pe un

scăunel ca să ia de pe o policioară o căldăruşă care sclipea ca aurul. Unde se pomeneşte o mamă care să privească cu braţele încrucişate un tată distrându-se să toace o avere cum e a domnului, ca să facă din ea apă de ploaie!

Josette, al cărei cap acoperit cu o bonetă rotundă tivită cu horboţele, aducea cu un cleşte nemţesc de spart alune, aruncă lui Lemulquinier o uitătură strepezită pe care verdele coclit al micilor săi ochi injectaţi o făcea aproape veninoasă. Bătrânul valet înălţă din umeri cu o mişcare demnă de Mirabeau40 impacientat, apoi, căscând o gură cât o şură, înfulecă o felie de pâine cu unt presărată cu appčtits41.

— În loc să-l cicălească pe domnu', doamna ar face mai bine să-i dea gologani; ne-am îmbogăţi cu toţii peste noapte, de ne-am scălda în aur! Ne mai lipseşte doar cât îi o foiţă de bănuţ ca să găsim…

— Păi dacă-i aşa, dumneata, care ai douăzeci de mii de franci puşi de-o parte, de ce nu-i oferi lui domnu'? E stăpânul dumitale! Şi cum eşti aşa de sigur de tot ce face el…

— Să vorbim, ca să n-adormim! Ia mai bine, Josette, vezi-ţi de încălzitul apei, rânji flamandul retezând vorba bucătăresei.

— Şi de ce n-aş vorbi când ştiu că erau aici atâtea kilograme de argintărie, pe care dumneata şi cu stăpânul dumitale le-aţi topit, şi că, dacă lumea vă lasă s-o ţineţi aşa lanţ, o să faceţi aşa de frumuşel din argint, tinichea, încât repede şi degrabă n-are să mai rămână nimic.

— Iar domnu', sări Martha picând pe neaşteptate, are s-o bage-n mormânt pe doamna ca să se descotorosească de o femeie care-l mai potoleşte şi-l împiedică să înghită totul. E vândut diavolului, asta se vede! Ceea ce ţi-ai primejdui mai puţin ajutându-l, Lemulquinier, e sufletul dumitale, dacă ai cumva un suflet, că stai aici ca un sloi de gheaţă, în vreme ce în toată casa e numai chin şi jale. Domnişoarele plâng ca

nişte sfinte Magdalene. Dă fuga de-l cată pe domnul Abate de Solis!

— Am de lucru pentru domnu', ca să rânduiesc în laborator, zise valetul. E prea departe de-aici până-n cartierul Esquerchin. Du-te dumneata.

— Ia te uită la el, pocitania! izbucni Martha. Şi cine o să-i facă doamnei baia de picioare? Vrei s-o laşi să moară? I s-a dus sângele la cap…

— Mulquinier, rosti Marguerite păşind în săliţa din faţa bucătăriei, când te întorci de la domnul de Solis, roagă pe domnul Pierquin, doctorul, şi vină fuga până aici.

— Sâc! ai să te duci, făcu în ciudă Josette.

— Domnişoară, domnu' mi-a spus să-i fac rânduială în laborator, se codi Lemulquinier răsucindu-se spre cele două slujnice pe care le sfredeli cu o căutătură despotică.

— Tată, îl întâmpină Marguerite pe domnul Claes care tocmai cobora, n-ai putea să ni-l laşi pe Mulquinier ca să-l trimitem în oraş?

— Na, c-ai să te duci, slutul sluţilor! se răcori Martha auzind pe domnul Claes că-l pune pe Lemulquinier sub ordinele fiicei mai mari.

Slabul devotament al valetului pentru casă era pricina cea mare de gâlceavă dintre aceste două slujnice şi Lemulquinier, a cărui răceală avusese drept rezultat să exalte ataşamentul bucătăresei şi al guvernantei. Acest conflict, atât de mărunt în aparenţă, înrâuri mult viitorul acestei familii, când, mai târziu, avu nevoie de ajutorare împotriva nenorocirii.

Balthazar redeveni atât de distrat, încât nici nu băgă de seamă starea în care se afla Joséphine. Îl luă pe Jean pe genunchi şi-l săltă maşinal, cu gândul la problema pe care atunci avea putinţa s-o dezlege. Văzu aducându-se baia de picioare pentru nevastă-sa care, neavând puterea să se ridice din jilţul unde zăcea, rămăsese în salon. Privi chiar pe cele două fiice ocupându-se de mama lor, fără a cerceta pricina acelor îngrijiri zorite. Când Marguerite sau Jean

voiau să vorbească, doamna Claes le cerea să tacă, arătând spre Balthazar. O asemenea scenă era de natură s-o pună pe gânduri pe Marguerite care, aflându-se între tatăl şi mama ei, se găsea îndestul de coaptă şi îndestul de înţeleaptă acum spre a le cântări purtarea.

Se iveşte un moment în viaţa interioară a familiilor, când copiii ajung, cu sau fără voie, judecătorii părinţilor. Doamna Claes înţelesese primejdia acestei situaţii. Din dragoste pentru Balthazar, se silea să scuze în ochii fiicei sale Marguerite, tot ceea ce în cugetul drept al unei fete de şaisprezece ani ar fi putut să pară greşeli din partea unui părinte. De aceea, adâncul respect pe care în această împrejurare, doamna Claes îl dovedea lui Balthazar, punându-se în umbră spre a nu-i turbura meditaţia, insufla copiilor săi un soi de spaimă faţă de maiestatea paternă. Dar acest devotament, oricât ar fi fost de contagios, mărea şi mai mult admiraţia pe care Marguerite o avea pentru mama ei, de care o legau îndeosebi amănuntele zilnice ale vieţii. Acest simţământ era întemeiat pe un soi de divinaţie a suferinţelor, a căror cauză trebuia în chip firesc s-o frământe şi pe o tânără fată. Nici o putere omenească nu putea să împiedice ca uneori un cuvânt scăpat, fie de Martha, fie de Josette, să dezvăluie Margueritei originea stării în care căminul lor se afla de patru ani încoace. Cu toată discreţia doamnei Claes, fata descoperea deci pe nesimţite, încetul cu încetul, fir cu fir, misterioasa urzeală a acestei drame domestice. Marguerite avea să fie, în scurtă vreme, confidenta activă a mamei sale, şi, în ceasul deznodământului, cel mai temut dintre judecători. Ca atare, toată grijile doamnei Claes se îndreptau spre Marguerite căreia încerca să-i împărtăşească devotamentul ei pentru Balthazar. Dârzenia, puterea de judecată pe care le descoperea în copila sa, o făceau să se cutremure la gândul unei lupte între Marguerite şi Balthazar, atunci când, după ce va muri, fiica avea s-o înlocuiască la cârma gospodăriei. Astfel sărmana femeie ajunsese deci să se înfricoşeze mai

mult de urmările morţii sale, decât de însăşi moartea. Solicitudinea sa pentru Balthazar apărea în hotărârea pe care o luase. Liberând bunurile soţului, îi asigura independenţa şi preîntâmpina orice neînţelegere, separându-i interesele de ale copiilor; nădăjduia să-l vadă fericit până-n clipa când avea să închidă ochii; apoi socotea că va transmite aşa delicateţea inimii sale Margueritei care urma să joace mai departe pe lângă el rolul de înger al dragostei, exercitând asupra familiei o autoritate protectoare şi conservatoare. Nu însemna oare a face astfel să mai radieze, din fundul mormântului, iubirea sa asupra celor ce-i erau scumpi? Totuşi, nu voi să-l umilească pe părinte în faţa fiicei, dezvăluindu-i înainte de vreme groaza pe care i-o inspira pasiunea ştiinţifică a lui Balthazar; cerceta sufletul şi caracterul Margueritei, spre a şti dacă o asemenea copilă încă, avea să devină de la sine o mamă pentru frăţiorii şi surioara ei, pentru tatăl său o femeie blândă şi iubitoare.

Din toate aceste pricini, ultimele zile ale doamnei Claes erau înveninate de calcule şi de temeri pe care nu se încumeta a le împărtăşi nimănui. Simţindu-se atinsă în însăşi substanţa vieţii de această ultimă scenă, sfredelea mereu cu privirile în viitor; în timp ce Balthazar, de atunci încolo neîndemânatic la tot ce însemna economie, avere, simţăminte de familie, se gândea numai să afle absolutul…

Adânca tăcere ce domnea în salon nu era tulburată decât de mişcarea monotonă a piciorului lui Claes, care-l bâţâia întruna fără a băga de seamă că Jean coborâse de pe genunchi. Stând lângă maică-sa, contemplându-i faţa palidă şi răvăşită, Marguerite se întorcea în fiecare clipă spre tatăl sân, nedumerită de atâta nepăsare. După puţin, poarta din stradă se trânti închizându-se şi familia îl zări pe abatele de Solis sprijinit de nepotul său, amândoi străbătând încetişor curtea.

— Ah! iată-l pe domnul Emanuel, vesti Félicie.

— Ce tânăr de treabă! exclamă doamna Claes, cu ochii la Emanuel de Solis. Şi ce plăcere îmi face să-l revăd!

Marguerite se îmbujoră auzind cuvintele de laudă care-i scăpaseră mamei. De două zile, înfăţişarea acestui tânăr deşteptase în inima ei simţăminte necunoscute şi-i răscolise în cuget gânduri până atunci aţipite. În timpul vizitei pe care-o făcuse duhovnicul credincioasei sale. Se petrecuseră abia lămurite întâmplări din cele ce ţin totuşi mult loc în viaţă şi cu urmări prea însemnate pentru a nu cere aici zugrăvirea a două noi personaje ivite în sinul familiei.

Doamna Claes avea principiul să-şi îndeplinească în taină practicele credinţei. Duhovnicul său, aproape necunoscut la dânsa acasă, se arăta pentru a doua oară în locuinţa lor; dar aici ca şi aiurea, era peste putinţă să nu fi cuprins de un soi de înduioşare şi de admiraţie la înfăţişarea unchiului şi a nepotului. Abatele de Solis, unchiaş de optzeci de ani cu plete argintii, arăta un chip surpat în care viaţa părea a se fi refugiat în ochi. Păşea anevoie, căci unul dintre slăbănoagele-i picioare sfârşea cu o labă cumplit de schiloadă, băgată într-un tel de săculeţ de catifea, care-l silea să se folosească de o cârjă când nu avea braţul nepotului. Spinarea-i gârbovită, trupu-i uscat, ofereau priveliştea unei făpturi şubrede şi măcinată de boală, dar stăpânită de o voinţă de fer şi de un neprihănit duh al credinţei fără ştirbire. Acest preot spaniol, remarcabil printr-o vastă cultură, printr-o cucernicie adevărată, prin cunoştinţe foarte întinse, fusese rând pe rând, dominican42, mare duhovnic în Toledo şi prim vicar al arhiepiscopiei din Malines. Dacă nu izbucnea revoluţia franceză, protecţia ducilor de Casa-Real l-ar fi ridicat la cele mai înalte ranguri bisericeşti; dar împlinirea pe care i-o pricinui moartea tânărului duce, elevul său, îl desprinse de orice viaţă activă, şi se consacră trup şi suflet numai întru educaţia nepotului, rămas orfan din fragedă pruncie. După cucerirea Belgiei43, îşi găsise adăpost în preajma doamnei Claes. Încă din tinereţe, abatele de Solis profesa pentru

Sfânta Tereza un înflăcărat entuziasm ce-l mână, împreună cu pornirile sale spirituale, spre latura mistică a creştinismului. Găsind în Flandra, unde domnişoara Bourignon44, precum şi scriitorii iluminaţi şi quietişti45, făcuseră cei mai numeroşi prozeliţi, găsind o puzderie de catolici dedaţi cultului ei, rămase pe loc cu atât mai bucuros, cu cât fu socotit acolo drept un patriarh de către această sectă deosebită, în sânul căreia se mai practică încă doctrinele misticilor, cu toate rigorile câte loviseră pe Fénelon şi pe Doamna Guyon46. Moravurile lui erau aspre, viaţa lui era exemplară, şi se şoptea că avea momente de extaz. Cu toată detaşarea pe care un atât de sever slujitor al bisericii trebuia s-o arate faţă de cele lumeşti, dragostea pe care o purta nepotului îl făcea grijuliu pentru interesele sale. Când era vorba de binefacere, bătrânul punea la contribuţie pe credincioşii bisericii înainte de a fi recurs la propriu-i avut, şi autoritatea-i patriarhală era atât de deplin recunoscută, intenţiile îi erau atât de curăţie, pătrunderea sa atât de rar da greş, încât fiecare îşi da obolul. Spre a-şi face cineva o părere de contrastul dintre unchi şi nepot, ar trebui să-l compare pe bătrân cu una dintre acele sălcii scorburoase ce vegetează pe malul apelor, iar pe tânăr, cu o răsură încărcată de trandafiraşi a cărei tulpină elegantă şi semeaţă se înaltă din sânul copacului năpădit de muşchi, vrând parcă să-l susţină.

Crescut sever de un unchi care nu-l slăbea de lângă el, aşa cum o matroană păzeşte o fecioară, Emanuel era plin de acea gingaşă simţire, de acea candoare pe jumătate visătoare, flori vremelnice ale tuturor tinereţilor, dar novice în sufletele adăpate la izvoarele credinţei. Bătrânul preot înăbuşise la discipolul său mijirile simţămintelor voluptoase, pregătindu-l pentru suferinţele vieţii printr-o muncă necurmată, printr-o disciplină aproape monahală. Aceasta educaţie, care trebuia să-l predea pe Emanuel, nou-nouţ, lumii şi să-l iacă fericit dacă avea noroc în primele afecţiuni, îl înveşmântase cu o angelică puritate ce dădea întregii sale

făpturi farmecul cu care sunt învestite fecioarele. Ochii săi timizi, dar animaţi de im duh dârz şi cutezător, aruncau o lumină ce vibra în suflet aşa cum sunetul cristalului unduieşte în auz. Faţa-i expresivă, deşi regulată, atrăgea luarea-aminte printr-o mare preciziune a trăsăturilor, prin fericita îmbinare a liniilor şi prin acea linişte adâncă pe care o dă pacea inimii. Totul în acest chip era armonios. Părul negru, ochii şi sprâncenele brune puneau şi mai mult în lumină, un ten alb şi viu colorat. Glasu-i era acela pe care-l aşteptai de la un om cu atât de frumos chip. Mişcările-i feminine se armonizau cu mlădierea vocii, cu frageda claritate a privirii. Părea a nu-şi da seama de atracţia acestei rezerve pe jumătate melancolică a atitudinii sale, prin cumpătarea vorbelor şi prin îngrijirile pline de respect cu care ocrotea unchiul. Când îl vedeai studiind mersul de broască ţestoasă al bătrânului abate ca să-şi potrivească pasul după chinuitele sale împleticiri, în aşa fel încât să nu-l stingherească, ochind de departe tot ce i-ar putea răni picioarele, îndreptându-l pe drumul cel mai bun, era cu neputinţă să nu recunoşti la Emanuel simţămintele generoase care fac din om o făptură sublimă. Părea atât de mare, iubindu-şi unchiul fără a-l judeca, ascultând de poruncile lui fără a le discuta vreodată, încât oricine era ispitit să vadă o predestinare în numele suav pe care i-l dăduse naşa. Când, fie la el acasă, fie la alţii, bătrânul îşi exercita despotismul de dominican, Emanuel ridica uneori capul cu atâta nobleţe, de parcă voia să-şi arate forţa, când unchiul său avea de furcă cu cineva, încât oamenii de inimă erau mişcaţi aşa cum sunt artiştii la priveliştea unei opere măreţe; căci simţămintele frumoase nu răsună mai puţin grăitor în suflet prin plăsmuirile însufleţite, decât prin realizările artei.

Emanuel îşi întovărăşise unchiul când venise la enoriaşa sa pentru a cerceta tablourile casei Claes. Aflând prin Martha că abatele de Solis era în galerie, Marguerite, care dorea să vadă cu ochii săi pe acest personaj cu faimă, căutase un

pretext ca să se afle lângă maică-sa, spre a-şi satisface curiozitatea. Năvălind buzna şi simulând uşurătatea sub care fetele îşi ascund atât de bine dorinţele, lângă bătrânul cernit, adus de spate şi cadaveric, dăduse peste proaspătul şi suavul chip al lui Emanuel. Privirile deopotrivă de tinereşti, deopotrivă de nevinovate ale acestor două făpturi, exprimaseră atunci aceeaşi surprindere. Emanuel şi Marguerite se mai văzuseră cândva, fără îndoială, în visurile lor. Amândoi plecară ochii şi-i ridicară apoi cu o aceeaşi mişcare, lăsând să le scape aceeaşi mărturisire. Marguerite luă braţul mamei, îi vorbi în şoaptă pentru a-şi stăpâni firea şi se adăposti, ca să zicem aşa, sub aripa maternă, înălţând gâtul cu o mişcare de lebădă, ca să se mai uite odată la Emanuel care, la rându-i, sta atârnat de braţul unchiului. Deşi îndemânatic distribuită spre a pune în valoare fiece pânză, lumina zgârcită a galeriei înlesni acele priviri furişe care sunt bucuria făpturilor sfioase. Fără îndoială niciunul dintre ei nu merse, nici măcar cu gândul, până la acel dacă cu care încep pasiunile; dar amândoi simţiră acea tulburare adâncă ce răscoleşte inima şi pe care, în frageda vârstă, oricine şi-o tăinuieşte sie însuşi, din subtilă plăcere sau din pudoare.

Întâia impresie menită a hotărî revărsările unei simţiri îndelung stăpânite, este urmată, la toţi tinerii, de uimirea pe jumătate stupidă pe care o pricinuiesc pruncilor primele sunete ale muzicii. Dintre copii, unii râd şi gândesc, alţii nu râd decât după ce-au gândit; dar cei al căror suflet este chemat să trăiască din poezie ori din iubire, ascultă îndelung şi cer din nou melodia printr-o privire unde de pe atunci se aprinde plăcerea, în care mijeşte curiozitatea infinitului. Dacă iubim irezistibil locurile unde, în copilărie, am fost iniţiaţi în frumuseţile armoniei, dacă ne amintim cu nespus de dulce plăcere şi de muzicant şi chiar de instrument, cum s-ar putea să nu iubim fiinţa care, cea dintâi, ne dezvăluie imnurile vieţii? Prima inimă din care am sorbit iubirea nu-i oare ca o patrie? Emanuel şi Marguerite

fură unul pentru altul acea voce melodioasă ce trezeşte un sentiment, mâna ce smulge văluri înnorate şi dezvăluie ţărmurile scăldate de arşiţa nămiezii.

Când doamna Claes îl opri pe bătrân în faţa unui tablou de Guido47 înfăţişând un înger, Marguerite înălţă capul ca să vadă care era impresia lui Emanuel, iar tânărul căută pe Marguerite spre a compara muta gândire de pe pânză cu via gândire a fiinţei de aievea. Acest involuntar şi încântător omagiu fu înţeles şi savurat. Bătrânul abate lăudă în chip grav preafrumoasa compoziţie, iar doamna Claes îi răspundea; dar cei doi copii erau tăcuţi.

Într-acest chip le fu întâlnirea. Lumina misterioasă din galerie, liniştea casei, prezenţa părinţilor, totul contribuia să sape mai adânc în inimă contururile gingaşe ale acestui vaporos miraj. Miile de gânduri nedesluşite ce căzuseră ca o ploaie peste Marguerite se potoliră, revărsându-i-se în suflet ca o apă limpede şi se împurpurară de o rază luminoasă, când Emanuel îngăimă câteva fraze luându-şi rămas-bun de la doamna Claes. Acest glas, a cărei mlădiere proaspătă şi catifelată răspândea în inimă încântări negrăite, desăvârşi revelaţia subită pe care Emanuel o prilejuise şi pe care el avea s-o facă abia mai apoi rodnică întru folosul său; căci bărbatul de care ursita se slujeşte spre a deştepta iubirea în inima unei fecioare îşi ignoră deseori opera şi o lasă atunci neisprăvită. Marguerite se înclină fără să ştie bine ce face şi-şi puse rămasul bun într-o privire în care părea că se zugrăveşte tot regretul de a pierde această pură şi fermecătoare viziune. Întocmai ca pruncul, mai voia încă melodia sa. Acest rămas bun avu loc la picioarele bătrânei scări, în faţa uşii de la salon; şi, după ce intră, Marguerite urmări cu privirea pe unchi şi pe nepot până ce poarta de la stradă se închise. Doamna Claes fusese prea ocupată de chestiunile grave dezbătute cu duhovnicul, pentru a mai fi cercetat atunci şi fizionomia fiicei.

În clipa când domnul de Solis şi nepotul său au apărut pentru a doua oară, era de asemeni încă prea adânc

tulburată, ca să surprindă văpaia ce îmbujoră obrajii Margueritei şi trăda dogoarea primei plăceri pătrunsă într-o inimă feciorelnică. Când bătrânul abate fu anunţat, Marguerite îşi reluase lucrul şi păru atât de atentă la datoria sa, încât salută pe unchi şi pe nepot fără să ridice ochii la dânşii.

Domnul Claes răspunse maşinal la salutul domnului de Solis şi ieşi din salon ca un om târât de grija treburilor sale. Cucernicul dominican se aşează lângă enoriaşa sa aruncându-i una dintre acele căutături sfredelitoare cu care citea în suflete; îi fusese de-ajuns să vadă pe domnul Claes şi pe soţia lui, pentru a ghici o catastrofă.

— Copii, grăi mama, duceţi-vă în grădină. Marguerite, arată-i lui Emanuel lalelele tatei!

Marguerite, pe jumătate ruşinată, luă braţul surorii mai mici, Félicie, privi la tânărul care se făcu stacojiu şi care ieşi din salon înşfăcându-l pe Jean spre a-şi ascunde fâstâceala. Când fură toţi patru în grădină, Félicie şi Jean se duseră în drumul lor, părăsind-o pe Marguerite care, rămasă aproape singură cu tânărul de Solis, îl conduse în faţa stratului de lalele, aranjate în acelaşi chip, în fiece an, de Lemulquinier.

— Vă plac lalelele? întrebă Marguerite, după ce păstrase un răstimp cea mai adâncă tăcere, fără ca Emanuel să fi dat semn că voieşte s-o întrerupă.

— Domnişoară, sunt nişte flori splendide, dar, ca să-ţi fie dragi, trebuie să capeţi gustul lor, să ştii a le aprecia frumuseţile. Florile astea îmi iau văzul. Obişnuit cu munca în odăiţa întunecoasă unde locuiesc, lângă unchiu-meu, aceasta mă face desigur să prefer ceea ce-i blând la vedere.

Rostind aceste ultime cuvinte, o contemplă pe Marguerite, însă fără ca această privire plină de confuze dorinţe să cuprindă vreo aluzie la albeaţa mată, la calmul, la culorile gingaşe ce făceau din acest obraz o floare.

— Aşadar lucraţi mult? reluă Marguerite conducând pe Emanuel spre o bancă de lemn cu spătarul vopsit în verde. De aici, spuse ea continuând, nu o să vedeţi lalelele prea de

aproape, au să vă obosească ochii mai puţin. Aveţi dreptate; aceste culori joacă pe dinaintea ochilor şi te ameţesc.

— Da, lucrez mult, răspunse tânărul după o clipă de tăcere în care timp tipărise cu talpa nisipul de pe alee. Muncesc la tot felul de lucrări… Unchiu-meu voia să mă facă preot…

— Oh! făcu cu naivitate Marguerite.

— M-am împotrivit, nu simţeam nici o vocaţie. Mi-a trebuit însă mult curaj ca să înfrunt dorinţele unchiului. E atât de bun, mă iubeşte aşa de mult! Mi-a plătit nu de mult un om ca să mă scape de recrutare, pe mine, un biet orfan…

— Pentru ce carieră v-aţi hotărât? întrebă Marguerite care păru că vrea să-şi reia fraza lăsând să-i scape un gest, şi apoi adăugă: Iertaţi-mă, domnule, mă găsiţi desigur prea curioasă!

— Oh! Domnişoară, zise Emanuel privind-o cu tot atâta drag cât şi cu admiraţie, nimeni, în afară de unchiu-meu, nu mi-a pus asemenea întrebare. Studiez ca să mă fac profesor. Ce vreţi? Nu-s bogat. Dacă pot s-ajung director la un colegiu din Flandra, voi avea din ce trăi modest şi voi lua de nevastă o femeie pe care am s-o iubesc mult. Aceasta-i viaţa pe care-o o întrevăd, în viitor. Poate de aceea prefer un fir de românită peste care toată lumea trece, în câmpia Orchies, acestor prea frumoase lalele încărcate de aur, de purpură, de safire, de smaralde, care înfăţişează o viaţă fastuoasă, după cum românit a întruchipează o viaţă molcomă şi patriarhala, viaţa unui biet dascăl ce voi fi.

— Până acum spusesem întotdeauna la romaniţe, margarete! zise ea.

Emanuel de Solis se făcu roşu ca para focului şi căută un răspuns frământând nisipul cu tălpile. Nehotărât a alege din noianul de idei câte-l năpădeau şi pe care le găsea prosteşti, apoi fâstâcit de întârzierea cu care avea să răspundă, spuse: „Nu îndrăzneam să rostesc numele dumneavoastră…” şi nu isprăvi.

— Profesor! îngână ea.

— Oh! Domnişoară, am să fiu profesor ca să am o profesie, dar voi întreprinde lucrări ce mă vor putea face nespus mai folositor… Am mare înclinaţie pentru lucrările istorice.

— Ah!

Acest ah! încărcat de tainice gânduri, îl făcu pe tânăr încă şi mai ruşinos, şi începu să râdă prosteşte, zicând:

— Mă faceţi să vorbesc despre mine, domnişoară, când ar trebui să nu vorbesc decât despre dumneavoastră.

— Mama şi unchiul dumitale au sfârşit, pe cât se pare, conversaţia, spuse ea uitându-se pe fereastră în salon.

— Am găsit pe doamna, mama dumneavoastră, foarte schimbată…

— Da, suferă, fără să ne împărtăşească şi nouă pricina, iar noi nu putem decât să suferim şi noi de durerile ei.

Doamna Claes tocmai sfârşise în adevăr o consfătuire delicată, în care era vorba de un caz de conştiinţă în care abatele de Solis putea singur să hotărască. Prevăzând o prăbuşire totală, dânsa voia să oprească, fără ştirea lui Balthazar, care se sinchisea prea puţin de daravelile sale, o sumă însemnată din preţul tablourilor pe care domnul de Solis se însărcina să le vândă în Olanda, spre a o ascunde şi a o păstra pentru ziua când familia ei avea să ajungă la sapă de lemn. După o matură chibzuire şi după ce cântărise bine împrejurările în care se găsea doamna Claes, bătrânul dominican încuviinţase acest act de prudenţă. Plecă spre a se ocupa de această vânzare, care trebuia încheiată în taină pentru a nu dăuna prea mult reputaţiei domnului Claes. Bătrânul trimise pe nepot înarmat cu o scrisoare de recomandaţie, la Amsterdam, unde tânărul, încântat că poate face un serviciu casei Claes, izbuti să vândă tablourile din galerie renumiţilor bancheri Happe şi Duncker, pentru o sumă de optzeci şi cinci mii ducaţi olandezi, plătită făţiş şi o alta, de alţi cincisprezece mii, ce avea să fie dată într-ascuns doamnei Claes. Tablourile erau atât de bine cunoscute, încât pentru a se înfăptui târgul, era de-ajuns răspunsul lui Balthazar la scrisoarea pe care casa Happe şi

Duncker i-o scrise. Emanuel de Solis fu însărcinat de Claes să primească costul tablourilor, pe care îl trimise în taină pentru a ascunde oraşului Douai ştirea acestei vânzări.

Pe la sfârşitul lui septembrie, Balthazar achită sumele împrumutate, îşi liberă bunurile de ipoteci şi-şi reluă lucrările; dar casa Claes se despuiase de cea mai frumoasă podoabă a sa. Orbit de pasiunea lui, el nu arătă nici un regret, se credea atât de sigur că va putea repara în scurtă vreme această pierdere, încât făcuse vânzarea cu învoiala de răscumpărare. O sută de pânze zugrăvite nu erau nimic în ochii doamnei Claes, pe lângă fericirea căminului şi pe lângă satisfacţia soţului; De altminteri ea umplu din nou galeria cu tablourile ce împodobeau apartamentele de recepţie şi, pentru a ascunde golul lăsat în clădirea din faţă, schimbă orânduiala mobilierului. După plata datoriilor, Balthazar rămase cam cu două sute de mii de franci la dispoziţie pentru a-şi reîncepe experienţele. Domnul abate de Solis şi nepotul său fură depozitarii celor cincisprezece mii de ducaţi opriţi de doamna Claes. Pentru a spori această sumă, abatele vându ducaţii care, în urma războiului continental, ajunseseră la preţ. O sută şaizeci şi şase de mii de franci în scuzi, fură îngropaţi în pivniţa casei locuită de abatele de Solis. Doamna Claes avu trista fericire să-şi vadă soţul ocupat fără răgaz timp de aproape opt luni. Totuşi, prea crunt rănită de ultima lovitură, căzu pradă unei lingori care, fireşte, mergea înrăutăţindu-se. Ştiinţa îl devoră atât de nesăbuit pe Balthazar, încât nici prăbuşirile ce zguduiră Franţa, nici prima cădere a lui Napoleon, nici reînscăunarea Bourbonilor nu-l clintiră din îndeletnicirile sale; el nu era nici soţ, nici părinte, nici cetăţean, el era chimist.

Spre sfârşitul anului 1814, doamna Claes ajunsese într-un asemenea hal de slăbiciune, încât nici nu i se mai îngăduia să părăsească patul. Nevoind să lâncezească în iatacul ei, unde trăise fericită, unde amintirile fericirii duse i-ar îi trezit involuntare comparaţii cu prezentul şi ar fi zdrobit-o,

stătea îndeobşte în salon. Doctorii i-au împlinit dorinţa ascunsă a inimii găsind această încăpere mai aerisită, mai veselă şi mai potrivită cu starea sa, decât iatacul. Patul unde nefericita femeie îşi încheia viaţa, fu aşezat astfel între cămin şi fereastra ce dădea spre grădină. Acolo îşi petrecu ultimele zile, căutând cu sfinţenie să desăvârşească sufletul celor două fiice, cărora ţinea să le transmită ceva din văpaia propriului său suflet. Destrămată în manifestările ei de odinioară, iubirea conjugală îngădui dragostei materne să se desfăşoare, de astă dată, din plin. Mama se vădi cu atât mai încântătoare, cu cât întârziase a fi astfel. Ca toate fiinţele generoase, trecea prin sublime gingăşii de simţăminte, pe care le lua drept remuşcări. Socotind că răpise copiilor prea multe duioşii cuvenite, căuta să răscumpere închipuitele greşeli, având pentru dânşii atenţii şi îngrijiri, care le-o făceau nespus de dulce; voia oarecum să-i facă să trăiască inimă lângă inima sa, să-i cuprindă cu frântele-i aripi şi să-i iubească într-o singură zi pentru ţoale cele în care îi neglijase. Chinurile dădeau dezmierdărilor şi vorbelor, o nespus de duioasă căldură ce se revărsa din sufletul ei. Ochii săi mângâiau copiii înainte ca vocea să-i fi înduioşat prin mlădieri pline de gânduri bune şi mâna-i părea că revarsă neîncetat asupră-le numai binecuvântări.

Dacă, după ce-şi reluase obiceiurile luxului, casa Claes nu mai primi în curând pe nimeni, dacă izolarea ei deveni şi mai desăvârşită, dacă Balthazar nu mai sărbători aniversarea căsătoriei sale, oraşul Douai nu fu surprins, Înainte de toate boala de doamnei Claes motivă îndeajuns această schimbare, apoi plata datoriilor opri vadul clevetirilor, în sfârşit vitregiile politice care îngenunchează Flandra, războiul celor o sută de zile48, ocupaţia străină, dădură cu totul uitării pe chimist.

În răstimpul acestor doi ani, oraşul fu de atâtea ori gata-gata să cadă sub scutul vrăjmaş, în atâtea repetate rânduri ocupat când de francezi, când de duşmani; veniră atâţia străini, se adăpostiră în el atâţia ţărani, fură răscolite atâtea

interese, atâtea vieţi puse în discuţie, atâta învălmăşeală şi atâtea pacoste, încât fiecare nu se putea gândi decât la sine. Abatele de Solis şi nepotul său, cei doi fraţi Pierquin, fiind singurele persoane care veneau s-o viziteze pe doamna Claes, iarna lui 1814-1815 fu pentru ea cea mai dureroasă dintre agonii. Soţul venea arar s-o vadă. Rămânea, ce-i drept, după cină, vreme de câteva ceasuri lângă dânsa; însă, cum ea nu mai avea puterea să susţină o lungă convorbire, ei rostea o frază, două, veşnic aceleaşi, se aşeza, tăcea, lăsând să se aştearnă în salon o înfricoşătoare tăcere. Această monotonie se schimba în zilele când abatele de Solis şi nepotul său petreceau seara în casa Claes. În vreme ce bătrânul abate juca table cu Balthazar, Marguerite stătea de vorbă cu Emanuel, lângă patul mamei care surâdea la nevinovatele lor bucurii, fără a lăsa să se întrezărească cât era de sfâşietoare şi de dulce în acelaşi timp, peste sufletul ei rănit, adierea răcoroasă a acestei feciorelnice iubiri ce se revărsa în valuri, vorbă cu vorbă. Mlădierea glasului ce fermeca, pe aceşti doi copii îi sfâşia inima, o clipire cu tainic înţeles surprinsă între ei, o arunca, pe dânsa cea cu un picior în groapă, spre amintiri, spre ceasurile-i tinere şi ferice, care redau prezentului toată amărăciunea, Emanuel şi Marguerite aveau o delicateţe care-i îndemna să înăbuşe acele nespus de dulci copilării ale iubirii, pentru a nu jigni o femeie îndurerată de răni ce le ghiceau instinctiv.

Nimeni încă n-a observat că simţămintele au o viaţă a lor, o natură ce purcede din împrejurările în mijlocul cărora s-au născut; ele păstrează fizionomia locurilor unde au crescut şi pecetea ideilor ce-au în râurit asupra dezvoltării lor.

Există iubiri ce se nasc pătimaşe şi care rămân înflăcărate, ca aceea a doamnei Claes pentru soţul său; apoi sunt simţăminte cărora totul le-a surâs, ce păstrează o voioşie matinală, secerişul bucuriilor lor nu vine niciodată fără râsete şi fără petreceri; se află însă şi iubiri fatale încadrate de melancolie sau încercuite de nenoroc, ale căror plăceri

sunt chinuite, scump plătite, împovărate de temeri, înveninate de remuşcări sau pline de deznădejde. Dragostea îngropată în inima lui Emanuel şi a Margueritei, fără ca încă niciunul, nici celălalt, să fi priceput că era vorba de iubire, acel simţământ înfiripat sub întunecata boltă a galeriei Claes, sub ochii unui gârbov şi sever abate, într-un moment de linişte şi de pace; acea iubire gravă şi discretă, dar fertilă în nuanţe dulci, în tainice voluptăţi savuroase ca nişte ciorchini furaţi la o margine de vie, era osândită la culoarea cernită, la tonurile cenuşii care i-au fost decorul din primele-i ceasuri, Necutezând a se lăsa în voia nici unei porniri aprinse în faţa acestui pat al suferinţei, aceşti doi copii îşi măreau bucuriile fără s-o ştie, printr-o concentrare ce le întipărea în tainiţa inimii. Erau îngrijiri date bolnavei şi la care Emanuel se alătura cu drag, fericit că se putea contopi cu Marguerite, făcându-se dinainte fiul aceleiaşi mame. O melancolică recunoştinţă înlocuia pe buzele tinerei fete dulcele limbaj al îndrăgostiţilor. Suspinele inimii lor, plină de bucurie printr-un schimb de priviri, se deosebeau prea puţin de suspinele smulse de priveliştea durerii materne. Micile lor momente plăcute, de mărturisiri indirecte, de făgăduinţe neisprăvite, de înveseliri înăbuşite, se puteau asemui cu acele alegorii zugrăvite de Rafael pe fundaluri cernite. Aveau şi unul şi celălalt o încredinţare pe care nu şi-o mărturiseau; ştiau soarele deasupra lor, nu vedeau însă ce vânt avea să ciunge năprasnicii nori negri îngrămădiţi peste capetele lor; erau neîncrezători în viitor şi, temându-se că vor fi veşnic escortaţi de suferinţe, stăteau sfioşi în umbrele acestui amurg, fără a îndrăzni să se întrebe: „Sfârşi-vom oare ziua împreună?”

Cu toate acestea, dragostea pe care doamna Claes o arăta copiilor ascundea cu nobleţe tot ceea ce îşi tăcea ei însăşi. Copiii ei nu-i pricinuiau nici tresăriri, nici teroare, erau balsamul ei, dar nu erau viaţa ei; trăia pentru dânşii, murea pentru Balthazar. Oricât de penibilă era pentru ea prezenţa soţului dus pe gânduri ceasuri întregi şi care-i arunca din

când în când o privire mocnită, ea nu-şi uita durerile decât în acele necruţătoare clipe. Nepăsarea lui Balthazar faţă de-o asemenea muribundă ar fi părut criminală unui martor străin; însă doamna Claes şi fiicele sale se deprinseseră cu ea, ele cunoşteau inima acelui om şi-l iertau. Dacă, în timpul zilei, doamna Claes trecea prin vreo criză gravă, dacă se simţea mai rău, dacă părea gata să-şi dea sufletul, Claes era singurul din casă şi din oraş care n-avea habar de nimic; Lemulquinier, valetul său ştia, dar nici fiicele, cărora mama le impunea tăcere, nici soţia, nu-i împărtăşeau primejdiile prin care trecea o făptură iubită altădată cu atâta înflăcărare. Când pasul lui răsuna în galerie în vreme ce cobora la cină, doamna Claes era fericită: avea să-l vadă, îşi aduna puterile pentru a gusta această bucurie. În clipa când intra, această femeie palidă şi cu un picior în groapă se învăpăia la faţă, recăpăta un aer de sănătate; savantul venea lângă pat, îi lua mâna şi o vedea sub o înşelătoare aparenţă; pentru el singur ea era bine. Când o întreba: „Dragă nevastă, azi cum te mai simţi?” ea-i răspundea: „Mai binişor, dragul meu!” şi-l făcea pe omul distrat să creadă că a doua zi se va da jos din pat, restabilită. Preocuparea lui Balthazar era atât de copleşitoare, încât accepta boala de care i se stingea soţia, drept o simplă indispoziţie. Muribundă pentru toţi ceilalţi, ea era vie pentru el.

O separaţie desăvârşită între cei doi soţi fu urmarea acestui an. Claes dormea departe de nevastă, se scula cu noaptea-n cap şi se zăvora în laborator sau în cabinetul de lucru; nemaivăzând-o decât în prezenţa fiicelor ori a celor doi sau trei prieteni câţi veneau s-o vadă, se dezobişnuise de ea. Astfel aceste două fiinţe, odinioară deprinse să gândească împreună, nu mai avură decât când şi când acele momente de comunicare, de încredere deplină, de spovedanii ce alcătuiesc viaţa inimii, şi sosi o vreme când şi aceste rare voluptăţi încetară. Suferinţele trupeşti veniră în sprijinul sărmanei femei ajutând-o să îndure un gol, o despărţire care ar fi ucis-o, atunci când era în putere. Trecu

prin atât de cumplite chinuri, încât uneori fu fericită că nu-l face martor pe cel pe care tot îl mai iubea. Îl contempla pe Balthazar o bună parte din seară şi. – ştiindu-l fericit – aşa cum înţelegea el să fie fericit – ea adopta această fericire pe care tot ea i-o dăruise. Această bucurie plăpândă îi ajungea, nu se mai întreba dacă era iubită ori nu, se străduia s-o creadă: şi aluneca pe această pojghiţă de gheaţă fără a îndrăzni să apese, de teamă să n-o spargă şi să nu-şi înece inima într-un spăimântător neant. Cum nici o întâmplare de seamă nu tulbura asemenea înşelător calm şi cum boala care o mistuia cu încetul pe doamna Claes contribuia la această pace interioară, menţinând afecţiunea conjugală într-o stare pasivă, fu uşor să ajungă în această mohorâtă situaţie primele zile ale anului 1816.

Pe la sfârşitul lunii februarie, Pierquin, notarul, dădu lovitura ce avea să prăbuşească în mormânt pe această femeie angelică al cărui suflet, spunea abatele de Solis, era aproape fără de păcate.

— Doamnă, îi şopti el la ureche, prinzând un moment când fiicele nu puteau auzi ce vorbeau, domnul Claes m-a însărcinat să împrumut trei sute de mii de franci pe proprietăţile sale; luaţi măsuri pentru averea copiilor dumneavoastră.

Doamna Claes împreună mâinile, ridică ochii în tavan, şi mulţumi notarului printr-o înclinare binevoitoare din cap şi printr-un zâmbet trist de care până şi el fu mişcat. Această frază fu o lovitură de pumnal care-o ucise pe Pépita. În tot timpul acelei zile, fusese prada unor mâhnite reflecţii ce-i îndureraseră inima, şi se găsea într-una dintre acele situaţii în care călătorul, pierzându-şi echilibrul, se rostogoleşte împins de-o pietricică uşoară, până-n fundul prăpastiei de-a lungul căreia mersese îndelung şi curajos. După plecarea notarului, doamna Claes ceru Margueritei să-i dea tot ce trebuia pentru scris, îşi adună puterile şi se îndeletnici timp de câteva momente cu scrierea unui testament. Se opri de mai multe ori să-şi contemple copila. Ceasul spovedaniilor

sosise. Diriguind gospodăria de când mama îi căzuse bolnavă, Marguerite îndeplinise atât de bine speranţele muribundei, încât doamna Claes aruncă asupra viitorului familiei sale o privire fără deznădejde, văzându-se retrăind în acest înger iubitor şi tare. De bună seamă, aceste două femei presimţeau triste mărturisiri ce aveau să-şi facă una alteia, fata îşi privea mama de îndată ce mama se uita la dânsa şi amândouă aveau ochii înecaţi în lacrimi. În mai multe rânduri, Marguerite, în clipa când doamna Claes se odihnea, şoptea: „Mamă?” parcă pentru a spune ceva; apoi se oprea, sufocată parcă, fără ca maică-sa, prea absorbită de ultimele-i gânduri, să-i ceară lămurire despre această din urmă întrebare. În sfârşit, doamna Claes voi să pecetluiască scrisoarea; Marguerite, care-i ţinea o lumânare, se retrase din discreţie ca să nu vadă adresa.

— Poţi citi, copila mea! îi spuse bolnava cu un glas sfâşietor.

Marguerite văzu pe mama sa aşternând aceste cuvinte: Fiicei mele Marguerite.

— Vom sta de vorbă după ce mă odihnesc, adăugă punând scrisoarea sub căpătâi.

Apoi căzu pe pernă, sleită de efort, şi dormi câteva ore în şir. Când se deşteptă, cele două fete, cei doi băieţi se aflau în genunchi în faţa patului şi se rugau fierbinte. Era într-o joi. Gabriel şi Jean tocmai sosiseră de la colegiu, conduşi de Emanuel de Solis, numit de şase luni profesor de istorie şi de filosofie.

— Dragi copii, trebuie să ne luăm rămas bun! şopti ea, voi nu mă părăsiţi, voi! şi cel pe care…

Nu sfârşi.

— Domnule Emanuel, zise Marguerite văzând că mama şi-a pierdut tot sângele din obraz, urcă-te şi spune tatei că mama se simte mai rău.

Tânărul Solis urcă până în laborator şi, după ce izbuti a obţine de la Lemulquinier ca Balthazar să vină să-i vorbească, acesta răspunse la cererea grăbită a tânărului:

— Vin acum.

— Dragă prietene, îi spuse doamna Claes lui Emanuel când el se în toarse, ia pe cei doi băieţi şi du-te de cheamă pe unchiul dumitale. E nevoie, cred, să mi se dea sfânta împărtăşanie. Aş vrea s-o primesc din mâna lui.

Când se văzu singură cu cele două fiice, făcu un semn Marguerite! care, pricepând ce voia mama, o îndepărtă pe Félicie.

— Şi eu voiam să-ţi vorbesc, dragă mamă, spuse Marguerite care, socotind starea mamei mai puţin gravă decât era, mări rana făcută de Pierquin. De zece zile, nu mai am bani pentru cheltuielile casei, şi datorez servitorilor leafa pe şase luni. Am vrut până acum de vreo două ori să cer bani tatei, dar n-am îndrăznit. Nu ştii! tablourile din galerie şi vinurile din pivniţă au fost vândute…

— Nu mi-a pomenit o vorbă despre toate astea! exclamă doamna Claes. Ah! Dumnezeule! La timp mă chemi la tine. Bieţii mei copilaşi, ce-o s-ajungeţi?

Făcu o rugăciune fierbinte ce-i dogorî ochii de focul remuşcărilor.

— Marguerite, reluă scoţând plicul de sub căpătâi, iată o scrisoare pe care să n-o deschizi şi să n-o citeşti decât în ziua când, după moartea mea, veţi fi în cea mai mare deznădejde, adică dacă o să vă lipsească şi pâinea aici. Scumpa mea Marguerite, iubeşti mult pe tatăl tău, dar să ai grijă de surioara şi de frăţiorii tăi. Peste câteva zile, poate peste câteva ceasuri, ai să fii capul familiei! Fii chibzuită! Dacă te vei afla cumva în situaţie să te opui la voinţele tatei, şi aceasta s-ar putea prea bine, deoarece el a cheltuit sume mari cercetând un secret a cărui descoperire trebuie să fie obiectul unei glorii şi a unei averi imense, deoarece are să mai aibă nevoie de bani fără îndoială şi deoarece poate o să-ţi ceară; atunci desfăşoară-ţi toată dragostea de fiică, şi fă aşa ca să împaci interesele, a căror singură ocrotitoare vei fi, cu ceea ce datorezi unui părinte, unui mare om ce-şi jertfeşte fericirea şi viaţa, pentru renumele familiei sale; el

nu va putea greşi decât în formă, intenţiile lui au să-i fie întotdeauna nobile, el este atât de minunat, inima lui e. Atât de plină de dragoste; voi aveţi să-l vedeţi din nou bun şi duios, voi! A trebuit să-ţi spun toate astea în pragul morţii, Marguerite. De vrei să-mi uşurezi chinurile morţii, făgăduieşte-mi, copila mea, că ai să mă înlocuieşti pe lângă tata, că n-ai să-i pricinuieşti nici o mâhnire; nu-i imputa nimic, nu-l judeca! În sfârşit, fii mediatoare blândă şi împăciuitoare până când, după terminarea operei, el va fi iarăşi capul familiei.

— Te înţeleg, scumpă mamă, zise Marguerite sărutând ochii plini de arşiţă ai muribundei, şi voi face aşa cum doreşti.

— Nu te mărita, îngerul meu, reluă doamna Claes, decât în momentul când Gabriel va putea să-ţi ia locul în conducerea afacerilor şi a casei. Bărbatul tău, dacă te vei mărita, n-ar împărtăşi poate sentimentele tale, ar isca zâzanie în familie şi l-ar chinui pe tata.

Marguerite îşi privi mama şi întrebă:

— N-ai să-mi dai nici un alt sfat pentru măritişul meu?

— Ai şovăi cumva, scumpa mea copilă? spuse muribunda cu spaimă.

— Nu, răspunse ea, îţi promit că te voi asculta.

— Biată copilă, eu n-am ştiut să mă jertfesc pentru voi, adăugă mama vărsând lacrimi fierbinţi, şi ţie îţi cer să te sacrifici pentru toţi! Fericirea face pe om egoist. Da, Marguerite, am fost slabă, fiindcă eram fericită. Tu să fii tare. Să-ţi păstrezi capul pentru cei care nu-l vor avea aici. Fă în aşa fel ca fraţii tăi, ca sora ta să nu mă acuze niciodată, iubeşte-ţi mult tatăl, nu i te împotrivi… prea mult.

Îşi lăsă capul pe pernă fără a mai scoate un cuvânt, puterile o părăsiseră. Lupta lăuntrică între soţie şi mamă fusese prea cruntă.

Câteva clipe mai târziu preoţii sosiră în frunte cu abatele de Solis, şi salonul se umplu cu oamenii casei. Când slujba

începu, doamna Claes, pe care duhovnicul o deşteptase, privi la toţi din juru-i şi nu-l văzu pe Balthazar.

— Şi domnul? întrebă ea.

Acest cuvânt, în care se rezumau şi viaţa şi moartea ei, fu rostit cu un glas atât de jalnic, încât un freamăt de groază îngheţă adunarea. Cu toată vârsta-i înaintată, Martha se avântă ca o săgeată, urcă scara şi bătu din răsputeri la uşa laboratorului.

— Domnule, moare doamna! şi sunteţi aşteptai ca să i se dea sfânta grijanie, răcni spumegând de indignare.

— Cobor, răspunse Balthazar.

Lemulquinier veni după o clipă, amintind că stăpânul îl urmează.

Doamna Claes nu încetă să privească uşa salonului; dar soţul lui se arătă decât când slujba se sfârşise. Abatele de Solis şi copiii erau strânşi la căpătâiul muribundei. Văzându-şi soţul intrând, Joséphine se îmbujora şi câteva lacrimi se rostogoliră pe obraji.

— Erai gata, desigur, să descompui azotul? îi zise cu o blândeţe de înger ce cutremură pe cei de faţă.

— S-a făcut! exclamă cu un aer voios. Azotul conţine oxigen şi o substanţă de natura imponderabililor care, pe cât se pare, este principiul…

Se stârniră murmure de oroare ce-l întrerupseră şi-i redară prezenţa de spirit.

— Ce mi s-a spus? reluă. Deci ţi-e mai rău? Ce s-a întâmplat?

— Se întâmplă, domnule, îi şopti la ureche abatele de Solis indignat, că soţia dumitale e pe moarte şi ca dumneata ai ucis-o!

Fără să aştepte răspuns, abatele de Solis apucă braţul lui Emanuel şi ieşi, urmat de copii, care-l însoţiră până în curte. Balthazar rămase ca lovit de trăsnet şi-şi privi soţia, picurând câteva lacrimi.

— Tu mori şi eu te-am ucis! exclamă. Ce vrea să spună?

— Dragul meu, răspunse ca, nu trăiam decât prin iubirea ta, iar tu, fără să ştii, mi-ai luat viaţa.

— Lăsaţi-ne, zise Claes copiilor când se întoarseră. Am încetat eu măcar o clipă să te iubesc? reluă aşezându-se la căpătâiul soţiei şi luându-i mâinile pe care le sărută.

— Scumpul meu, n-am să-ţi reproşez nimic. M-ai făcut fericită, prea fericită; n-am putut îndura comparaţia între primele zile ale căsniciei noastre, care erau pline, şi între acestea din urmă, în care tu n-ai mai fost tu însuţi şi care au fost goale. Viaţa inimii, ca şi cea a trupului, îşi are actele sale. De şase ani încoace, tu ai fost mort pentru dragoste, pentru familie, pentru tot ceea ce făcea fericirea noastră. N-am să-ţi pomenesc de fericirile care sunt apanajul tinereţii, ele trebuie să înceteze odată cu toamna vieţii; dar ele lasă roade din care se hrănesc sufletele, o încredere fără margini, dulci deprinderi… Ei bine. Tu mi-ai răpit aceste comori ale vârstei noastre. Plec la timp; nu trăiam împreună în nici un fel, tu-mi ascundeai gândurile şi faptele tale. Cum de-ai ajuns să-ţi fie teamă de mine? Ţi-am adresat eu vreodată un cuvânt, o privire, un gest ascunzând o dojană? Hi bine! Ţi-ai vândut ultimele tablouri, ai vândut până şi vinurile din pivniţă, şi faci iarăşi împrumuturi pe averea ta, fără să-mi fi spus o vorbă! Ah! Voi ieşi aşadar din viaţă dezgustată de viaţă! Dacă tu comiţi greşeli, dacă te orbeşti urmărind imposibilul, nu ţi-am dovedit eu oare că se afla în mine destulă iubire pentru a găsi o dulce bucurie în a-ţi împărtăşi greşelile, să merg veşnic alături de tine. Chiar de m-ai fi împins pe căile crimei? Tu m-ai iubit prea bine; într-aceasta e gloria şi într-aceasta-i durerea mea. Boala mea a durat mult, Balthazar: ea a început în ziua când, în acest loc unde-mi voi da sufletul, tu mi-ai dovedit că aparţineai mai mult ştiinţei decât familiei. Iată-ţi nevasta moartă şi averea risipită. Averea şi soţia erau bunul tău, puteai dispune de el: dar, în ziua când eu n-am să mai fiu, averea mea va îi a copiilor tăi, şi n-ai să te poţi atinge de ea. Ce-ai să te faci tu atunci? Acum. Îţi datorez adevărul; cei

care mor văd departe! Unde va fi de acum înainte cumpăna care va ţine în echilibru pasiunea blestemată din care ţi-ai făcut viaţa? Dacă m-ai sacrificat pe mine pentru ea, copiii tăi au să cântărească prea puţin în ochii tăi, căci trebuie să fiu dreaptă şi să recunosc că m-ai preferat înainte de orice. Două milioane şi şase ani de muncă au fost aruncaţi în această prăpastie, şi tu n-ai găsit nimic…

La aceste cuvinte, Claes îşi prinse capul albit în mâini şi-şi ascunse faţa.

— Şi nici n-ai să găseşti nimic decât ruşinea pentru tine, mizeria pentru copiii tăi, reluă muribunda. Da pe acum lumea te numeşte în bătaie de joc Claes-alchimistul; mai târziu, ai să fii Claes-nebunul! Eu, cred în tine. Te ştiu mare, învăţat, plin de geniu; însă pentru vulg, geniul seamănă a nebunie. Gloria este soarele morţilor; cât vei fi în viaţă, ai să fii nefericit ca tot ce a fost mare şi o să-ţi ruinezi copiii. Plec fără să mă fi bucurat de renumele tău care m-ar îi consolat c-am pierdut fericirea. Ei bine, dragul meu Balthazar, ca să-mi faci această moarte mai puţin amară, ar trebui să fiu încredinţată că copiii noştri au să aibă o bucală de pâine; dar nimic, nici chiar tu, n-ai putea să-mi potoleşti temerile…

— Jur, rosti Claes, că…

— Nu jura, dragul meu, ca să nu-ţi calci jurămintele! îl întrerupse ea. Ne datorai ocrotirea ta, ea ne-a lipsit de aproape şapte ani. Ştiinţa e viaţa ta. Un om mare nu poate avea nici soţie, nici copii. Mergeţi singuri pe drumurile voastre de mizerie! Virtuţile voastre nu sunt ale oamenilor de rând, voi aparţineţi lumii; n-aţi putea aparţine nici unei femei, nici unei familii. Voi secătuiţi pământul din jurul vostru, aşa cum fac marii arbori! Eu, biată plantă, nu m-am putut ridica destul de sus, mă sting la jumătatea vieţii tale. Aşteptam ziua asta din urmă ca să-ţi spun aceste oribile gânduri pe care nu le-am descoperit decât sub fulgerele durerii şi ale deznădejdii. Îndură-te de copii! Acest cuvânt să răsune de-a pururi în inima ta! Am să ţi-i repet până la ultima suflare. Soţia e moartă, vezi tu! tu ai despuiat-o încet şi treptat de sentimentele ei, de plăcerile ei. Vai! fără aceasta grijă necruţătoare pe care tu ai avut-o involuntar, aş îi trăit eu atât de mult? Dar aceşti bieţi copii nu mă părăseau! Ei au crescut lângă durerile mele, mama a supravieţuit. Îndură-te, îndură-te de copiii noştri!

— Lemulquinier! chemă Balthazar cu un tunet în glas.

Bătrânul valet ieşi ca din pământ.

— Du-te şi distruge tot acolo sus, maşini, aparate; fă-o cu băgare de seamă, dar sparge tot! Renunţ la ştiinţă! zise

soţiei.

— E prea târziu! spuse ea privindu-l pe Lemulquinier. Marguerite! strigă atunci simţindu-şi sfârşitul.

Marguerite se ivi în pragul uşii şi scoase un ţipăt văzând ochii mamei care se stingeau.

— Marguerite! strigă din nou muribunda.

Acest ultim strigăt cuprinse un atât de puternic apel la copila ei, o investea cu atâta autoritate, încât acest ţipăt fu un întreg testament.

Familia înspăimântată alergă şi văzu pe doamna Claes dându-şi obştescul sfârşit, după ce-şi cheltuise ultimele pâlpâiri ale vieţii în convorbirea cu soţul său. Balthazar şi Marguerite, nemişcaţi, ea la căpătâi, el la picioarele patului, nu puteau crede în moartea nefericitei femei, ale cărei virtuţi şi a cărei nesecată iubire nu erau cunoscute decât de ei doi. Tatăl şi fiica schimbară o privire grea de gânduri: fiica îşi judeca tatăl, tatăl tremura de pe acum că va găsi în fiică unealta unei ispăşiri. Deşi amintirile de dragoste cu care soţia îi umpluse viaţa îl podideau năpădindu-i memoria, deşi dădeau ultimelor cuvinte ale moartei o sfântă autoritate ce trebuia de-a pururi să-l facă a-i auzi glasul, Balthazar se îndoia de inima lui prea slabă în faţa propriului său geniu; el auzea numai un teribil clocot de pasiune care-i interzicea forţa căinţei şi-l înfricoşa de el însuşi.

Când această femeie dispăru, fiecare înţelese că lăcaşul Claes avusese un suflet şi că acel suflet nu mai era. Pentru aceea durerea fu atât de năprasnică în familie, încât salonul unde nobila Joséphine părea că mai trăieşte încă, rămase zăvorât; nimeni nu mai avea tăria să-i treacă pragul.

IV.

DEVOTAMENT TINERESC.

Societatea nu practică niciuna dintre virtuţile pe care le cere oamenilor; ea săvârşeşte crime la tot ceasul, dar le săvârşeşte în vorbe; pregăteşte faptele rele prin glumă, după cum degradează frumosul prin ridicol; îşi bate joc de fiii ce-şi plâng prea mult părinţii, dar afuriseşte pe cei care

nu-i plâng îndeajuns; mai pe urmă se amuză, cântărind cadavrele înainte să se fi răcit…

În seara zilei când doamna Claes se stinse din viaţă, prietenii defunctei aruncară câteva flori pe mormântul ei între două partide de whist49, proslăviră frumoasele-i însuşiri căutând craiul de cupă sau pe cel de pică. Apoi, după câteva fraze înlăcrimate care sunt acel abc al durerii colective şi care se rostesc cu aceleaşi intonaţii, fără nici mai mult, nici mai puţin sentiment, în toate oraşele din Franţa şi la orice oră, fiecare socoti în cifre produsul acestei succesiuni. Pierquin, cel dintâi, atrase luarea aminte celor care vorbeau despre acest eveniment, că moartea acestei excelente femei era un bine pentru ea: soţul o făcea prea nefericită; dar că, pentru copii, era un bine încă şi mai mare: ea n-ar fi putut refuza averea ei soţului, pe care-l adora; pe când astăzi, Claes nu mai putea dispune de ea. Şi se întrecea care mai de care să evalueze moştenirea lăsată de sărmana doamna Claes, să-i cântărească economiile (făcuse? nu făcuse economii?), să-i inventarieze bijuteriile, să-i etaleze garderoba, să-i scotocească prin sertare, în timp ce familia îndurerată plângea şi se ruga în jurul catafalcului. Cu ochirea unui expert în evaluarea averilor, Pierquin calculă că bunurile proprii ale doamnei Claes, ca să folosim expresia lui, se mai puteau recupera şi trebuiau să se ridice la suma de aproape un milion cinci sute mii franci, reprezentaţi fie prin pădurea de la Vaignies, al cărei lemn căpătase de doisprezece ani un preţ enorm, şi el socoti pe degete gorunii, cei bătrâni, cei tineri, fie prin proprietăţile lui Balthazar, care mai era încă bun să-şi ramburseze copiii, în cazul când valoarea lichidării nu l-ar achita faţă de dânşii. Domnişoara Claes era ca să folosim tot păsărească lui, o fată de patru sute de mii de franci.

— Dar, dacă nu se mărită degrabă, adăugă el, ceea ce ar emancipa-o şi i-ar permite să vândă la licitaţie pădurea de la Vaignies, să lichideze partea minorilor şi s-o folosească în

aşa fel încât tatăl lor să nu se mai atingă de ea, domnul Claes este în stare să-şi lase copiii pe drumuri.

Toţi căutară cu gândul cam care ar fi, în provincie, tinerii capabili să aspire la mâna domnişoarei Claes; dar nimeni nu făcu notarului amabilitatea să-l considere demn de această cinste. Notarul găsea îndestule motive să înlăture fiecare din partidele propuse, ca nedemne de Marguerite. Interlocutorii se priveau zâmbind, şi se amuzau prelungind această maliţie de provincie. Pierquin văzuse în moartea doamnei Claes un eveniment favorabil pretenţiilor sale, şi sfârteca cadavrul întru folosul său.

— Femeia aceasta, îşi zise întorcându-se acasă, era îngâmfată ca un păun şi nu mi-ar fi dat pe fiică-sa în ruptul capului. He-he! De ce n-aş trage sforile acum, aşa ca s-o iau de nevastă? Tata Claes e un om îmbătat de carbon, care nu se mai sinchiseşte de copii; dacă-i cer fiica, după ce-o conving pe Marguerite de urgenţa cu care trebuie să se mărite ca să salveze averea fraţilor şi a surorii, el va zice mulţumesc Doamne că se descotoroseşte de o fată care poate să-i iacă zile fripte.

Adormi întrezărind frumuseţile matrimoniale ale contractului, cântărind toate avantajele oferite de această afacere, cum şi chezăşiile fericirii pe care le găsea în făptura al cărei soţ se vedea. Anevoie s-ar îi întâlnit în provincie o tânără persoană de o mai delicată frumuseţe şi mai bine crescută decât Marguerite. Modestia, graţia ei se asemuiau cu acelea ale frumoasei flori pe care Emanuel nu îndrăznise s-o numească faţă de ea, de teamă că-şi dezvăluie astfel tainicele aspiraţii ale inimii. Sentimentele îi erau mândre, principiile religioase, avea să fie neîndoios o soţie castă; dar ea nu măgulea numai vanitatea pe care orice bărbat o pune mai mult sau mai puţin în alegerea unei soţii, mai satisfăcea şi orgoliul notarului prin neţărmurita consideraţie de care familia sa, de două ori nobilă, se bucura în Flandra, şi pe care avea s-o împărtăşească şi bărbatul.

A doua zi, Pierquin scoase din casa lui de bani câteva hârtii de câte o mie de franci şi veni prieteneşte să le ofere lui Balthazar, spre a-l scuti de plictiseli băneşti într-un moment când era cufundat în durere. Mişcat de această atenţie delicată. Balthazar avea să facă, desigur, faţă de fiică-sa, elogiul inimii şi persoanei notarului, Dar nici gând de aşa ceva. Domnul Claes şi fiica găsiră această acţiune foarte firească, şi suferinţa lor era prea exclusivă pentru a se gândi la Pierquin.

Într-adevăr, deznădejdea lui Balthazar fu atât de mare, încât persoanele gata să-i dezaprobe purtarea i-o iertară, nu atât în numele ştiinţei care putea să-l scuze, cât datorită regretelor ce nu îndreptau întru nimic răul. Lumea se mulţumeşte cu schimonoseli, se plăteşte cu ceea ce dă, fără să se încredinţeze de valoarea mărfii; pentru ea, adevărata durere este un spectacol, un soi de plăcere care-o predispune a ierta totul, chiar pe un criminal; în goana după emoţii, ea achită fără discernământ şi pe cel care-o face să râdă şi pe cel ce-o face să plângă, fără a le cere socoteală prin ce mijloace.

Marguerite împlinise cel de-al nouăsprezecelea an când tatăl îi încredinţa cârma casei, unde autoritatea ei fu recunoscută cu evlavie de sora ei şi de cei doi fraţi, cărora, în ultimele clipe ale vieţii sale, doamna Claes le recomandase să asculte de sora mai mare. Haina de doliu punea în lumină alba-i frăgezime, precum tristeţea îi scotea în relief blândeţea şi răbdarea. Chiar din primele zile, făcu din plin dovada acelui curaj feminin, acelei netulburate seninătăţi pe care le vor fi având îngerii, hărăziţi să răspândească pacea, atingând cu verdea lor ramură de palmier inimile suferinde. Dar, dacă ea se deprinse, prin înţelegerea pretimpurie a îndatoririlor sale, să-şi ascundă durerile, acestea n-au fost decât şi mai covârşitoare; înfăţişarea-i potolită era în dezacord cu adâncimea simţirilor; şi ea fu sortită să cunoască pretimpuriu acele teribile reacţii de sentiment pe care inima nu răzbeşte

întotdeauna a le înfrâna; tatăl ei trebuia s-o ţină neîncetat strivită între generozităţile fireşti sufletelor tinere şi glasul unei imperioase cerinţe. Calculele ce-o înlănţuiră chiar de a doua zi după moartea mamei o siliră să lupte cu interesele vieţii, la o vârstă când fetele nu-i concep decât plăcerile. Groaznică educaţie a suferinţei care n-a lipsit nicicând firilor angelice!

Dragostea care se sprijină pe bani şi pe vanitate e cea mai îndărătnică dintre pasiuni, Pierquin nu voi să întârzie a o prinde în laţ pe moştenitoare. Câteva zile după începerea doliului, căută prilejui să vorbească cu Marguerite, şi-şi inaugură manoperele cu o dibăcie care ar fi putut s-o prindă în mreje; însă iubirea strecurase în sufletul fetei o putere de pătrundere ce-o opri să se lase momită de aparenţe cu atât mai prielnice tertipurilor sentimentale, cu cât, în această împrejurare, Pierquin desfăşurase bunătatea ce-i era proprie, bunătatea notarului care se crede iubitor când salvează nişte bani de aur. Tare pe dubioasa lui rudenie, pe permanenta obişnuinţă de a încheia afacerile şi de a împărtăşi tainele acestei familii, încredinţat de stima şi de prietenia tatălui, servit cum nici nu se putea mai bine de indolenţa unui savant care n-avea nici un plan hotărât pentru măritişul fiicei lui, şi neînchipuindu-şi că Marguerite ar putea avea vreo predilecţie, o lăsă să judece o stăruinţă ce nu mima pasiunea decât prin îmbinarea calculelor celor mai odioase pentru nişte suflete tinere şi pe care el nu ştiu să le ascundă. Încât el fu cel care se arătă naiv, şi ea a fost cea care se folosi de disimulări, tocmai fiindcă el credea că atacă o fată fără apărare şi fiindcă nesocoti privilegiile slăbiciunii.

— Dragă verişoară, îi spuse Margueritei, cu care se plimba pe aleile grădiniţei, dumneata îmi cunoşti inima şi ştii cât sunt de înclinat să respect sentimentele dureroase care vă stăpânesc în acest moment. Am un suflet prea simţitor ca să fiu notar, nu trăiesc decât prin inimă, şi sunt silit să mă ocup neîncetat de interesele aproapelui, când eu aş vrea să mă

las în voia emoţiilor dulci care fac viaţa fericită. De aceea sufăr grozav de mult că sunt nevoit să-ţi vorbesc de proiecte nepotrivite cu starea dumitale sufletească, dar trebuie s-o fac. N-am încetat să mă gândesc la dumneata de câteva zile încoace. Am descoperit că, printr-o fatalitate ciudată, averea fraţilor şi a surorii dumitale, chiar şi a dumitale, sunt în primejdie… Vrei să-ţi salvezi familia de la o ruină totală?

— Ce-ar trebui să fac? întrebă ea pe jumătate speriată de aceste cuvinte.

— Să te măriţi, răspunse Pierquin.

— Nu mă mărit de fel! exclamă ea.

— Ba o să te măriţi, reluă notarul, după ce ai să chibzuieşti bine în ce situaţie critică vă aflaţi.

— În ce fel căsătoria mea poate să salveze ceva?

— Iată unde voiam s-ajung, verişoară, zise el întrerupând-o. Căsătoria emancipează!

— Pentru ce să fiu emancipată? întrebă Marguerite.

— Ca să intri în posesia averii, drăguţă verişoară! răspunse notarul cu un aer triumfător. În felul ăsta, pui mâna pe partea ce ţi se cuvine din averea mamei. Ca să ţi se dea, va trebui lichidată; dar, pentru a o lichida, nu va trebui scoasă la licitaţie pădurea de la Vaignies? Aceasta odată stabilit, toate valorile succesiunii se vor capitaliza, iar tatăl dumitale va fi silit, ca tutore, să plaseze partea fraţilor şi a surorii dumitale, aşa încât chimia n-o să se mai poată atinge de ea.

— În caz contrar, ce s-ar întâmpla? mai întrebă ea.

— Păi, zise notarul, tatăl dumitale o să vă administreze bunurile. Dacă i-ar veni iarăşi chel să facă aur, ar putea să vândă pădurea de la Vaignies şi să vă lase pe drumuri. Pădurea de la Vaignies face, în momentul de faţă, aproape un milion patru sute de mii de franci; dar dacă, de azi până mâine, tatăl dumitale o taie de la rădăcină, cele o mie trei sute de pogoane ale voastre nu mai iac nici trei sute de mii de franci. Nu-i mai cuminte să înlăturaţi această primejdie,

aproape sigură, făcând posibilă chiar de azi împărţeala prin emanciparea dumitale? Vei salva în chipul ăsta toate tăierile pădurii de care tatăl dumitale ar dispune mai târziu, în paguba voastră. În acest moment, cum chimia doarme, el va plasa, vrând-nevrând, valorile lichidării pe Registrul cel mare50. Valorile se pot cumpăra azi numai cu cincizeci şi nouă sută; aceşti scumpi copii vor avea deci o rentă de aproape cinci mii de livre pentru cincizeci de mii de franci; şi, având în vedere că nu se poate dispune de capitalurile aparţinând minorilor, la majorat fraţii şi sora dumitale au să-şi vadă averea dublată. Pe când, altfel, nu ştiu, zău… Iată… De altminteri, tatăl dumitale a părăduit mult din avutul mamei voastre, o să aflăm deficitul printr-un inventar. Dacă mai e datornic, o să puneţi ipotecă pe bunurile lui, şi astfel tot o să mai salvaţi câte ceva.

— Piui! exclamă Marguerite, ar însemna să-l ultragiem pe tata. Ultimele cuvinte ale mamei au fost rostite de prea puţin timp, ca să nu mi le pot aminti. Tata nu-i în stare să-şi jupoaie copiii! adăugă ea vărsând lacrimi de durere. Dumneata îl calomniezi, domnule Pierquin.

— Dar dacă tatăl dumitale, scumpă verişoară, se apucă iar de chimie, el…

— Ne-ar ruina, nu-i aşa?

— Oho! şi încă cum! Crede-mă, Marguerite, zise el luându-i mâna pe care o puse pe inimă, mi-aş călca datoria dacă n-aş insista. Numai şi numai interesul dumitale…

— Domnule, replică Marguerite cu răceală retrăgându-şi mâna, adevăratul interes al familiei mele cere să nu mă mărit. Mama a chibzuit aşa.

— Verişoară, exclamă el cu încredinţarea unui om al banului ce vede că-i scapă o avere, te sinucizi, arunci pe gârlă moştenirea mamei dumitale! Ei bine, voi avea devotamentul profundei prietenii pe care ţi-o păstrez. Nu ştii cât de mult te iubesc, te ador din ziua în care te-am văzut la ultimul bal dat de tatăl dumitale! Erai

fermecătoare! Te poţi încrede în vocea inimii, când ea vorbeşte despre interese, scumpă Marguerite…

Făcu o pauză.

— Da, o să convocam un consiliu de familie şi te vom emancipa fără să te consultăm.

— Dar ce înseamnă a fi cineva emancipat?

— Înseamnă să se bucure de drepturile pe care le are.

— Dacă pot fi emancipată fără să mă căsătoresc, de ce ţii dumneata morţiş să mă mărit? Şi cu cine?

Pierquin încercă să privească pe vară-sa cu un aer drăgăstos, dar această expresie contrasta atât de mult cu fixitatea ochilor, deprinşi să vorbească numai de bani, încât Margueritei i se păru că citeşte calculul înscris în această dragoste improvizată.

— Te-ai căsători cu persoana care ţi-ar fi pe plac… în oraşul nostru, reluă el. Un bărbat ţi-este indispensabil, chiar ca afacere. Te vei găsi în faţa tatălui dumitale. Singură, o să-i poţi rezista?

— Da, domnule, voi şti să-mi apăr fraţii şi sora, când va sosi momentul.

Drace, ţâfnoasă-i! îşi zise Pierquin.

— Nu, n-o să-i poţi rezista, reluă cu glas tare.

— Să curmăm discuţia, spuse ea.

— Rămâi cu bine, verişoară! Voi căuta să te servesc chiar dacă n-o vrei, şi-am să-ţi dovedesc cât de mult te iubesc ocrotindu-te, fără voia dumitale, împotriva unei nenorociri pe care toată lumea o prevede în oraş.

— Îţi mulţumesc pentru interesul pe care mi-l porţi; dar te rog stăruitor să nu propui nici să nu laşi să se facă nimic care ar putea pricinui cea mai mică supărare tatei.

Marguerite rămase pe gânduri uitându-se după Pierquin cum se depărtează; ea compară vocea metalică, comportările ce n-aveau decât supleţea resorturilor, privirile care exprimau mai mult servilism decât blândeţe; le compară pe toate cu poeziile melodios mute în care se aflau învăluite sentimentele lui Emanuel. Orice ar face

omul, orice ar spune, există un magnetism admirabil ale cărui efecte nu înşală niciodată. Sunetul vocii, căutătura ochilor, gesturile pasionate ale bărbatului care iubeşte, se pot imita, o iată poate fi înşelată de un dibaci comedian; însă pentru a reuşi, acesta nu trebuie să fie singur! Dacă această tânăra are lângă ea un suflet ce vibrează la unison cu simţămintele ei, nu recunoaşte ea oare de îndată expresiile adevăratei iubiri? Emanuel se afla în acel moment, ca şi Marguerite, sub înrâurirea norilor care, de la întâlnirea lor, ţesuseră în chip fatal un întunecat văzduh deasupra capului lor, răpindu-le priveliştea albastrului cer al dragostei. Avea, pentru aleasa lui, acea idolatrie pe care lipsa de speranţe o face atât de suavă şi de misterioasă în pioasele-i manifestări. Aşezat pe scara socială prea departe de domnişoara Claes prin puţinu-i avut şi neavând decât un frumos nume să-i ofere, el nu vedea nici o şansă a fi acceptat ca soţ. Aşteptase mereu câteva încurajări pe care Marguerite nu-şi îngăduise a i le da sub ochii pierduţi ai unei muribunde. Deopotrivă de puri, nu-şi spuseseră încă nici un cuvânt de dragoste. Bucuriile lor fuseseră bucuriile egoiste, pe care cei fără de noroc, sunt siliţi să le savureze singuri. Se înfioraseră fiecare separat, deşi fuseseră răscoliţi de o rază izvorâtă din aceeaşi speranţă; păreau că se tem de ei înşişi, simţindu-se de pe acum prea deplin unul altuia. De aceea Emanuel tremura să nu atingă cumva mâna preacuratei sale căreia îi înălţase în inimă un altar. Cea mai nevinovată atingere ar îi trezit în el prea iritante voluptăţi, n-ar mai fi fost stăpân pe simţurile-i dezlănţuite. Însă, deşi nu-şi acordaseră nimic din fragilele şi neţărmuritele, din nevinovatele şi gravele mărturii ce-şi îngăduie îndrăgostiţii cei mai sfielnici, se implântaseră totuşi atât de adânc unul în inima celuilalt, încât amândoi se ştiau gata a-şi face cele mai mari jertfe, singurele plăceri ce le era dat să cunoască. De la moartea doamnei Claes, iubirea lor tăinuită se înăbuşea sub crepurile doliului. Din brune, tonurile sferei în care trăiau deveniseră cernite şi

luminişurile se stingeau în lacrimi. La Marguerite, rezerva se preschimba aproape în răceală, căci avea a-şi ţine jurământul cerut de maică-sa, şi devenind mai liberă ca altădată, se făcu mai rigidă. Emanuel îmbrăţişase doliul iubitei, înţelegând că cea mai nevinovaţii dorinţă a dragostei, cea mai simplă cerinţă, ar fi însemnat o încălcare a legilor inimii. Această mare iubire era deci mai ascunsă decât fusese vreodată. Aceste două inimi iubitoare scoteau întotdeauna acelaşi sunet; dar, despărţite prin durere, aşa cum fuseseră prin sfielile tinereţii şi prin respectul datorat suferinţelor moartei, ele se mărgineau încă la magnificul grai al ochitor, la muta elocvenţă a faptelor devotate, la un continuu acord, sublime armonii ale tinereţii, primii paşi ai dragostei în faza ei de copilărie.

Emanuel venea în fiece dimineaţă să afle veşti despre Claes şi despre Marguerite; dar nu pătrundea în sufragerie decât când aducea vreo scrisoare de la Gabriel sau când Balthazar îl poftea să intre. Prima-i ochire spre tânăra fată îi spunea miile sale gânduri de simpatie: că suferea de discreţia ce-i impuneau convenienţele, că n-o părăsise, că-i împărtăşea tristeţea; în sfârşit răspândea roua lacrimilor sale în inima iubitei printr-o privire pe care n-o întina nici un gând ascuns. Acest tânăr de ispravă trăia atât de resemnat în prezent, se lega atât de mult de o fericire pe care o credea vremelnică, încât Marguerite îşi reproşa uneori că nu-i întinde mâna cu generozitate, zicându-i: „Să fim prieteni!”

Pierquin îşi continuă stăruinţele cu acea încăpăţânare care e răbdarea tâmpă a proştilor. O judeca pe Marguerite după tipicul folosit de mulţime în aprecierea femeilor. Socotea că vorbele măritiş, libertate, avere, pe care i le aruncase în ureche, aveau să încolţească în sufletul ei, să facă a înflori o dorinţă de pe urma căreia el avea să tragă foloase, şi-şi închipuia că răceala ei era prefăcătorie. Dar, deşi o împresura cu atenţii galante, ascundea prost apucăturile despotice ale unui bărbat deprins să tranşeze brutal cele

mai înalte probleme din viaţa familiilor. Spunea, ca s-o consoleze, banalităţi din cele obişnuite oamenilor de profesia sa, care trec ca melcii peste dureri, lăsând o dâră de vorbe goale să le pângărească sfinţenia. Dragostea lui era viclenie. Părăsea prefăcuta-i melancolie la uşă, luându-şi galoşii şi umbrela. Se slujea de tonul pe care îndelunga-i familiaritate îl autoriza să-l ia, ca de un instrument spre a se vârî cât mai adânc în sufletul familiei, pentru a o hotărî la o căsătorie dinainte trâmbiţată în tot oraşul. Iubirea adevărată, devotată, respectuoasă, forma aşadar un contras! izbitor cu o dragoste egoistă şi calculată. Totul era după chipul şi asemănarea lor, la aceşti doi bărbaţi. Unul simula o pasiune şi se înarma cu cele mai meschine avantaje ale sale spre a o putea lua pe Marguerite de soţie; celălalt îşi ascundea iubirea şi tremura că lasă să i se străvadă devotamentul.

Câtva timp după moartea mamei sale, şi în aceeaşi zi, Marguerite putu face o comparaţie între singurii doi bărbaţi pe care era în măsură să-i judece. Până atunci, singurătatea la care fusese condamnată nu-i îngăduise să vadă lumea, iar situaţia în care se afla nu lăsa nici un acces persoanelor ce se puteau gândi s-o ceară în căsătorie.

Într-o zi după micul dejun, pe o dimineaţă dintre primele frumoase din luna aprilie, Emanuel sosi în clipa când domnul Claes ieşea. Balthazar suporta atât de greu aspectul casei sale, încât se ducea să se plimbe o parte din zi de-a lungul meterezelor. Emanuel dorea să-l urmeze pe Balthazar, şovăi, păru a căuta să soarbă forţele de trebuinţă dinlăuntru, său, se uită la Marguerite şi rămase. Marguerite ghici că profesorul voia să-i vorbească şi-i propuse să vină în grădină. Trimise pe Félicie lângă Martha care lucra în anticamera situată la primul cat; apoi merse să stea pe o bancă unde putea fi văzută de soră şi da bătrâna guvernantă.

— Domnul Claes e tot atât de absorbit de durere, cum era de cercetările sale de savant! zise tânărul urmărind cu ochii

pe Balthazar în mersul său încet prin curte. Toată lumea îl plânge în oraş; merge ca un om care nu mai ştie ce gândeşte, se opreşte fără. Pricină, priveşte fără să vadă…

— Fiecare durere îşi are expresia ei, zise Marguerite stăpânindu-şi lacrimile. Ce voiaţi să-mi spuneţi? reluă după o scurtă tăcere şi cu o demnitate rece.

— Domnişoară, răspunse Emanuel cu o voce mişcată, am oare dreptul să vă vorbesc aşa cum am s-o fac? Să nu vedeţi, vă rog, decât dorinţa mea de a vă fi de folos, şi lăsaţi-mă să cred că un profesor se poate îngriji de soarta elevilor lui până într-atât, încât viitorul lor să-l nelinişteascâ. Fratele dumneavoastră, Gabriel, are cincisprezece ani trecuţi, este în penultima clasă, şi e nevoie desigur să i se dirijeze studiile în spiritul carierei pe care o s-o îmbrăţişeze. Tatăl dumneavoastră este în drept să hotărască această chestiune; dacă însă nu s-ar gândi la asta, n-ar însemna o nenorocire pentru Gabriel? Şi n-ar fi totodată jignitor pentru tatăl dumneavoastră, dacă i-aţi atrage atenţia că nu se ocupă de fiul său? În cazul acesta, n-aţi putea consulta pe fratele dumneavoastră asupra gusturilor lui, să-l faceţi să-şi aleagă el singur o carieră, aşa încât dacă, mai târziu, tatăl său ar vrea să facă din el un magistrat, un administrator, un militar, Gabriel să aibă dinainte cunoştinţe speciale? Cred că nici dumneavoastră, nici domnul Claes n-aţi vrea să-l lăsaţi fără ocupaţie…

— Oh! nu, zise Marguerite. Vă mulţumesc, domnule Emanuel, aveţi dreptate. Mama, punându-ne să împletim dantelă, învăţându-ne cu atâta grijă să desenam, să coasem, să brodăm, să cântăm la pian, ne spunea adesea că omul nu ştie ce i se poate întâmpla în viaţă. Gabriel trebuie să aibă o valoare personală şi o educaţie completă. Dar care este cariera cea mai potrivită pentru un bărbat?

— Domnişoară, zise Emanuel fremătând de fericire, din clasa lui, Gabriel e cel care dă dovadă de cea mai mare aptitudine pentru matematici; dacă ar vrea să intre la Şcoala politehnică, cred că acolo ar dobândi cunoştinţe utile

în toate carierele. La ieşirea din politehnică, ar fi liber să-şi aleagă cea pentru care ar simţi mai multă înclinare. Fără să fi hotărât nimic până atunci asupra viitorului său, veţi fi câştigat timp. Bărbaţii ieşiţi printre primii din această Şcoală sunt bineveniţi pretutindeni. Ea a dat administratori, diplomaţi, savanţi, ingineri, generali, marinari, magistraţi, manufacturieri şi bancheri. Nu-i deci ceva nemaiauzit să vezi un tânăr bogat sau de bună familie învăţând cu scopul de a fi admis în această Şcoală. Dacă Gabriel s-ar decide la aşa ceva, eu v-aş cere… o să-mi acordaţi? Spuneţi da!

— Ce anume?

— Să-i fiu preparator, răspunse el tremurând.

Marguerite privi la domnul de Solis. Îi luă mâna şi-i zise:

— Da.

Zăbovi o clipă, apoi adăugă cu o voce mişcată:

— Cât de mult apreciez delicateţea care te face să-mi oferi tocmai ceea ce pot să accept de la dumneata! Din ceea ce mi-ai spus acum, văd că te-ai gândit mult la noi. Îţi mulţumesc…

Deşi aceste cuvinte fură rostite cu simplitate, Emanuel îşi întoarse faţa spre a nu lăsa să i se vadă lacrimile cu care plăcerea de a îi agreabil Margueritei, îi înecă ochii.

— O să vi-i aduc pe amândoi, zise când îşi veni puţin în fire, mâine sunt liberi.

Se ridică, salută pe Marguerite care-l urmă şi, când fu în curte, el o mai zări încă la uşa de la sufragerie, de unde îi trimise un semn prietenesc.

După cină, notarul veni să facă o vizită domnului Claes, şi se aşeză în grădină, între văru-său şi Marguerite, chiar pe banca unde stătuse Emanuel.

— Dragă vere, zise el, am venit în astă-seară ca să vă vorbesc despre afaceri… Patruzeci şi trei de zile s-au scurs de la decesul soţiei dumitale…

— Nu le-am numărat, zise Balthazar ştergând o lacrimă pe care i-o smulse cuvântul legal deces.

— Oh! domnule, zise Marguerite privind pe notar, cum poţi…

— Dar, verişoară, suntem siliţi, noi ăştialalţi, să socotim termenele care sunt fixate de lege. E vorba tocmai de dumneata şi de comoştenitorii dumitale. Domnul Claes n-are decât copii minori, este obligat să tacă un inventar în primele patruzeci şi cinci de zile de la decesul soţiei sale, ca să constate valorile comunităţii. Nu este nevoie să se ştie dacă ea e bună sau rea, ca s-o acceptăm, ori să ne limităm la simplele drepturi ale minorilor?

Marguerite se ridică.

— Rămâneţi, verişoară, zise Pierquin, aceste chestiuni vă privesc, pe dumneata şi pe tatăl dumitale. Ştiţi cât de mult iau parte la mâhnirile dumneavoastră; însă trebuie să vă ocupaţi chiar astăzi de aceste amănunte; dacă lui, s-ar prea putea ca, şi unii şi alţii, să vă muşcaţi mâinile! Îmi fac, în momentul de faţă, datoria mea de notar al familiei.

— Are dreptate, zise Claes.

— Termenul expiră de azi în două zile, reluă notarul, trebuie deci să procedez, chiar de mâine, la deschiderea inventarului, chiar dacă n-ar fi decât ca şi întindem plata drepturilor de succesiune pe care fiscul va veni să vi Ie ceară; fiscul nu are inimă, el nu se sinchiseşte de sentimente, îşi pane gheara pe n-oi În orice împrejurare. Aşadar, în fiecare zi, de la ceasurile zece până la patru, secretarul meu şi cu mine, ne vom înfiinţa cu portărelul, domnul Raparlier. Îndată ce vom termina în oraş, ne ducem la ţară. Cât priveşte pădurea de la Vaignies, o să mai vorbim. Acestea fiind zise, să trecem la alt punct. Avem de convocat un consiliu de familie, ea să numim un supraveghetor de tutore. Domnul Conyncks, din Bruges, este astăzi ruda cea mar apropiată a dumneavoastră, dar iată-l devenit belgian! Ar trebui, dragă vere, să-i scriu în această privinţă: aţi afla dacă omul nostru are chef să se stabilească în Franţa, unde posedă frumoase proprietăţi, şi poate l-aţi putea decide în felul ăsta să vină, şi el şi fiică-sa,

să locuiască în Flandra franceză. Dacă refuză, voi avea grijă să alcătuiesc, consiliul după gradele de rudenie.

— La ce serveşte un inventar? întrebă Marguerite.

— Să se constate drepturile, valorile, activul şi pasivul. Când totul e bine stabilit, consiliul de familie ia, în interesul minorilor, hotărârile pe care le crede de cuviinţă…

— Pierquin, rosti Claes, ridicându-se de pe bancă, procedează la actele pe care le socoteşti necesare pentru păstrarea drepturilor copiilor mei; dar cruţă-ne de durerea de a vedea vânzându-se ceea ce aparţinea scumpei mele…

Nu sfârşi; rostise aceste cuvinte cu un aer atât de nobil şi pe un ton atât de convingător, încât Marguerite luă mâna părintelui său şi o sărută.

— Pe mâine, zise Pierquin.

— Vino să dejunezi cu noi, propuse Balthazar.

Apoi Claes păru a-şi aduna amintirile şi exclamă:

— Dar, după contractul meu de căsătorie, care a fost făcut după datina din Hainaut51, scutisem pe soţia mea de inventar, ca să nu fie hărţuită, şi probabil că nici eu nu sunt obligat să-l fac…

— Ah! ce fericire! exclamă Marguerite; ne-ar fi pricinuit atâta mâhnire…

— Ei bine, o să examinăm contractul dumitale mâine, răspunse notarul puţin cam încurcat.

— Adică dumneata nu-l cunoşteai? întrebă Marguerite.

Această observaţie puse capăt întrevederii. Notarul se afla prea strâns în cleşte ca să continue, după observaţia verişoarei.

Aici îşi vâră coada aghiuţă, îşi spuse el în curte. Omul acesta atât de distrat îşi regăseşte memoria exact la momentul potrivit ca să puie beţe-n roate cui ar vrea să ia precauţii împotriva lui. Copiii au să fie jefuiţi! E tot atât de sigur cum doi şi cu doi fac patru, încearcă să vorbeşti despre afaceri cu fete de nouăsprezece ani, care fac sentiment! Mi-am sfărâmat creierii cum să salvez avutul acestor copii, procedând după toate regulile şi înţelegându-

mă cu babacu' Conyncks… Şi poftim! Mă compromit în faţa Margueritei, care o să-l întrebe pe taică-su de ce ţinem morţiş la un inventar pe care ea îl crede inutil. Şi domnul Claes are să-i spună că notarii au mania să întocmească acte, că suntem notari mai înainte de a fi rude, veri sau prieteni, în sfârşit, neghiobii…

Trânti uşa, drăcuind clienţii care se ruinează din sensibilitate.

Balthazar avea dreptate. Inventarul nu avu loc. Nimic nu fu deci fixat privitor la situaţia în care se afla părintele faţă de copii.

Luni se scurseră după luni, fără ca starea casei Claes să se fi schimbat. Gabriel, dirijat cu agerime de domnul Emanuel de Solis care se făcuse preceptorul lui, lucra cu sârguinţă, învăţă limbile străine şi sa pregătea pentru examenul de admitere în Şcoala politehnică. Félicie şi Marguerite trăiseră într-o izolare deplină, ducându-se totuşi, spre economie, să locuiască vara în casa de ţară a tatălui. Domnul Claes îşi văzu de afaceri, se achită de datorii făcând un împrumut considerabil pe proprietăţile sale şi merse să cerceteze pădurea de la Vaignies.

Pe la mijlocul anului 1817, durerea-i, cu încetul potolită, îl lăsă singur şi fără apărare împotriva monotoniei vieţii pe care o ducea, şi care-l apăsa. Luptă mai întâi cu îndârjire împotriva ştiinţei care se deştepta pe nesimţite, şi-şi interzise să se gândească la chimie. Mai pe urmă se gândi la ea. Dar nu voi să se ocupe în chip activ de ştiinţă, se ocupă doar teoretic. Acest studiu necurmat îi stârni pasiunea, care începu să caute argumente şi justificări. Luă în dezbatere dacă se obligase ori nu să-şi urmeze cercetările, şi-şi aminti că soţia îl oprise de la jurământ. Deşi îşi făgăduise lui însuşi a nu mai urmări soluţia problemei sale, nu putea oare să se răzgândească, din moment ce întrezărea o izbândă? Împlinise cincizeci şi nouă de ani. La acea vârstă, ideea ce-l domina căpătă apriga

fixitate cu care încep monomaniile. Împrejurările conspirară şi ele împotriva şovăielnicei lui lealităţi.

Pacea de care se bucura Europa îngăduise circulaţia descoperirilor şi a ideilor ştiinţifice dobândite în timpul războiului de savanţii diferitelor ţări, între care nu mai fuseseră de fel legături de aproape douăzeci de ani. Ştiinţa înaintase aşadar. Claes găsi că progresele chimiei se îndreptaseră, fără ştirea chimiştilor, spre obiectul cercetărilor sale. Oamenii închinaţi înaltei ştiinţe gândeau, ca şi el, că lumina, căldura, electricitatea, galvanismul şi magnetismul erau diferitele efecte ale aceleiaşi cauze, că deosebirea ce există între corpurile până atunci socotite simple trebuie să fie produsă de feluritele dozaje ale unui principiu necunoscut. Teama de a vedea că un altul a găsit reducerea metalelor şi principiul constituant al electricităţii, două descoperiri ce duceau la soluţia absolutului chimic, spori, ceea ce localnicii din Donai numeau o sminteală; şi-i împinse dorinţele la un paroxism pe care-l vor concepe făpturile pasionate de ştiinţe, sau care au gustat din tirania ideilor. Astfel Balthazar fu târât de-o pasiune cu atât mai violentă, cu cât ea stătuse mai îndelung aţipită.

Marguerite, care intuia stările sufleteşti prin care trecea părintele său, descuie salonul. Instalându-se acolo, ea redeştepta astfel amintirile dureroase pe care trebuia să le pricinuiască moartea maică-sii, şi izbuti în adevăr să trezească regretele tatălui şi să-i întârzie prăbuşirea în prăpastia unde avea totuşi să cadă. Apoi voi să iasă în lume şi-l sili pe Balthazar să-şi găsească oarecare distracţii. Mai multe partide strălucite se înfăţişară pentru dânsa şi-l preocupară pe Claes, deşi Marguerite declarase că nu se va mărita înainte de a fi împlinit douăzeci şi cinci de ani. Cu toate strădaniile fiicei, cu toate aprigele-i lupte, la începutul iernii, Balthazar îşi reluă în taină lucrările. Era greu de ascuns asemenea îndeletniciri unor femei iscoditoare. Aşa

se întâmplă că într-una dintre zile, Martha îi spuse Margueritei, în timp ce-o îmbrăca:

— Domnişoară, suntem pierdute. Lighioana de Mulquinier, care-i ucigă-l toaca cu chip de om, că nu l-am văzut niciodată făcând sfânta cruce, s-a suit iar în pod. Acu domnul, tatăl dumneavoastră, e pornit spre căile iadului… Facă Cel de Sus să nu vă bage-n mormânt, cum a vârât-o pe sărmana scumpa doamnă!

— Nu se poate, zise Marguerite.

— Veniţi să vedeţi dovada trebşoarelor lor…

Domnişoara Claes alergă la fereastră şi zări în adevăr un fum uşor ieşind pe coşul de la laborator.

— Împlinesc douăzeci şi unu de ani peste câteva luni, gândi ea, voi şti să mă împotrivesc la irosirea averii noastre.

Lăsându-se târât de pasiunea sa, Balthazar ajunse bineînţeles să aibă mai puţin respect pentru interesele copiilor decât avusese pentru nevastă-sa. Barierele erau mai puţin înalte, conştiinţa îi era mai nestrâmtorată, patima-i devenea mai mistuitoare. Ca atare, păşi în cariera-i de glorie, de muncă, de speranţă şi de mizerie, cu furia unui om plin de convingere. Sigur de rezultat, se aşternu pe lucru zi şi noapte cu o înverşunare ce le înspăimântă pe fiicele sale; ele nu ştiau cât de puţin vătămătoare este munca în care un om găseşte plăcere. Îndată ce tatăl tor îşi reîncepu experienţele, Marguerite tăie felurile de prisos la masă, strânse băierile pungii ca un adevărat zgârcit şi fu admirabil sprijinită de Josette şi de Martha. Claes nu observă aceste schimbări, care îngrădeau viaţa la strictul necesar. Mai întâi, la prânz nu mânca, apoi nu cobora din laborator decât chiar la ora cinei, în sfârşii se culca câteva ceasuri după ce stătea în salon cu cele două fiice, fără a le spune un cuvânt. Când se retrăgea, ele îi urau noapte bună; iar el se lăsa sărutat maşinal pe amândoi obrajii. O asemenea ciudată purtare ar fi pricinuit cele mai mari destrămări într-o familie, dacă Marguerite n-ar fi fost pregătită să exercite autoritatea unei mame şi dacă n-ar fi

fost apărată de o pasiune secretă împotriva primejdiilor unei atât de mari libertăţi. Pierquin încetase a mai veni să-şi vadă verişoarele, socotind că ruina lor avea să fie deplină.

Proprietăţile rurale ale lui Claes, care aduceau un venit de şaisprezece mii de franci şi valorau cam două sute de mii de scuzi, erau puse sub ipotecă pentru suma de trei sute de mii de franci. Înainte de a se apuca din nou de chimie, Claes făcuse un împrumut mare de tot. Venitul ajungea atât cât să acopere dobânzile; dar cum, cu neprevederea firească a oamenilor obsedaţi de o idee, îşi lăsa câştigurile pe seama fiicei lui, Marguerite, spre a-i sluji la cheltuielile casei, notarul socotise că trei ani ajungeau numai bine ca să se aleagă pârjolul de toate şi că oamenii legii aveau să devoreze ceea ce Balthazar nu va fi putut risipi. Marguerite împinsese cu răceala ei pe Pierquin la o indiferenţă aproape ostilă. Spre a-şi îngădui dreptul să renunţe la mâna verişoarei sale, dacă aceasta ar sărăci peste seamă, el spunea despre Claeşi cu un aer de compătimire:

— Bieţii oameni! Sunt la pământ! Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă ca să-i salvez; dar, ce vreţi? Domnişoara Claes s-a împotrivit la toate combinaţiile legale care i-ar îi apărat să n-ajungă la sapă de lemn…

Numit director la colegiul din Douai, cu sprijinul unchiului său, Emanuel, pe care meritul cu totul deosebit îl făcuse vrednic de acest post, venea în fiece seară să vadă pe cele două fete, care chemau lângă ele pe bătrâna guvernantă de îndată ce tatăl se ducea la culcare. Bătaia uşoară de ciocan ce-i vestea pe tânărul de Solis nu întârzia niciodată. De trei luni, încurajat de graţioasa şi muta recunoştinţă cu care Marguerite îi accepta solicitudinea, devenise el însuşi. Strălucirile sufletului său, pur ca un diamant, sclipiră fără nori, şi Marguerite putu să le aprecieze forţa, trăinicia, văzând cât de nesecat le era izvorul. Ea admira florile deschizându-se una câte una, după ce respirase mai dinainte mireasma. În fiecare zi, Emanuel realiza una dintre speranţele Margueritei şi împrăştia pe tărâmurile vrăjite

ale dragostei, noi lumini ce alungau norii şi înseninau cerul, colorând fecundele bogăţii îngropate până atunci în umbră. Mai în largul său, Emanuel îşi putu desfăşura seducţiile inimii, până atunci discret tăinuite: acea expansivă veselie a vârstei fragede, acea simplitate pe care o di o viaţă împlinită de studiu, cum şi comorile unui cuget delicat pe care lumea nu-l vătămase, toate nevinovatele şăgălnicii ce prind atât de bine pe tinereţea îndrăgostită. Sufletul său şi al Margueritei se înţeleseră mai bine; coborâră împreună în tainiţele inimii lor şi găsiră aceleaşi gânduri: mărgăritare cu aceeaşi strălucire, suave şi proaspete armonii, asemenea celor din fundul mării, şi care, zice-se, fascinează pe scufundători. Ei se făcură cunoscuţi unul altuia prin acele schimburi de cuvinte, prin acea alternativă curiozitate care, la amândoi, lua cele mai fermecătoare întruchipări ale sentimentului. Aceasta se împlini fără prefăcută timiditate, dar nu fără cochetării de-o parte şi da alta. Cele două ceasuri pe care Emanuel venea să le petreacă în fiece seară, între aceste doua fete şi Martha, o făceau pe Marguerite să se împace cu viaţa de zbucium şi de resemnare în care păşise.

Această iubire crescând cu nevinovăţie, fu reazemul său. Emanuel punea în mărturiile-i de dragoste acea graţie firească care seduce atât de mult, acel spirit blajin şi gingaş ce nuanţează uniformităţile sentimentului, după cum faţetele frâng monotonia unei nestemate făcând-o să sclipească pe toate feţele; admirabile metode a căror taină aparţine inimilor iubitoare, şi care fac pe femei credincioase mâinii artiste sub care formele renasc pururi noi, glasului ce nu repetă niciodată o rostire fără a o împrospăta cu noi mlădieri. Iubirea nu e numai un sentiment, ea mai este şi o artă. Un cuvânt simplu, o precauţie, un nimic dezvăluie unei femei pe marele şi sublimul artist ce-i poate atinge inima fără a i-o ofili. Cu cât înainta Emanuel, cu atât mai fermecătoare erau expresiile dragostei sale.

— I-am luat-o înainte lui Pierquin, îi zise el într-una dintre seri; vine să vă dea o veste proastă, prefer să v-o aduc la cunoştinţă eu însumi. Tatăl dumneavoastră a vândut pădurea unor speculanţi care, la rândul lor, au vândut-o cu bucăţica: copacii au şi fost tăiaţi, toţi butucii sunt ridicaţi. Domnul Claes a primit trei sute de mii de franci gheaţă, cu care şi-a plătit datoriile la Paris; şi, ca să le achite în întregime, a fost chiar silit să facă o delegaţie de o sută de mii ele franci asupra celor o sută de mii de scuzi pe care trebuie să-i mai plătească cumpărătorii.

Pierquin intră.

— Ei bine, dragă verişoară, zise el, iată-vă ruinaţi! V-o prorocisem: dar n-aţi vrut să mă ascultaţi. Tatăl dumitale are stomac, nu glumă. Din prima îmbucătură, v-a şi înghiţit pădurile. Locţiitorul de tutore al dumneavoastră, domnul Conyncks, se află la Amstredam unde îşi isprăveşte de lichidat averea, şi Claes a prins momentul ăsta ca să dea lovitura. Nu-i bine ce-a făcut, i-am scris chiar acum, prea bunului domn Conyncks; dar când o să sosească, totul are să fie tocat. Veţi îi nevoiţi să vă puneţi tatăl sub urmărire; procesul n-are să fie lung, dar va fi un proces dezonorant pe care domnul Conyncks nu se poate dispensa să-l înainteze, legea o cere. Iată roadele încăpăţânării dumitale! Recunoşti acum cât eram de prevăzător, cât de devotat eram intereselor dumitale?

— Vă aduc o veste bună, domnişoară, zise tânărul de Solis cu vocea lui dulce: Gabriel e primit la Şcoala politehnică. Dificultăţile care-i puneau beţe-n roate la admitere, sunt înlăturate.

Marguerite mulţumi prietenului printr-un surâs şi zise:

— Economiile mele vor avea o destinaţie! Martha, ne vom ocupa chiar de mâine de trusoul lui Gabriel. Biata mea Félicie, o s-avem ce lucra, zise ea sărutându-şi sora pe frunte.

— Mâine îl veţi avea aici pentru zece zile; trebuie să fie la Paris la 15 noiembrie.

— Văru-meu Gabriel ia o hotărâre înţeleaptă; spuse notarul, măsurând pe director din creştet până-n tălpi, va avea nevoie să-şi facă o avere. Dar, dragă verişoară, chestiunea e să salvăm onoarea familiei; o să vrei de data aceasta să m-asculţi?

— Nu, zise ea, dacă-i vorba iarăşi de căsătorie.

— Dar ce-ai să faci?

— Eu, vere? Nimic.

— Cu toate astea, eşti majoră.

— Peste câteva zile. Ai dumneata să-mi propui, zise Marguerite, o soluţie care să poată împăca interesele noastre cu ceea ce datorăm tatălui nostru, cu onoarea familiei?

— Verişoară, noi suntem legaţi de mâini şi de picioare, fără unchiul dumitale. Acestea fiind zise, voi reveni când se va întoarce.

— Adio, domnule, spuse Marguerite.

„Cu cât caliceşte mai tare, cu atâta face mai mult pe mironosiţa!” gândi notarul.

— Adio, domnişoară, reluă Pierquin cu glas tare. Domnule director, cu plecăciune.

Şi plecă fără a lua seama nici la Félicie, nici la Martha.

— De două zile studiez codul, şi am consultat pe un bătrân avocat, prieten cu unchiu-meu, zise Emanuel cu glas tremurând. Dacă mă autorizaţi, plec mâine la Amsterdam… Ascultă, scumpă Marguerite…

Rostea acest cuvânt pentru întâia oară; ea-i mulţumi printr-o privire înecată în lacrimi, printr-un surâs şi o înclinare a capului. El se opri, arătă spre Félicie şi spre Martha.

— Vorbeşte faţă de surioara mea, zise Marguerite. Ea n-are nevoie de această discuţie ca să se resemneze la viaţa noastră de lipsuri şi de muncă, e atât de blândă şi de curajoasă! Dar trebuie să afle cât ne este de necesar curajul.

Cele două surori se prinseră de mână şi se îmbrăţişară, ca spre a-şi da o nouă chezăşie de unire în faţa nenorocirii.

— Lasă-ne, Martha.

— Dragă Marguerite, reluă Emanuel, lăsând să străbată în mlădierea glasului fericirea ce simţea cucerind măruntele drepturi ale dragostei, mi-am procurat numele şi adresa cumpărătorilor care datorează cele două sute de mii de franci rămaşi neachitaţi din costul pădurilor tăiate. Mâine, dacă consimţi, un secretar de notar, lucrând în numele domnului Conyncks, care n-o să-i conteste acţiunea, va face poprire pe restul încă neîncasat. În şase zile, unchiul dumitale se va înapoia, va convoca un consiliu de familie, şi-l va declara emancipat pe Gabriel care a împlinit optsprezece ani. Fiind împuterniciţi, dumneata şi fratele dumitale, să vă exercitaţi drepturile, o să vă cereţi părţile cuvenite din preţul de vânzare al pădurilor. Domnul Claes n-are să vă poată refuza cele două sute ce mii de franci pe care o să se facă poprire; cât priveşte cealaltă sută de mii care o să vi se mai cuvină, o să obţineţi un titlu de rentă ipotecară asupra casei unde locuiţi. Iar Conyncks va cere garanţii pentru cele trei sute de mii de franci care se cuvin domnişoarei Félicie şi lui Jean. În această situaţie, tatăl dumneavoastră va fi silit să lase să i se pună ipotecă pe proprietăţile din câmpia Orchies, încărcate cu o sută de mii de taleri. Legea dă o întâietate retroactivă popririlor înscrise în interesul minorilor. Totul va fi deci salvat. Domnul Claes o să aibă de-acum încolo mâinile legate, pământurile dumneavoastră sunt inalienabile; n-o să mai poată împrumuta nimic asupra proprietăţilor lui, care garantează pentru sume mai mari decât preţul lor, afacerile vor fi tratate în familie, fără scandal, fără proces. Tatăl dumneavoastră va fi nevoit s-o lase mai domol cu cercetările sale, dacă nu cumva chiar să le curme cu totul.

— Da, zise Marguerite, dar de unde venituri? Cei o sută de mii de franci cu ipotecă în această casă n-or să ne-aducă nimic, deoarece locuim în ea. Venitul de pe proprietăţile pe

care le are tata în câmpia Orchies va plăti dobânzile la cele trei sute de mii de franci datoraţi la străini; cu ce-o să trăim?

— Mai întâi, zise Emanuel, plasând cei cincizeci de mii de franci – care or să-i rămână lui Gabriel din partea ce i se cuvine – în fonduri publice, o s-aveţi, după dobânda actuală, o rentă de peste patru mii de livre care vor ajunge pentru pensiunea şi pentru întreţinerea lui la Paris. Gabriel nu poate dispune nici de suma înscrisă asupra casei tatălui său, nici de capitalul rentei lui; în felul acesta, n-o să vă temeţi că va risipi o leţcaie şi o să aveţi o sarcină mai puţin. Pe urmă, n-au să vă rămână cei cincizeci de mii de franci ai dumitale?

— Tata o să mi-i ceară, zise ea cu groază, şi n-am să-i pot refuza.

— Ei bine, scumpă Marguerite, mai poţi să-i salvezi, despuindu-te de ei. Trece-i în Registrul cel mare, pe numele fratelui. Această sumă are să v-aducă un venit de douăsprezece sau treisprezece mii de livre care or să v-ajute să trăiţi. Minori emancipaţi, neputând înstrăina nimic fără avizul consiliului de familie, veţi câştiga astfel trei ani de linişte. La acest timp, tatăl dumitale ori îşi va fi găsit soluţia problemei, ori după toate probabilităţile, va renunţa la ea; Gabriel, devenit major, o să vă restituie capitalurile ca să stabiliţi socotelile între dumneavoastră patru.

Marguerite ceru să-i explice încă odată dispoziţiile legii pe care nu le putuse pricepe din capul locului. Fu desigur nouă priveliştea celor doi îndrăgostiţi studiind codul cu care se înarmase Emanuel spre a o învăţa pe iubita sa legile ce administrau bunurile minorilor; ea le prinse în scurt firul, datorită pătrunderii fireşti a femeilor, şi pe care iubirea o mai ascuţea încă.

A doua zi, Gabriel se întoarse în casa părintească. Când domnul de Selis îl predă lui Balthazar anunţându-i admiterea la Şcoala politehnică, tatăl mulţumi directorului cu un gest al mâinii, şi zise:

— Sunt foarte bucuros, Gabriel are să fie aşadar un savant!

— Oh, frăţiorule, zise Marguerite văzând pe Balthazar urcându-se în laborator; munceşte cu râvnă, nu arunca banii în vânt! Fă tot ce va trebui să faci, dar fii chibzuit. În zilele când vei ieşi în Paris, du-te la prietenii noştri, la rude, ca să nu capeţi năravurile care duc tinerii de râpă. Pensiunea ta se ridică la aproape o mie de scuzi52, o să-ţi rămână o mie de franci pentru micile tale plăceri, trebuie să-ţi ajungă.

— Răspund de el! o încredinţă Emanuel de Solis, bătându-şi elevul pe umăr.

O lună după toate acestea, domnul Conyncks, în înţelegere cu Marguerite, obţinuse de la Claes toate garanţiile dorite. Planurile atât de înţelept croite de Emanuel de Solis, fură pe de-a-ntregul aprobate şi executate. În faţa legii, înaintea vărului său a cărui cinste neînduplecată nu sta la tocmeală pe chestiuni de onoare, Balthazar, ruşinat de vânzarea la care se învoise într-un moment când se afla hărţuit de creditori, se supuse la tot ce i se ceru. Satisfăcut că poate îndrepta paguba pe care aproape fără voia lui o pricinuise copiilor, semnă actele cu lipsa de preocupare a unui savant. Devenise cu totul neprevăzător, aidoma negrilor care, dimineaţa îşi vând nevasta pe o duşcă de rachiu, iar seara o bocesc. Nici nu arunca măcar ochii pe viitorul cel mai apropiat, nu se întreba care aveau să-i fie resursele odată ce-şi va fi topit ultimul taler; îşi urma lucrările, continua cumpărăturile, fără a şti că nu mai era decât cu numele posesorul casei sale, al pământurilor sate, şi că-i va fi peste putinţă, datorită severităţii legilor, să-şi procure un gologan din bunurile al căror paznic judiciar era într-un fel sau altul.

Anul 1818 expiră fără nici un eveniment nenorocit. Cele două fete plătiră sumele necesare pentru educaţia lui Jean, şi ţinură piept la toate cheltuielile casei cu renta de optsprezece mii de franci, pusă pe numele lui Gabriel, ale cărei rate semestriale fură trimise la termen de fratele lor.

Domnul de Solis îşi pierdu unchiul în luna decembrie din acel an.

Într-o dimineaţă, Marguerite află prin Martha că tatăl său îşi vânduse colecţia de lalele, mobilierul aripii din faţă şt toată argintăria. Ea fu nevoită să răscumpere tacâmurile necesare pentru serviciul mesei, şi să le însemne cu iniţialele sale. Până în acea zi, ea păstrase tăcere asupra tuturor faptelor lui Balthazar; dar, seara, după cină, o rugă pe Félicie s-o lase singură cu tatăl lor, şi, când el se aşează, ca de obicei, în faţa căminului din salon, Marguerite îi spuse:

— Dragă tată, eşti stăpân să vinzi totul aici, chiar şi pe copiii dumitale. Aici, te vom asculta cu toţii fără să crâcnim; dar sunt nevoită să-ţi atrag atenţia că suntem fără bani, că abia avem cu ce să ne ţinem zilele anul acesta, şi că o să fim silite, Fęlicie şi cu mine, să lucrăm cu acul zi şi noapte ca să plătim pensiunea lui Jean, cu preţul rochiei de dantelă pe care-am început-o. Te conjur, bunul meu tată, încetează-ţi lucrările!

— Ai dreptate, fata mea; în şase săptămâni, totul va fi gata! Am sa găsesc absolutul, sau absolutul va fi de negăsit. O să fiţi cu toţii milionari…

— Lasă-ne deocamdată o bucată de pâine! răspunse Marguerite.

— Nu este pâine aici? întrebă Claes cu un aer speriat. Nu-i pâine la un Claes! Şi tot avutul nostru?

— Ai ras pădurea de la Vaignies. Pământul nu-i încă liber şi nu poate produce nimic. Cât priveşte fermele dumitale de la Orchies, veniturile nu ajung nici pe departe să plătească dobânzile la sumele pe care le-ai împrumutat.

— Cu ce trăim atunci? întrebă el.

Marguerite îi arătă acul, şi adăugă:

— Rentele lui Gabriel ne ajută, dar ele nu ajung. Aş scoate-o eu la capăt până la sfârşitul anului, dacă dumneata nu m-ai împovăra cu facturi la care nu m-aştept: nu-mi pomeneşti nimic despre cumpărăturile dumitale în oraş. Când cred şi

eu că mi-ajunge cât am pentru un trimestru, şi când mi-am chibzuit şi eu micile mele socoteli, îmi cade plocon un cont de soda, de potasă, de zinc, de sulf, mai ştiu eu de ce!

— Dragă fată, mai ai răbdare şase săptămâni; pe urmă am să fiu cuminte. Şi ai să vezi minuni, mica mea Marguerite.

— E timpul într-adevăr, să te gândeşti la interesele dumitale. Ai vândut tot: tablouri, lalele, argintărie, nu ne-a mai rămas nimic; cel puţin, nu mai face alte datorii.

— Nu vreau să mai fac, zise bătrânul.

— Mai! exclamă ea. Aşadar, mai ai datorii?

— Nimica toată, fleacuri… răspunse plecând ochii şi înroşindu-se.

Marguerite se afla pentru întâia oară umilită de înjosirea părintelui său, şi suferi atât de mult, încât nu cutează să-l mai cerceteze.

O lună după această scenă, un bancher din oraş veni să încaseze o poliţă de zece mii de franci, iscălită de Claes. Marguerite îl rugă pe bancher să aştepte până seara, arătându-şi părerea de rău că nu fusese prevenită de această plată; bancherul înştiinţa că firma Protez şi Chiffreville avea alte două poliţe de aceeaşi sumă, cu scadenţă de la o lună la alta.

— Totul s-a sfârşit! exclamă Marguerite, ceasul a sosit!

Trimise să-l cheme pe taică-su şi măsură salonul în lung şi-n lat, cu paşi mari, tulburată peste seamă şi vorbindu-şi singură:

— Să scoţi din pământ o sulă de mii de franci, ori să-ţi vezi părintele în puşcărie! Ce-i de făcut?

Balthazar nu coborî. Ostenită de aşteptare, Marguerite urcă în laborator. Intrând, îşi văzu tatăl în mijlocul unei hardughii puternic luminată, înţesată de aparate şi de sticlării îmbâcsite de praf; ici-colo, cărţi, mese ticsite de produse etichetate, numerotate. Pretutindeni, răvăşeala ce-o aduce după sine preocuparea savantului jignea deprinderile flamande. Această harababură de eprubete, de retorte, de metale, de cristalizări ciudat colorate, de mostre

spânzurate pe pereţi sau aruncate pe cuptoare, era dominată de chipul lui Balthazar Claes care, fără surtuc, cu braţele goale ca ale unui muncilor, îşi arăta pieptul cu părul albit ca şi cel de pe cap. Ochii lui, înspăimântător de ficşi, nu se desprinseră de pe o maşină pneumatică. Recipientul acestei maşini era acoperit cu o lentilă alcătuită din duble sticle convexe având interiorul plin cu alcool şi care aduna razele soarelui, ce intrau în clipa aceea într-unul dintre compartimentele rozei podului. Recipientul, al cărui platou era izolat, comunica cu firele unei imense pile Volta. Lemulquinier, ocupat să pună în mişcare platoul acelei maşini montată pe o axă mobilă, în aşa fel încât să menţină tot timpul lentila într-o direcţie perpendiculară pe razele soarelui, se ridică, cu faţa tuciurie de praf, şi spuse:

— Vai! Domnişoară, nu v-apropiaţi!

Înfăţişarea tatălui care, aproape îngenuncheat înaintea maşinii, primea în plin lumina soarelui şi al cărui păr răvăşit semăna cu nişte fire de argint, craniu-i cu protuberanţe, faţa contractată de o groaznică aşteptare, ciudăţenia obiectelor ce-l înconjurau, întunericul ce înghiţea ungherele acestui vast pod, de unde scoteau capul maşinării bizare, toate o izbiră pe Marguerite, care-şi spuse cu groază:

— Tata e nebun!

Se apropie de el şi-i şopti la ureche:

— Spune-i lui Lemulquinier să plece!

— Nu, nu, copila mea, am nevoie de el; aştept rezultatul unei frumoase experienţe la care ceilalţi nu s-au gândit. Iată trei zile de când pândim o rază de soare. Am mijloacele să supun metalele, într-un vid perfect, razelor solare concentrate şi unor curenţi electrici. Vezi tu: peste o clipă, acţiunea cea mai energică de care poate dispune un chimist va izbucni, şi eu singur…

— Ei! tată, în loc să prefaci metalele în aburi, ai face mai bine să le rezervi ca să-ţi plăteşti poliţele…

— Aşteaptă, aşteaptă!

— A venit domnul Mersktus, tată, vrea zece mii de franci la ora patru.

— Da, da, îndată. Semnasem fleacurile acelea de poliţe pentru luna aceasta, ce-i drept. Credeam e-am să găsesc absolutul. Doamne, dac-aş avea soarele de iulie, experienţa mea ar fi încheiată!

Se luă cu mâinile de păr, se prăbuşi pe un jilţ de pai stricat, şi câteva lacrimi îi împânziră ochii.

— Domnul are dreptate! se amestecă Lemulquinier. Toată asta-i din vina nemernicului de soare, care-i prea slab, mişelul!

Stăpânul şi valetul n-o mai băgau în seamă pe Marguerite.

— Lasă-ne, Mulquinier, îi zise ea.

— Ah! Am dat de o nouă experienţă! strigă Claes.

— Tată, uită-ţi experienţele, începu fiică-sa când fură singuri; ai de plată o sută de mii de franci şi noi n-avem un ban. Dă-l încolo de laborator, astăzi e-n joc onoarea dumitale. Ce-o să te faci când ai să te trezeşti în închisoare? Vrei să-ţi pătezi părul alb şi numele de Claes cu ruşinea unui faliment? Eu am să mă împotrivesc. Voi avea tăria să-ţi combat scrânteala, căci ar fi groaznic să te văd fără pâine în ultimele zile ale vieţii. Deschide cehii asupra situaţiei noastre, fii în sfârşit cu judecată!

— Scrânteală! sări Balthazar, care se ridică cât era de lung, o ţintui pe fiică-sa cu ochi scăpărători, încrucişă braţele pe piept şi repetă cuvântul scrânteală atât de maiestuos, încât Marguerite se cutremură. Ah! Maică-ta nu mi-ar fi spus acest cuvânt reluă el; ea nu ignora importanţa cercetărilor mele, ea învăţase o ştiinţă ca să mă înţeleagă, ea ştia că lucrez pentru omenire, că nu-i nimic egoist nici josnic în mine. Simţăminte! femeii care iubeşte este, văd bine, mai presus de dragostea filială. Da, iubirea e cel mai frumos dintre sentimente! Să fiu cu judecată! adăugă el bătându-se cu pumnii în piept. Îmi lipseşte mie judecata? nu sunt eu? Suntem săraci, fata mea, ei bine! Aşa vreau eu. Sunt părintele vostru, ascultaţi-mă! Am să vă fac bogaţi

când o să am eu chef. Averea voastră, păi este un fleac! Când o să găsesc un dizolvant al carbonului, am să vă umplu salonul de diamante şi este un fleac în comparaţie cu tot ceea ce caut eu. Puteţi foarte bine s-aşteptaţi, când eu mă zbat în sforţări uriaşe…

— Tată, n-am dreptul să-ţi cer socoteală de cele patru milioane pe care le-ai înghiţit fără rezultat în acest pod. N-am să-ţi vorbesc de mama, pe care-ai ucis-o. Dac-aş avea un soţ, l-aş iubi, desigur, tot atâta cât te iubea mama, şi aş fi gata să-i jertfesc totul, aşa cum îţi sacrifica ea totul dumitale. I-am urmat poruncile dându-mă pe de-a-ntregul dumitale, ţi-am dovedit-o nemăritându-mă, ca să nu te silesc să-mi dai socoteală de tutela dumitale. Să lăsăm trecutul, să ne gândim la prezent. Vin aici să reprezint necesitatea pe care dumneata însuţi ai creat-o. Trebuie bani pentru poliţele dumitale, m-auzi dumneata? Nu-i nimic aici pe care să se poată pune sechestru decât portretul strămoşului nostru Van Claes. Vin deci în numele mamei, care a fost prea slabă ca să-şi apere copiii împotriva părintelui lor şi care mi-a poruncit să-ţi rezist, vin în numele surorii şi al fraţilor mei, vin, tată, în numele tuturor Claeşilor, să-ţi ordon să pui capăt experienţelor, să-ţi înfiripezi o avere a dumitale înainte de a le relua. Dacă le înarmezi cu autoritatea părintească, care nu se manifestă decât ca să ne omoare, am de partea mea pe străbunii mei şi onoarea, care grăiesc mai puternic decât chimia. Familiile trec înaintea ştiinţei. Am fost prea mult fiica dumitale!

— Şi atunci vrei să-mi fii călău? întrebă el cu glas sfârşit.

Marguerite fugi spre a nu abdica de la rolul pe care şi-l luase, crezu că aude glasul mamei sale când îi spusese: Nu-l contraria prea mult pe tatăl tău, iubeşte-l!

— Frumoasă treabă mai face domnişoara colo sus, începu Lemulquinier coborând la bucătărie ca să ia prânzul. Eram gata-gata să punem mâna pe secret, nu ne mai trebuia decât un piculeţ de soare de iulie; căci domnul, ah! Ce om! Mai-mai să-i ia locul lui Dumnezeu! Nu ne lipseşte decât

atâtica, arătă către Josette, plesnindu-şi unghia degetului mare de la mâna dreaptă sub dintele numit în popor lopăţică, ca să aflăm principiul a tot ce există. Hodoronc-tronc! Iacă-t-o că vine să răcnească pentru nişte prostii de poliţe…

— Ei bine, plăteşte-le din leafa dumitale, poliţele celea!

— Nu-i nici un pic de unt să-mi pun pe pâine? întrebă Lemulquinier pe Josette.

— De unde bani ca să cumpărăm? se oţărî bucătăreasa. Cum aşa? pocitanie bătrână, dacă faceţi aur în bucătăria voastră diavolească, de ce nu v-aţi face şi o ţâră de unt? N-ar fi un cap de ţară, şi-aţi vinde din el la piaţă de-am avea cu ce ţine casa. Mâncăm pâinea goală, noi ăştialalţi! Domnişoarele zic bogdaproste că pot mânca pâinea cu nuci; oi fi vrând să fi hrănit mai dihai decât stăpânul? Domnişoara nu vrea să cheltuiască un pitac peste suta de franci pe luna pentru toată casa; noi nu mâncăm decât o dată-n zi. Dacă pofteşti cofeturi, ai sus cuptoarele dumitale unde faceţi tocană de mărgăritare, că nu se vorbeşte la piaţă decât de asta. N-ai decât să-ţi faci acolo pui fripţi!

Lemulquinier îşi înşfăca plinea, luându-şi tălpăşiţa;

— Pleacă să-şi cumpere ceva din gologanii lui! zise Martha. Cu atâta mai bine, o gură mai puţin. Ce mai zgârie-brânză e dihania asta!

— Trebuia să-l fi strâns în chingi de la mâncare, zise Josette. Iaca opt zile de când n-a mai frecat nimic pe nicăieri, eu-i fac treaba, când îl cauţi, el îi sus; poate dumnealui să ne-o plătească asta făcând cinste cu niscaiva scrumbii; numai să vină cu ele, că i le şterg frumuşel de sub nas!

— Vai de mine! zise Martha, o aud pe domnişoara Marguerite plângând. Bătrânul vrăjitor de taică-su o să-nghită casa, fără să scoată din gură o vorbuliţă creştinească! În ţara mea, de mult l-ar fi ars de viu; dar aici nu mai este credinţă nici cât la maurii din Africa.

Domnişoara Claes îşi înăbuşea cu greu hohotele de plâns străbătând galeria. Se duse în odaia sa, căută scrisoarea mamei sale şi citi cele ce urmează: „Copila mea, dacă o vrea Domnul, duhul meu va fi în inima ta când vei citi aceste rânduri, ultimele pe care le voi fi scris. Sunt pline de iubire pentru scumpii mei copilaşi ce rămân pradă unui demon căruia eu n-am ştiut să-i rezist. V-a luat deci pâinea de la gură, cum a devorat viaţa mea şi chiar dragostea mea! Tu ştiai, scumpa mea, cât îl iubeam pe tatăl vostru! Îmi voi da sufletul iubindu-l mai puţin, deoarece iau împotriva lui precauţii pe care nu le-aş fi mărturisit în timpul vieţii. Da, voi fi păstrat în fundul sicriului meu o ultimă resursă pentru ziua când veţi fi la aman. Dacă v-a adus la sapă de lemn, sau dacă trebuie să vă salvaţi onoarea, copila mea, vei găsi la domnul de Solis, dacă mai trăieşte, dacă nu, la nepotul său, bunul nostru Emanuel, aproape o suta şaptezeci mii franci care vă vor ajuta să trăiţi. Dacă nimic nu i-a putut înfrâna pasiunea, dacă copiii lui nu sunt pentru el o stavilă mai puternică decât a fost fericirea mea, şi nu-l opresc din mersul lui criminal, părăsiţi-vă părintele, trăiţi cel puţin! Eu nu-l puteam abandona, îi aparţineam. Tu, Marguerite, salvează familia! Te absolv de tot ceea ce vei face ca să aperi pe Gabriel, pe Jean şi pe Fęlicie. Fă-ţi curaj, fii îngerul ocrotitor al Claeşilor. Fii tare, nu îndrăznesc să spun, fără milă; dar pentru a putea îndrepta nenorocirile întâmplate, trebuie să puneţi deoparte ceva avere, iar tu să te socoţi ca fiind a doua zi după mizerie, nimic nu va stăvili pasiunea care mi-a răpit totul. Astfel, fata mea, va însemna să ai inimă tocmai uitându-ţi de inima ta; disimularea ta, dacă al fi silită să-ţi minţi părintele, ar fi plină de glorie; acţiunile tale oricât ar putea să pară de blamabile, ar fi toate eroice, săvârşite cu scopul de a ocroti familia. Virtuosul domn de Solis mi-a spus-o, şi nicicând o conştiinţă n-a fost nici mai curată şi nici mai clarvăzătoare ca a sa. N-aş fi avut puterea să-ţi spun aceste cuvinte, nici chiar în ceasul morţii. Totuşi, fii întotdeauna respectuoasă şi bună în această groaznică

luptă! împotriveşte-te adorând, refuză cu blândeţe. Voi avea deci lacrimi necunoscute şi dureri care nu vor izbucni decât după moarte… îmbrăţişează în numele meu pe iubiţii mei copii, în momentul cinci vei deveni astfel ocrotirea lor. Dumnezeu şi sfinţii fie cu tine!

Joséphine”

La această scrisoare era alăturată o adeverinţă de primire din partea domnilor de Solis unchi şi nepot, care se însărcinau să remită ceea ce doamna Claes le înmânase spre păstrare, aceluia dintre copiii săi care se va înfăţişa cu aceasta.

— Martha! strigă Marguerite bătrânei guvernante, care urcă în grabă, du-te la domnul Emanuel şi roagă-l să treacă pe la mine.

— Nobilă şi discretă făptură! Nu mi-a pomenit niciodată nimic, mie, gândi ea, mie ale cărei griji şi necazuri au devenit ale lui…

Emanuel veni înainte ca Martha să se fi întors.

— Ai păstrat secrete fată de mine! zise ea arătându-i scrisoarea.

Emanuel lăsă capul în jos.

— Marguerite, eşti aşadar atât de nefericită? întrebă el şi câteva lacrimi îi năpădiră în ochi.

— Oh, da! fii sprijinul meu, dumneata pe care mama te-a numit aici bunul nostru Emanuel, zise ea arătându-i scrisoarea şi neputându-şi stăpâni o pornire de bucurie fiindcă-şi văzu alegerea încuviinţată de mama sa.

— Sângele meu şi viaţa mea îţi aparţineau de a doua zi după ce te văzusem în galerie, răspunse el plângând de bucurie şi de durere; dar nu ştiam, nu cutezam să sper că într-o zi ai să accepţi sângele meu. Dacă mă cunoşti bine, trebuie să ştii că vorba mea este sfântă. Iartă-mi această deplină supunere în faţa dorinţelor mamei dumitale, nu-mi era îngăduit să-i judec intenţiile.

— Ne-ai salvat! murmură ea întrerupându-l şi luându-i braţul spre a coborî în salon.

După ce află originea sumei pe care o păstra Emanuel, Marguerite îi împărtăşi trista necesitate ce apăsa asupra casei.

— Trebuie să mergem să plătim poliţele, reluă Emanuel, dacă sunt toate la Mersktus, veţi câştiga dobânzile. Am să-ţi aduc cei şaptezeci de mii de franci care or să vă rămână. Sărmanul unchiu-meu mi-a lăsat cam tot atâta sumă în ducaţi care au să-mi fie uşor de transportat într-ascuns.

— Da, spuse ea, adu-i pe înnoptate; când tată-meu are să doarmă, să-i ascundem noi amândoi. Dac-ar şti că am bani, poate mi i-ar smulge cu forţa. O, Emanuel! Să se ferească cineva de propriul său părinte! izbucni ea în plânset, sprijinindu-şi fruntea pe inima tânărului.

Această graţioasă şi tristă pornire, prin care Marguerite căuta o ocrotire, fu întâia mărturie a acestei iubiri pururi învăluită în melancolie, înăbuşită pururi într-o sferă de durere; această inimă prea plină trebuia să se reverse şi aceasta se întâmplă sub povara unei mizerii.

— Ce-i de făcut? Ce-o să devenim? El nu vede nimic, nu se sinchiseşte nici de noi, nici de dânsul, şi nu pricep cum poate trăi în podul acela unde aerul dogoreşte.

— Ce poţi aştepta de la un om care, în orice moment exclamă ca Richard al III-lea: „Regatul meu pentru un cal!” răspunse Emanuel. Va fi întotdeauna neîndurător, şi dumneata trebuie să fii tot atâta cât şi el. Achită-i poliţele, dă-i, dacă vrei, averea dumitale; dar acea a fraţilor şi a surorii nu-i nici a dumitale nici a lui.

— Să-i dau averea mea? se uimi ea strângând mâna lui Emanuel şi aruncându-i o privire de foc, mă sfătuieşti aceasta, dumneata! în timp ce Pierquin ticluia o mie şi una de minciuni ca să mi-o păstreze.

— Vai! Poate că eu sunt egoist în felul meu! replică el. Uneori, te-aş vrea fără avere, îmi pare că ai îi mai aproape de mine; alteori, te-aş vrea bogată, fericită, şi găsesc că e o micime să te crezi despărţit prin bietele măreţii ale averii.

— Dragule! Să nu mai vorbim de noi…

— Noi! îngăimă el într-o ameţeală.

Apoi, după o pauză, adăugă;

— Răul e mare, dar nu-i de neîndreptat.

— Se va îndrepta numai prin noi, familia Claes nu mai are şef. Ca să ajungă el să nu mai fie nici părinte, nici bărbat, să nu mai aibă nici o noţiune de ce-i just şi ce-i nejust – căci el, atât de mare, atât de generos, atât de prob, călcând legea, a irosit bunul copiilor cărora trebuie să le slujească de apărător – ca să ajungă la toate acestea în ce prăpastie a căzut? Doamne! Oare ce nebunie caută el?

— Din nenorocire, scumpă Marguerite, dacă greşeşte ca şef de familie, are dreptate ştiinţificeşte, şi douăzeci de oameni în Europa au să-l admire, acolo unde toţi ceilalţi îl vor acuza de nebunie; dar dumneata poţi fără scrupule să-i refuzi averea copiilor săi. O descoperire a fost întotdeauna un hazard. Dacă tatălui dumitale i-e dat să întâlnească soluţia problemei sale, o s-o găsească fără atâta cheltuială, şi poate tocmai în momentul când n-o să mai spere!

— Biata mama e fericită! suspină Marguerite; ar fi suferit de o mie de ori moartea înainte de a se li stins, ea care a pierit la prima sa ciocnire cu ştiinţa. Dar această luptă n-are sfârşit…

— Este un sfârşit, reluă Emanuel. Când n-oţi mai avea nimic, domnul Claes n-are să mai găsească credit, şi se va opri.

— Să se oprească, dacă-i aşa, chiar astăzi! exclamă Marguerite; suntem fără mijloace.

Domnul de Solis merse să răscumpere poliţele şi veni să le predea Marguerite! Balthazar coborî cu câteva clipe înainte de cină, împotriva obiceiului. Pentru întâia oară, de doi ani încoace, fiică-sa citi pe chipul lui semnele unei tristeţi care îngrozea privirea: redevenise tată, raţiunea alungase ştiinţa. Privi în curte, în grădină, şi, când se încredinţa că rămăsese singur numai cu fiica lui, veni spre ea într-o pornire plină de melancolie şi de bunătate.

— Copila mea, şopti el luându-i mâna şi strângând-o cu duioşie, iartă pe bătrânul tău tată… Da, Marguerite, am greşit. Numai tu ai dreptate. Atâta timp cât nu voi fi găsit, sunt un netrebnic! Am să plec de-aici. Nu vreau să văd scos în vânzare pe Van Claes, adăogă, arătând portretul mucenicului. El a murit pentru libertate, eu am să mor pentru ştiinţă, el, venerat, eu, hulit…

— Hulit, tată? Nu! spuse ea, aruncându-se la pieptu-i, noi te adorăm cu toţii. Nu-i aşa, Félicie? grăi surioarei, care tocmai intra.

— Ce ai, tată dragă? întrebă fata luându-i mâna.

— V-am ruinat…

— Asta-i! zise Félicie. Fraţii noştri or să ne facă bogate. Jean este totdeauna primul din clasă.

— Uite, tată, reluă Marguerite, mânând pe Balthazar cu un gest plin de gingăşie şi de alintare filială, în faţa căminului, unde luă câteva hârtii ce se aflau sub străvechea pendulă; poftim poliţele; dar să nu mai semnezi altele, n-ar mai fi cu ce să le plătim…

— Ai bani, vasăzică? o întrebă Balthazar la ureche pe Marguerite, după ce se dezmetici din mirare.

Acest cuvânt sufocă pe eroica fiică, atâta delir, atâta bucurie, atâta speranţă se citeau pe chipul tatălui care privea în jurul lor ca spre a descoperi au.

— Tată, răspunse ea cu un accent de durere, am averea mea.

— Dă-mi-o! imploră el lăsând să-i scape un gest avid, am să ţi-o înapoiez însutită.

— Da; am să ţi-o dau, răspunse Marguerite contemplând pe Balthazar, care nu pricepu tâlcul pus de fiică-sa în acest cuvânt.

— Ah! Scumpa mea fiică, se aprinse el, îmi salvezi viaţa! Am în minte o ultimă experienţă, după care nimic nu mai e cu putinţă. Dacă, de data asta, nu-l găsesc, va trebui să se renunţe a se mai căuta absolutul. Dă-mi braţul, vino, copila mea iubită, aş vrea să te fac cea mai fericită femeie de pe

pământ; tu mă readuci la fericire, la glorie; îmi procuri puterea cu care să vă încarc cu comori, am să vă acopăr de nestemate, de bogăţii…

O sărută pe Marguerite pe frunte, îi cuprinse mâinile, le strânse, îi dovedi bucuria prin alintări ce părură fiicei sale aproape servile. În timpul cinei, Balthazar n-avea ochi decât pentru ea, o privea cu zelul, cu luarea aminte, cu înflăcărarea pe care un îndrăgostit le desfăşoară pentru iubită: dacă ea făcea vreo mişcare, el încerca să-i ghicească gândul, dorinţa; şi se ridica spre a o servi; o făcea să se ruşineze, punea în atenţiile sale un soi de tinereţe ce contrasta cu gârbovirea-i pretimpurie. Marguerite, însă, opunea acestor ispitiri, priveliştea deznădejdii actuale, fie printr-un cuvânt de îndoială, fie printr-o privire ce arunca pe policioarele deşarte ale bufetelor din acea sufragerie.

— Lasă, îi zise el, de azi în şase luni o să umplem astea toate cu aur şi cu minunăţii. Ai să fi ca o regină. Bah! Natura întreagă are să fie a noastră, o să fim mai presus de orice… şi asta, datorită ţie, Marguerite… Mărgărită! reluă zâmbind, numele tău e o profeţie. Mărgărită înseamnă o perlă. Sterne53 a spus asta undeva. Ai citit pe Sterne? Vrei un Sterne? Are să te-amuze.

— Perla este, după câte se spune, fructul unei maladii, reluă ea cu amărăciune, şi ani suferit prea destul pân-acum!

— Nu fi tristă, ai să iaci fericirea celor pe care-i iubeşti, ai să fii nespus de puternică, de bogată…

— Domnişoara are inimă aşa de bună! zise Lemulquinier, al cărui chip, ca o spumieră pentru supă, schimonosi anevoie un surâs.

În tot restul serii, Balthazar îşi desfăşură pentru cele două fete toate gingăşiile caracterului şi tot farmecul conversaţiei sale. Ademenitor aidoma şarpelui, vorba lui, privirile revărsau un fluid magnetic; el cheltui acea forţă de geniu, acel dulce spirit ce-o fascina pe Joséphine, şi puse, ca să zicem aşa, pe cele două fete în inima sa. Când Emanuel

de Solis veni, găsi, pentru întâia oară după multă vreme, părintele şi copiii strânşi laolaltă. Cu toată rezerva lui, tânărul director fu subjugat de vraja acestei scene, căci convorbirea, manierele lui Balthazar, avură un avânt fără margini. Deşi cufundaţi în abisurile gândirii, şi ocupaţi fără preget să cerceteze lumea lăuntrică, oamenii de ştiinţă zăresc totuşi cele mai neînsemnate amănunte în sfera unde vieţuiesc. Mai mult intempestivi decât distraţi, ei nu sunt niciodată în armonie cu ceea ce-i înconjoară, ei ştiu şi uită totul; ei prejudecă viitorul, prorocesc pentru ei singuri, au ştiinţă despre un eveniment mai înainte ca el să izbucnească, dar n-au pomenit nimic despre el. Dacă, în liniştea meditaţiilor au făcut uz de puterea lor spre a recunoaşte ceea ce se petrece în jurul lor, le e de ajuns a fi ghicit: munca îi absoarbe, şi ei aplică aproape întotdeauna pe dos cunoştinţele ce-au dobândit asupra lucrurilor din viaţă. Uneori, când se deşteaptă din apatia lor socială, sau când cad din lumea lăuntrică în cea din afară, revin eu bogata lor memorie, şi nu sunt străini de nimic. Astfel, Balthazar, care unea perspicacitatea inimii cu cea a cugetului, ştia tot trecutul fiicei sale, cunoştea sau şi ghicise cele mai mărunte evenimente ale iubirii misterioase ce-o lega de Emanuel, le-o dovedi cu fineţe, şi consfinţi dragostea lor împărtăşind-o. Era cea mai dulce măgulire pe care le-o putea da un părinte, şi cei doi îndrăgostiţi nu-i putură rezista. Acea seară fu în cântătoare prin contrastu-i cu necazurile care asaltau viaţa acestor sărmani copii.

Când, după ce-i umplu, ca să spunem aşa, de lumină şi-l scăldă în dragoste, Balthazar se retrase, Emanuel de Solis, stânjenit până atunci, scoase cei trei mii de ducaţi aur pe care-i ţinea în buzunare, cu teamă sa nu-i lase să se zărească. Îi puse pe măsuţa de lucru a Margueritei; aceasta-i acoperi cu o rută pe care-o cârpea, şi porni să aducă restul sumei. Când se întoarse, Félicie era plecată la culcare. Bătea ceasul unsprezece. Martha, care im se

culcase pentru a ajuta la dezbrăcat pe stăpână-sa, era ocupată cu Félicie.

— Unde să-i ascundem? întrebă Marguerite, după ce nu putuse rezista plăcerii de a pipăi câţiva ducaţi, copilărie care-i fu fatală.

— Am să ridic coloana asta de marmură cu soclul gol, zise Emanuel, dumneata ai să strecori înăuntru fişicurile şi nici dracul n-o să mai dea peste ele.

În clipa când Marguerite făcea penultimul drum de la măsuţa de lucru la coloană, scoase un ţipăt ascuţit, scăpă jos fişicurile ale căror. Piese, rupseră hârtia şi se împrăştiară pe parchet: în uşa salonului se alia tatăl, arătându-şi faţa cu o expresie de aviditate care o înspăimântă.

— Ce tăceţi aici? întrebă privind rând pe rând la fiica pe care frica o ţintuia locului, şi la tânărul ce se ridicase brusc, dar a cărui atitudine lângă coloană era destul de grăitoare.

Zornăitul monedelor de aur pe parchet li se păru îngrozitor şi împrăştierea-i părea şi ea profetică.

— Nu mă-nşelam! spuse Balthazar aşezându-se jos. Auzisem sunetul aurului…

Nu era mai puţin emoţionat decât cei doi tineri, ale căror inimi palpitau într-un atât de desăvârşit unison încât bătăile lor se auzeau ca tic-tacul unei limbi de pendulă în mijlocul profundei tăceri ce învălui deodată salonul.

— Îţi mulţumesc, domnule de Solis! rosti Marguerite întorcându-se spre Emanuel şi aruncându-i o privire ce spunea: „Ajută-mă să salvez aceşti ultimi bani”.

— Cum? Aurul ăsta? reluă Balthazar, săgetând ochiri de o înspăimântătoare luciditate, când spre fiică-sa, când spre Emanuel.

— Acest aur e al domnului, care-i atât de bun să mi-l împrumute pentru a ne plăti datoriile, răspunse Marguerite.

Domnul de Solis se învăpăie la faţă şi vru să plece.

— Domnule, îl opri Balthazar apucându-l de braţ, nu fugi de recunoştinţa mea.

— Domnule, nu-mi datoraţi nimic. Banii aparţin domnişoarei Marguerite, care îi ia împrumut de la mine asupra bunurilor sale, răspunse privindu-şi iubita, ce-i mulţumi printr-o abia perceptibilă clipire din pleoape.

— Nu voi îngădui aceasta! se împotrivi Claes, care luă o pană şi o foaie de hârtie de pe măsuţa de scris a celeilalte fiice, Félicie.

Şi, întorcându-se spre cei doi tineri miraţi:

— Cât este aici?

Pasiunea îl făcuse pe Balthazar mai şiret decât cei mai dibaci dintre intendenţii pehlivani; suma avea să fie a lui. Marguerite şi domnul de Solis se codeau.

— Să numărăm, zise el.

— Sunt şase mii de ducaţi, răspunse Emanuel.

— Şase mii de ducaţi, repetă Claes.

Privirea pe care Marguerite i-o trimise iubitului îi dădu curaj.

— Domnule, vorbi el cât mai respectuos, semnătura dumneavoastră este fără valoare, iertaţi-mi această expresie pur tehnică; am împrumutat azi dimineaţă pe domnişoara cu o sută de mii de franci ca să răscumpere poliţele pe care dumneavoastră eraţi în imposibilitate să le plătiţi: deci, nu mi-aţi putea da nici o garanţie. Aceşti şaptezeci de mii de franci sunt ai domnişoarei, fiica dumneavoastră, care poate dispune de ei cum vi crede de cuviinţă, dar eu nu-i împrumut decât pe baza făgăduielii ce mi-a făcut că va semna un contract care să-mi poată da garanţii asupra părţii sale din terenurile despădurite de la Vaignies.

Marguerite întoarse capul să-şi ascundă lacrimile care-i podideau ochii, cunoştea prea bine curăţenia inimii lui Emanuel. Crescut de unchiul său în practica cea mai severă a virtuţilor bisericeşti, tânărul avea îndeosebi groază de

minciună: după ce dăruise iubitei viaţa şi inima, îi jertfea aşadar şi conştiinţa, minţind.

— Adio. Domnule! glăsui Balthazar. Te credeam cu mai multă încredere într-un om care te privea cu ochi ce părinte…

După ce se uită la Marguerite cu jale în ochi. Emanuel fu însoţit de Martha care închise poarta de la stradă. Când tatăl şi fiica fură cu totul singuri, Claes spuse fetei:

— Mă iubeşti, nu-i aşa?

— Vorbeşte fără înconjur, tată! Vrei suma asta? N-o vei avea.

Începu să adune napoleonii, tatăl o ajută în tăcere să-i culeagă şi să verifice suma pe care-o semănase pe parchet, iar Marguerite îl lăsă să-i strângă, fără a-i arăta cea mai mică neîncredere. După ce monedele fură rânduite în fişicuri. Balthazar rosti cu un aer deznădăjduit:

— Marguerite, îmi trebuie aurul ăsta!

— Ar însemna un furt dacă l-ai lua, răspunse ea cu răceală. Ascultă, tată! Mai bine omoară-ne dintr-o dată, decât să ne faci să suferim moartea de o mie de ori pe zi. Vezi cine, dumneata sau noi, trebuie să sucombe…

— Atunci îţi vei fi asasinat tatăl! întrerupse el.

— Ne vom fi răzbunat mama, replică ea arătând locul unde doamna Claes îşi dăduse sufletul.

— Copila mea, dacă ai şti despre ce este vorba, nu mi-ai mai spune asemenea cuvinte. Ascultă, am să-ţi explic problema… Dar nu m-ai înţelege? exclamă cu deznădejde. În sfârşit, da! Crede şi tu o dată în tatăl tău… Recunosc că i-am făcut zile amare bietei tale mame; că mi-am irosit, ca să folosesc cuvântul ignoranţilor, averea şi că am prăduit-o pe a voastră; ca voi robiţi cu toţii pentru ceea ce tu numeşti o sminteală; dar, îngerul meu, iubita mea. Dragostea mea. Mărgărită mea, ascultă-mă odată! Dacă nu izbutesc nici acum, mă predau pe mâinile tale, am să te ascult cum ar trebui să m-asculţi tu: am să-ţi împlinesc voile, am să-ţi încredinţez cârmuirea averii mele, n-o să mai fiu tutorele

copiilor mei, am să mă despoi de toată autoritatea. O jur pe mama ta! spuse vărsând lacrimi.

Marguerite întoarse capul ca să nu mai aibă în ochi acel chip înlăcrimat şi Claes se aruncă la picioarele fetei sale crezând că în sfârşit va ceda.

— Marguerite, Marguerite! Dă-mi! Dă-mi! Ce-s şaptezeci de mii de franci pentru a înlătura nişte remuşcări pe vecie? Vezi tu, am să mor, asta are să mă ucidă… Ascultă-mă! cuvântul meu e sfânt. Dacă dau greş, renunţ la lucrări, am să părăsesc Flandra, chiar Franţa, dacă mi-o ceri, şi am să mă duc să lucrez ca un salahor, să-mi refac ban cu ban averea şi să restitui într-o zi copiilor mei tot ceea ce ştiinţa le-a luat.

Marguerite voia să-şi ridice părintele de jos, dar el se îndărătnicea să rămână la picioarele ei, şi adăugă plângând:

— Fii o ultimă dată iubitoare şi devotată! Dacă nu reuşesc, îţi voi da eu însumi dreptate să fii neînduplecată cu mine. Să-mi spui bătrân scrântit! Ai să mă numeşti tată ticălos! în sfârşit, că sunt ce! mai neghiob ignorant. Iar eu, când voi auzi cuvintele acestea, am să-ţi sărut mâinile. Vei putea şi să mă loveşti, dacă vei voi; şi când mă vei lovi eu am să te binecuvântez ca pe cea mai miloasă dintre fiice, la amintirea că mi-ai dat sângele tău!

— Dac-ar fi vorba numai de sângele meu, ţi l-aş da! exclamă Marguerite. Dar pot eu lăsa ştiinţa să-mi ucidă fraţii şi sora? Nu! încetează, încetează! repetă ea, ştergându-şi lacrimile şi înlăturând mâinile care implorau, dezmierdând-o.

— Şaizeci de mii de franci şi două luni, spuse el. Ridicându-se cu mânie, nu-mi trebuie decât atât! Dar fata mea se pune între glorie, între bogăţie şi mine. Fii blestemată! adăugă. Nu eşti nici fiică, nici femeie, n-ai inimă! N-ai să fii nici mamă, nici soţie! Lasă-mă să iau! Spune, draga mea fetiţă, copilul meu scump! Am să te-ador,

făcu el întinzând mâna spre aur într-o pornire de-o fioroasă îndârjire.

— Sunt fără apărare în faţa forţei, dar Dumnezeu şi marele Claes sunt martori! răspunse Marguerite arătând portretul.

— Bine? Atunci trăieşte pătată de sângele părintelui tău! strigă Balthazar, fulgerând-o cu o privire încărcată de oroare.

Se ridică, contemplă salonul şi păşi cu încetineală spre ieşire. Sosind la uşă, se întoarse ca un cerşetor şi o mai întrebă pe fată, cu un gest mut la care Marguerite răspunse clătinând negativ din cap.

— Adio, fata mea! spuse cu blândeţe; îţi urez să trăieşti fericită.

După plecarea lui, Marguerite căzu într-o stupoare care o izolă parcă de pământ; nu mai era în salon, nu-şi mai simţea trupul, avea aripi şi zbura în spaţiile lumii morale, unde totul e nemărginit, unde gândirea apropie şi distanţele şi timpurile, unde o mână divină smulge vălul ce ascunde viitorul. Îi păru că se scurgeau zile întregi între fiecare din paşii pe care-i făcea tatăl ei urcând scara; apoi avu o cutremurare de groază în clipa când îl auzi intrând în camera sa. Minată de o presimţire ce-i răspândi în suflet năprasnica lumină a unui fulger, urcă după dânsul treptele prin întuneric, fără zgomot, cu repeziciunea unei săgeţi, şi-şi găsi părintele cu un pistol lipit de tâmplă.

— Ia tot! îi strigă, avântându-se spre el.

Se prăbuşi într-un jilţ. Balthazar, văzând-o înspăimântător de palidă, începu să plângă cum plâng bătrânii; redeveni copil, o sărută pe frunte, îi spuse cuvinte fără şir, era gata să sară în sus de bucurie, şi părea că vrea să se joace cu ea, aşa cum un amant se joacă cu iubita după ce a dobândit fericirea.

— Destul! Destul, tată! îngână ea, gândeşte-te la tot ce-ai tăgăduit! Dacă nu izbuteşti, ai să m-asculţi?

— Da.

— O, mamă! gemu copila, întorcându-se spre iatacul doamnei Claes, şi tu ai fi dat totul, nu-i aşa?

— Dormi în pace! o îndemnă Balthazar, eşti o fiică admirabilă.

— Să dorm? replică ea. Nu mai am nopţile tinereţii, dumneata mă îmbătrâneşti, tată, aşa cum ai ofilit încetul cu încetul inima mamei…

— Biată copilă, aş vrea să te liniştesc, explicându-ţi efectele măreţei experienţe pe care-o am în cap; atunci ai înţelege…

— Nu înţeleg recit ruina noastră, zise ea depărtându-se, A doua zi dimineaţa, având o zi liberă, Emanuel de Solis îl aduse pe Jean.

— Ei? întrebă cu tristeţe apropiindu-se de Marguerite.

— Am cedat, răspunse dânsa.

— Scumpa mea! zise el cu o pornire de melancolică bucurie, dacă ai fi rezistat, te-aş admira; dar, slaba, te ador!

— Sărmane, sărmane Emanuel, ce ne va rămâne?

— Încrede-te în mine! exclamă tânărul cu un aer radios. Ne iubim, totul va merge bine!

V.

TATĂL SURGHIUNIT.

Câteva luni se scurseră într-o linişte desăvârşită. Emanuel de Solis o făcu pe Marguerite să înţeleagă că slabele sale economii nu vor alcătui niciodată o avere, şi o sfătui să trăiască din plin, luând, ca să menţină casa îmbelşugată, banii rămaşi din suma ce-i fusese dată spre păstrare. În acest timp, Marguerite fu prada neliniştilor care odinioară o frământaseră pe mama ei în aceleaşi împrejurări. Oricât de incredulă era, ajunsese totuşi să spere în geniul părintelui său. Printr-un fenomen inexplicabil, mulţi oameni au speranţă fără a avea credinţă. Speranţa e floarea dorinţei, credinţa este fructul certitudinii. Marguerite îşi spunea: „Dacă tata reuşeşte, vom fi fericiţi!” Claes şi Lemulquiner spuneau: „Vom reuşi!” Din nefericire, chipul lui Balthazar se întrista din zi în zi. Când venea la masă, nu îndrăznea

uneori să-şi privească fiica; alteori însă îi arunca şi priviri de izbândă. Marguerite îşi folosea serile cerând tânărului de Solis să-l lămurească o seamă de dificultăţi legale. Iar pe taică său îl copleşi cu întrebări despre relaţiile lor de familie. În sfârşit, îşi desăvârşi educaţia virilă, se pregătea vădit să-şi îndeplinească planul pe care-l medita, atunci când părintele i s-ar prăbuşi încă odată în duelul său cu Necunoscutul.

Pe la începutul lunii iulie, Balthazar petrecu o zi întreagă pe o bancă din grădină, cufundat într-o mâhnită meditaţie. Privi de mai multe ori răzorul despuiat de lalele, ferestrele de la iatacul soţiei; se înfiora desigur gândind la tot ceea ce-l costase lupta lui: gesturile sale dovedeau însă de astă dată gânduri străine de ştiinţă. Marguerite veni să stea şi să lucreze lângă el câteva momente înainte de cină.

— Ei, tată, n-ai reuşit?

— Nu, copila mea…

— Ah! spuse Marguerite cu o voce blândă, n-am să-mi îngădui nici cea mai mică dojană, suntem la fel de vinovaţi. Am să-ţi cer numai îndeplinirea cuvântului dat, acel cuvânt trebuie să rămână sfânt: eşti un Claes… Noi toţi le vom înconjura cu dragoste şi cu respect, dar, de azi înainte îmi a părţii şi-mi datorezi ascultare. Fii fără grijă, autoritatea mea are să fie blândă şi voi căuta chiar să sfârşească repede. O iau pe Martha cu mine, vă părăsesc pentru vreo lună de zile. Şi asta ca să mă ocup de dumneata; căci, adăugă sărutându-l pe frunte, eşti copilul meu. De mâine, Félicie va purta gospodăria. Biata copilă n-are decât şaptesprezece ani, n-ar putea să ţi se împotrivească: fii mărinimos, nu-i cere un ban căci nu va avea decât ce-i trebuie strict pentru cheltuielile casei. Fii curajos, renunţă timp de doi sau trei ani la lucrările şi la gândurile dumitale. Problema se va limpezi, o să-ţi adun pân-atunci banii necesari ca s-o rezolvi, şi-ai s-o rezolvi. Ei bine, regina dumitale nu este clementă, ia spune?

— Totul nu-i deci pierdut?

— Nu, dacă te ţii de cuvântul dat.

— Am să te-ascult, fata mea, răspunse Claes cu o emoţie: adâncă.

A doua zi, domnul Conyncks veni de la Cambrat să-şi ia nepoata. Era cu caleaşca de călătorie şi nu voi să stea la vărul său decât timpul necesar pentru ca Marguerite şi Martha să se pregătească de drum. Domnul Claes îşi primi vărul toarte prietenos, dar se vedea că era trist şi umilii Bătrânul Conyncks ghici gândurile lui Balthazar, şi în timpul prânzului îi zise cu o mare francheţe:

— Am câteva din pânzele dumitale, vere; am boala tablourilor frumoase, e o patimă care duce de râpă, dar avem fiecare nebunia noastră…

— Unchiule dragă zise Marguerite.

— Treci drept ruinat, vere; dar un Claes are întotdeauna comori aici, zise lovindu-şi fruntea, şi aici, nu-i aşa? adăugă arătându-şi inima. De aceea contez pe dumneata. Am dat în chimirul meu peste câţiva scuzi pe care ţi-i pun la dispoziţie.

— Ah! exclamă Balthazar, o să-ţi înapoiez comori…

— Singurele comori pe care le posedăm în Flandra, vărule, sunt răbdarea şi munca, răspunse sever Conyncks. Strămoşul nostru are aceste două cuvinte săpate pe frunte, adăugă arătându-i portretul prezidentului Van Claes.

Marguerite îşi îmbrăţişă părintele, luându-şi rămas bun de la el, repetă toate poveţele pentru Josette şi Félicie şi porni cu poştalionul la Paris.

Unchiul, rămas văduv, n-avea decât o fată de doisprezece ani şi stăpânea o imensă avere, nu ar fi fost deci cu neputinţă să aibă gânduri de căsătorie: ca atare, locuitorii din Douai crezură că domnişoara Claes se mărită cu unchiul său. Zvonul acestei bogate căsătorii îl readuse iarăşi pe Pierquin, notarul, la familia Claes.

Se făcură mari prefaceri în ideile acestui excelent calculator. De doi ani încoace, societatea din oraş se împărţise în două tabere duşmane. Nobilimea alcătuise un

prim cerc şi burghezimea un al doilea, bine înţeles foarte ostil celui dintâi. Această separare subită care avu loc în toată Franţa şi o împărţi în două naţiuni duşmane, ale căror întărâtări pizmaşe merseră crescând, fu una dintre pricinile de căpetenie pentru care revoluţia din iulie 1830 fu adoptată în provincie. Între aceste două societăţi, dintre care una era ultra-monarhistă iar cealaltă ultra-liberală, se aflau funcţionari admişi, fiecare după importanţa lor, într-una sau în cealaltă lume, şi care, odată cu căderea puterii legitimiste, fură neutri. La începutul luptei dintre nobilime şi burghezime, „cafelele” regaliste căpătară o strălucire fără seamăn şi se luară la întrecere atât de strălucit cu „cafelele” liberale, încât acele soiuri de sărbători gastronomice costară, zice-se, viaţa a o seamă de personaje care, asemenea unor tencuieli prost frământate, nu putură rezista acestor întreceri. Bine înţeles, cele două societăţi deveniră exclusive şi se epurară.

Deşi foarte bogat pentru un om din provincie, Pierquin fu exclus din cercurile aristocratice şi refulat în cele burgheze. Amorul său propriu avu peste măsură de suferit pe urma acestor înfrângeri succesive, văzându-se înlăturat pe nesimţite de oamenii cu care era în relaţii altădată. Atingea vârsta de patruzeci de ani, singura epocă din viaţa când bărbaţii care se consacră căsniciei mai pot lua în căsătorie fete tinere. Partidele la care putea năzui aparţineau burghezimii, iar ambiţia lui ţintea să rămână în lumea mare. Unde trebuia să-i facă drum o căsătorie strălucită. Izolarea în care trăia familia Claes o făcuse străină de această mişcare socială. Deşi Claes aparţinea vechii aristocraţii a provinciei, era vădit lucru că preocupările sale îl vor opri să împărtăşească antipatiile create de această nouă clasificare a persoanelor. Oricât ar fi fost de săracă, o domnişoară Claes aducea soţului acea zestre de vanitate, la care jinduiesc toţi parveniţii.

Pierquin se reîntoarse deci la Claeşi cu gândul secret de a face toate jertfele de trebuinţă pentru ca să ajungă la

încheierea unei căsătorii ce-i va realiza pe viitor toate ambiţiile. Se sacrifică să-i ţină de urât lui Balthazar şi Féliciei, în lipsa Marguerite!; dar recunoscu cu întârziere un concurent de temut în Emanuel de Solis. Moştenirea lăsată de răposatul abate trecea drept considerabilă; şi în ochii unui om care cu naivitate socotea numai în cifre toate lucrurile din viaţă, tânărul moştenitor îi părea mai puternic prin banii lui decât prin seducţiile inimii, de care nu se îngrijora niciodată Pierquin. Pentru el, această avere reda numelui de Solis toată valoarea. Aurul şi nobleţea erau ca două policandre care, luminându-se unul pe altul, se întreceau în strălucire. Afecţiunea sinceră a tânărului director pentru Félicie pe care o socotea ca pe o soră, aţâţa zelul notarului, Încercă să-l eclipseze pe Emanuel amestecând păsăreasca la modă şi fasoanele unei galanterii de pospăială cu aerele visătoare, cu elegiile îngrijorate care se potriveau ca nuca în perete mutrei sale. Pretinzându-se dezamăgit de toate ale lumii, întorcea ochii spre Félicie în aşa fel ca s-o facă a crede că numai ea singură ar putea să-l împace cu viaţa. Félicie, căreia pentru întâia oară un bărbat îi adresa complimente, dădu ascultare acestui limbaj întotdeauna atât de dulce chiar când e înşelător; ea luă vidul drept profunzime şi în apăsătoarea-i nevoie de a-şi statornici simţămintele nedesluşite ce-i năpădeau inima, se ocupă de verişor. Geloasă, poate fără ştirea sa, de atenţiile drăgăstoase cu care Emanuel îi copleşea sora, ea voia să se vadă, ca şi dânsa, ţinta privirilor, a gândurilor şi a grijilor unui bărbat.

Pierquin desluşi uşor preferinţa pe care Félicie i-o acorda faţă de Emanuel şi aceasta îl îndemnă să stăruiască în tactica sa, încât se angajă mai mult decât voise la început. Emanuel supraveghe începuturile acestei pasiuni, ipocrită la notar, nevinovată la Félicie, al cărei viitor era în joc. Urmară, între verişoară şi văr, câteva dulci convorbiri, o seamă de cuvinte rostite în şoaptă, în spatele lui Emanuel, în sfârşit acele mărunte înşelăciuni ce dau unei priviri sau

unei vorbe, o perfidă gingăşie care poate ajunge prilejul unor nevinovate erori. Folosind şoptelile sale cu Félicie, Pierquin încercă să pătrundă taina călătoriei întreprinsă de Marguerite, pentru a şti dacă era vorba de o căsătorie şi dacă trebuia să renunţe la toate speranţele, dar, cu toată încercata lui şiretenie, nici Balthazar. Nici Félicie nu-i putură dă nici o lămurire, pentru motivul că nu ştiau nimic despre planurile Margueritei care, preluând puterea, părea că i-a adoptat şi principiile, trecându-şi proiectele sub tăcere.

Posomorâta tristeţe a lui Balthazar şi adânca-i descurajare făceau serile să treacă anevoie. Deşi Emanuel izbutise să-l atragă pe chimist la jocul de table. Balthazar era distrat şi, în majoritatea timpului, acest om, atât de mare prin inteligenta sa, părea stupid. Pierzându-şi speranţele, umilit că a devorat trei averi, jucător fără bani, el se gârbovea sub povara ruinelor sale, sub cumpăna nădejdilor mai puţi. N zdrobite, decât înşelate. Acest om de geniu, silit să poarte botniţă, se condamna singur şi înfăţişa o privelişte cu adevărat tragică, menită să mişte şi pe cel mai nesimţitor om, încât, chiar şi Pierquin nu contempla fără un sentiment de respect acest leu în cuşcă, ai cărui ochi plini de-o putere înăbuşită, deveniseră calmi de prea multă tristeţe, stinşi de prea multă lumină; ale căror priviri cerşeau o milă pe care gura nu cuteza s-o rostească. Uneori un fulger străbătea acest chip împietrit ce se însufleţea la plăsmuirea unei noi experienţe: apoi, dacă ochii lui Balthazar, cutreierând salonul, se opreau pe locul unde soţia lui îşi dăduse duhul, lacrimi uşoare se rostogoleau ca nişte fire de nisip fierbinte în deşertul pupilelor pe care gândirea le făcea imense, iar capul îi scăpăta pe piept. Ridicase pe umeri lumea, ca un Titan, şi lumea îi recădea mai apăsătoare pe piept.

Această uriaşă durere, atât de bărbăteşte stăpânită, lucra asupra lui Pierquin şi asupra lui Emanuel care uneori se simţeau destul de emoţionaţi pentru a fi gata să-i ofere suma necesară unui alt şir de experienţe: atât de

comunicative sunt convingerile geniului! Amândoi înţelegeau cum doamna Claes şi Marguerite putuseră să arunce milioane în această prăpastie; dar raţiunea stăvilea de îndată pornirile inimii; şi emoţiile lor se traduceau prin consolări ce înveninau şi mai mult suferinţele Titanului doborât de trăsnet. Claes nu pomenea nimic despre fiică-sa mai mare şi nu se îngrijora nici de absenţa ei, nici de tăcerea în care se fereca, nedând semne de viaţă nici lui, nici surorii mai mici, Félicie. Când Solis şi Pierquin cereau veşti despre dânsa îi privea şi mai posomorât. Presimţea oare că Marguerite lucra împotrivă-i? Se afla oare umilit că a renunţat la drepturile maiestuoase ale paternităţii, în favoarea copilei sale? Ajunsese oare s-o iubească mai puţin, fiindcă avea să fie dânsa, tatăl, şi el, copilul? Poate că se aflau multe dintre toate motivele acestea şi încă multe dintre acele sentimente de nespus, ce trec ca norii prin suflet, în dizgraţia mută care apăsa asupra Margueritei.

Oricât de mari ar fi marii oameni cunoscuţi sau necunoscuţi, fericiţi sau nefericiţi în tentativele lor, ei au micimi prin care ţin de umanitate. Printr-o îndoită nefericire, dânşii nu suferă mai puţin de calităţile, decât de cusururile lor; şi poate că Balthazar mai avea încă nevoie să se familiarizeze cu durerile vanităţilor sale rănite. Viaţa pe care o ducea şi serile în care aceste patru fiinţe se aflau adunate în lipsa domnişoarei Claes, fură aşadar o viaţă şi nişte seri copleşite de tristeţe, încărcate de nelămurite temeri, fură zile sterpe asemeni unor lande pârjolite de arşiţă, în care totuşi spicuiau unele flori, arare mângâieri. Văzduhul le părea împâclit în absenţa fetei mai mari, devenită sufletul, speranţa şi forţa acestei familii.

Două luni se scurseră astfel, în care timp Balthazar îşi aşteptă cu răbdare fiica.

Marguerite se întoarse la Douai însoţită de unchi care rămase de faţă în loc să se ducă îndărăt la Cambrai, fără îndoială pentru a sprijini cu autoritatea lui o anume lovitură de stat pusă la cale de nepoată.

Întoarcerea domnişoarei Claes fu o mică sărbătoare de familie. Notarul şi domnul de Solis fuseseră poftiţi la cină de Félicie şi de Balthazar. Când caleaşca se opri în faţa porţii, cei patru ieşiră întru întâmpinarea călătorilor cu mari semne de bucurie. Marguerite păru fericită că-şi revede căminul părintesc, ochii i se împânziră de lacrimi când străbătu curtea ca să ajungă în salon. Îmbrăţişându-şi tatăl, mângâierile-i de fiică nu fură totuşi fără un gând ascuns, încât se îmbujoră ca o soţie vinovată ce nu ştie să se prefacă; dar privirile-i îşi reluară puritatea când se uită la Emanuel de Solis de la care părea că-şi soarbe puterea să ducă până la capăt planul făurit în taină.

În timpul cinei, cu toată voioşia ce însufleţea chipurile şi vorbele, tatăl şi fiica se cercetau cu neîncredere şi curiozitate. Balthazar nu puse Margueritei nici o întrebare asupra şederii sale la Paris, fără îndoială din demnitate părintească. Emanuel de Solis imită această rezervă. Pierquin însă, obişnuit să scormonească toate tainele familiilor, o întrebă pe Marguerite ascunzându-şi curiozitatea sub o prefăcută naivitate:

— Ei, dragă verişoară, văzut-ai Parisul, spectacolele?

— N-am văzut nimic la Paris, răspunse ea, nu m-am dus acolo să mă amuz. Zilele s-au scurs trist pentru mine, eram prea nerăbdătoare să mă întorc la Douai.

— Dacă nu m-aş fi burzuluit, n-ar fi mers nici la Operă, unde, de altfel, dumneaei mi s-a plictisit! zise domnul Conyncks.

Seara fu apăsătoare, toţi se simţeau stânjeniţi, zâmbeau în silă şi se străduiau să arate acea veselie de porunceală sub care se ascunde realitatea frământărilor. Marguerite şi Balthazar se aflau în prada unor tulburi şi crâncene temeri ce Ie încleştau inimile. Cu cât seara înainta, cu atât stăpânirea de sine a tatălui şi fiicei se destrăma. Câteodată, Marguerite încerca să zâmbească, dar gesturile, dar privirile, dar sunetul vocii îi trădau via îngrijorare. Domnii Conyncks şi de Solis păreau a cunoaşte pricina secretelor

chinuri ce frământau această nobilă fiică şi o îmbărbătau oarecum prin priviri pline de înţeles. Jignit că fusese lăsat pe dinafara unei hotărâri şi a unor demersuri îndeplinite pentru el, Balthazar se desprindea pe nesimţite de copiii şi de prietenii săi, retrăgându-se în dosul unei semnificative tăceri. Marguerite avea fără îndoială să-i dezvăluie ceea ce hotărâse cu dânsul. Pentru un mare om, pentru un părinte, această stare de lucruri era peste puterile sale. Ajuns la o vârstă când un tată nu mai ascunde nimic în mijlocul copiilor săi, când împărtăşirea ideilor dă tărie sentimentelor, dânsul devenea din ce în ce mai grav, mai îngândurat şi mai trist, văzând că se apropie clipa morţii sale civile. Această seară pecetluia una dintre acele crize ale vieţii lăuntrice, ce nu se poate tălmăci decât în imagini. Ca atunci când norii şi trăsnetele se îngrămădesc pe cer. Când lumea râde totuşi pe câmpie, când fiecare se înăbuşă, adulmecă furtuna, înalţă capul şi-şi văd mai departe de drum.

Domnul Conyncks se duse primul la culcare, însoţit de Balthazar. În lipsa lui, Pierquin şi domnul de Solis plecară. Marguerite îşi luă un afectuos rămas bun de la notar; nu-i spuse nimic lui Emanuel, dar îi strânse mâna aruncându-i o privire umedă. Trimise pe Félicie la culcare şi, când Claes se întoarse în salon o găsi singură.

— Bunul meu tată, începu ea cu glas tremurând, au trebuit să vină împrejurările grave în care ne aflăm, pentru a mă sili să părăsesc casa; dar, după multe frământări şi după ce-am biruit greutăţi de neînchipuit, mă întorc cu câteva şanse de salvare pentru noi toţi. Datorită numelui dumitale, influenţei unchiului nostru şi protecţiilor domnului de Solis, am obţinut pentru dumneata un post de perceptor în Bretagne: se spune că aduce optsprezece până la douăzeci de mii de franci pe an. Unchiul nostru a depus garanţia... Iată numirea dumitale, adăogă scoţând o scrisoare din geantă. Şederea dumitale aici, în anii noştri de lipsuri şi de sacrificii, ar fi intolerabilă. Tatăl nostru trebuie să rămână

într-o situaţie cel puţin egală celei în care a trăit întotdeauna. N-am să-ţi cer un ban din veniturile dumitale, le vei folosi cum ai să crezi de cuviinţă. Te rog însă din suflet să te gândeşti că nu avem o para venit şi că vom trăi cu toţii din ceea ce o să ne dea Gabriel din veniturile lui. Oraşul n-are să ştie nimic din această viaţă de schimnicie. Dacă ai rămâne aici, n-ai fi decât un obstacol în mijloacele pe care le vom folosi, soră-mea şi cu mine, pentru a încerca să reîntronăm aici o viaţă îndestulată. Înseamnă oare că abuzez de autoritatea cu care m-au împuternicit, dacă te pun în poziţia de a-ţi reface dumneata singur averea? În câţiva ani, dac-ai să vrei, poţi fi perceptor general…

— Cum văd, Marguerite, rosti încet Balthazar, tu mă izgoneşti din casa mea…

— Nu merit o acuzaţie atât de aspră, răspunse fiica înăbuşindu-şi bătăile furtunoase ale inimii. Ai să te reîntorci printre noi atunci când vei putea locui în oraşul dumitale natal, aşa cum se cuvine să te arăţi. De altfel, tată, n-am cuvântul dumitale? reluă ea cu răceală. Trebuie să ne asculţi. Unchiul a rămas să te însoţească în Bretagne ca să nu călătoreşti singur.

— N-am să mă duc! exclamă Balthazar ridicându-se. N-am nevoie de ajutorul nimănui ca să-mi refac averea şi să plătesc ceea ce datorez copiilor mei.

— Şi mai bine, reluă Marguerite fără să se tulbure. Te-aş ruga numai să reflectezi la situaţia noastră, pe care am să ţi-o lămuresc în puţine cuvinte. Dacă vei rămâne în casa asta, copiii dumitale o vor părăsi ca să te lase stăpân pe ea.

— Marguerite! strigă Balthazar.

— Apoi, urmă ea fără a voi să ia aminte la iritarea tatălui, trebuie să-l înştiinţăm pe ministru de refuz, dacă nu primeşti un post bănos şi onorabil pe care, cu toate demersurile şi proptelele noastre, nu l-am fi obţinut fără cele câteva bancnote de o mie de franci strecuraţi în clipa potrivită de unchiu-meu în mănuşa unei doamne…

— Să mă părăsiţi!

— Sau ne părăseşti dumneata, sau fugim noi, replică Marguerite. Dac-aş fi singurul copil, aş face ca mama fără să cârtesc împotriva scurtei pe care mi-ai croit-o. Dar surioara şi cei doi fraţi nu trebuie să piară de foame sau de deznădejde alături de dumneata; am făgăduit-o celei care s-a stins acolo, zise arătând patul moartei. Ţi-am ascuns durerile noastre, am suferit în tăcere: astăzi, puterile ni s-au tocit. Nu suntem pe marginea unei prăpăstii, suntem în fundul ei, tată! Ca să ieşim la liman, n-avem nevoie numai de curaj, mai trebuie ca şi străduinţele noastre să nu fie mereu zădărnicite de capriciile unei pasiuni…

— Scumpii mei copii! exclamă Balthazar apucând-o pe Marguerite de mână. Am să v-ajut, am să muncesc, am să…

— Iată cum poţi s-o faci, răspunse ea întinzându-i numirea ministerială.

— Dar, îngerul meu, mijlocul pe care mi-l oferi ca să-mi refac averea este prea lent! mă faci să pierd fructul a zece ani de trudă, şi sumele enorme ce reprezintă laboratorul meu. Acolo, zise el arătând spre pod, se află toate resursele noastre.

Marguerite se îndreptă spre uşă rostind:

— Tată, ai de ales!

— Ah, copila mea, ce neîndurătoare eşti! răspunse prăbuşindu-se într-un jilţ şi lăsând-o să plece.

A doua zi dimineaţă, Marguerite află prin Lemulquinier că domnul Claes ieşise. Această simplă veste o tăcu să îngălbenească, iar stăpânirea de sine îi fu atât de strigător de grăitoare, încât bătrânul valet îi spuse:

— Fiţi pe pace, domnişoară! Domnul a spus că va fi înapoi la ceasurile unsprezece pentru prânz. La două noaptea era încă în picioare în salon, privind pe geam la acoperişurile laboratorului. Aşteptam în bucătărie, îl vedeam, plângea, peste seamă de amărât. Iacă-tă, luna iulie când soarele ne poate îmbogăţi pe toţi, şi, dacă dumneavoastră aţi vrea…

— Destul! îi tăie vorba Marguerite, ghicind toate gânduri le câte-l vor îi asaltat pe părintele ei.

Se petrecuse în adevăr, la Balthazar, acel fenomen ce pune stăpânire pe toate fiinţele sedentare; viaţa-i atârna, ca să spunem aşa, de locurile cu care se identificase; gândirea lui, strâns legată de laboratorul şi de căminul său, i le făcea indispensabile, întocmai ca Bursa pentru jucătorul care socoteşte zilele de sărbătoare drept zile pierdute. Acolo-i erau speranţele, acolo cobora din văzduh singura atmosferă în care plămânii săi puteau sorbi aerul vital. Această alianţă dintre locuri şi lucruri, pe de o parte, şi oameni, pe de altă parte, atât de puternică la firile slabe, devine aproape tiranică la oamenii de ştiinţă şi de studiu. A-şi părăsi sălaşul însemna pentru Balthazar a renunţa la ştiinţă, la problema pe care o cerceta; însemna să moară.

Marguerite fu prada unei nelinişti fără margini până la ora prânzului. Scena care-l împinsese pe Balthazar a încerca să-şi curme zilele îi revenise în minte, şi se temu că va vedea un deznodământ tragic la starea deznădăjduită în care se găsea din nou. Măsura salonul în lung şi-n lat, tresărind de fiece dată când suna clopoţelul de la uşă. În sfârşit, Balthazar se întoarse. În timp ce străbătea curtea, Marguerite, care-i cerceta chipul cu îngrijorare, nu citi pe faţa lui decât o furtunoasă durere. Când păşi în salon, ea se avântă spre el ca să-i dea ziua bună; el o cuprinse drăgăstos de mijloc, o strânse la pieptu-i, o sărută pe frunte, zicându-i la ureche:

— M-am dus să-mi fac cerere pentru paşaport.

Sunetul vocii, privirea resemnată, gesturile lui, totul, toate, zdrobiră inima sărmanei fete care întoarse capul spre a nu lăsa să i se vadă lacrimile; dar neputându-le opri, „alergă în grădină şi se întoarse numai după ce se liniştise plângând în voie. În timpul prânzului, Claes se arătă voios ca un om ce se resemnase.

— Plecăm deci în Bretagne, unchiule? îl întrebă el pe Conyncks. Am dorit întotdeauna să văd acel ţinut.

— Se trăieşte acolo cu nimica toată, răspunse bătrânul unchi.

— Tata ne părăseşte? exclamă Félicie.

Domnul de Solis intră; aducea cu el pe Jean.

— Ai să ni-l laşi astăzi, zise Balthazar, aşezând pe fiu-său lângă dânsul; mâine plec şi vreau să-mi iau rămas bun de la el.

Emanuel se uită la Balthazar, care lăsă capul în jos.

Fu o zi mohorâtă în timpul căreia fiecare fu trist, înăbuşindu-şi gânduri şi plânsete. Nu era o absenţă, ci un surghiun. Apoi cu toţii simţeau instinctiv cât de umilitor era pentru un părinte să-şi mărturisească astfel în chip public dezastrele, primind un post şi părăsindu-şi familia, la vârsta lui Balthazar. Numai el a fost tot atât de mare precât era Marguerite de hotărâtă, şi păru că acceptă cu nobleţe această ispăşire a nesăbuinţelor pe care furia devastatoare a geniului îl împinsese să le săvârşească.

După ce seara trecu, iar tatăl rămase singur cu fiica, Balthazar care, în tot timpul zilei, se arătase cald şi afectuos, cum era în prea frumoasele zile ale vieţii sale patriarhale, întinse mâna Margueritei şi-i spuse cu un soi de duioşie amestecată cu deznădejde:

— Eşti mulţumită de tatăl tău?

— Eşti vrednic de cel de colo! răspunse Marguerite arătând portretul lui Vait Claes.

A doua zi dimineaţa, Balthazar, urmat de Lemulquinier, se urcă în laborator ca pentru a-şi lua rămas bun de la speranţele pe care le dezmierdase şi pe care experienţele începute i le înfăţişau încă vii. Stăpânul şi valetul schimbară o privire plină de melancolie, pătrunzând în podul pe care aveau să-l părăsească poate pentru totdeauna. Balthazar se uită îndelung la toate acele aparate deasupra cărora gândirea-i plutise atâta vreme, legat fiecare din ele de amintirea unei cercetări ori a unei experienţe. Porunci cu un aer trist lui Lemulquinier să evaporeze unele gaze şi unii acizi primejdioşi, să despartă substanţele care-ar fi putut produce explozii. În timp ce lua aceste măsuri, rostea

amare păreri de rău, asemeni celor spuse de-un osândit la moarte, înainte de a păşi spre eşafod.

— Iată totuşi, zise poposind în faţa unei capsule în care se aflau înfipţi cei doi poli ai unei pile Volta, iată totuşi o experienţă al cărei rezultat ar trebui urmărit. Dac-ar reuşi, groaznic gând! copiii mei n-ar alunga de sub acoperişul lui un tată care le-ar arunca diamante la picioare. Uite o combinaţie de carbon şi de sulf, adăugă vorbindu-şi lui însuşi, în care carbonul joacă un rol de corp electro-pozitiv; cristalizarea trebuie să înceapă la polul negativ şi, în caz de descompunere, carbonul s-ar duce într-acolo cristalizat…

— Aha! vasăzică aşa ar sta treaba? se minună Lemulquinier contemplându-şi cu admiraţie stăpânul.

— Dar, reluă Balthazar după un răstimp, combinaţia e supusă influenţei acestei pile care poate acţiona…

— Dacă domnu' doreşte, pot să-i măresc efectul…

— Nu, nu trebuie lăsată aşa cum se află! Repausul şi timpul sunt condiţii esenţiale cristalizării!

— Vezi bine! Trebuie s-o ia domol, cristalizarea asta t… exclamă valetul.

— Dacă temperatura scade, sulfura de carbon are să se cristalizeze, zise Balthazar, urmând a-şi exprima în crâmpeie gândurile nelămurite ale unei meditaţii complete în judecata lui; dacă însă acţiunea pilei operează în anumite condiţii pe care eu nu le ştiu… Ar trebui supravegheat acest lucru… se prea poate… Dar la ce mă-mpinge gândul? Nu mai e vorba de chimie, amice, trebuie să mergem să administrăm o percepţie în Bretagne…

Claes ieşi în grabă şi coborî pentru un ultim prânz în familie, la care luară parte Pierquin şi domnul de Solis. Balthazar, zorit să pună capăt agoniei sale ştiinţifice, îşi luă rămas bun de la copii şi se urcă în droşcă cu unchiu-său; întreaga familie îl însoţi până-n pragul uşii. Acolo, după ce Marguerite îşi strânse la piept părintele într-o îmbrăţişare deznădăjduită, la care el răspunse şoptindu-i la ureche: „Eşti o fiică bună şi n-am să-ţi port niciodată pică pentru

asta!” ea străbătu curtea, fugi în salon, îngenunche pe locul unde se sfârşise mama sa şi înălţă o rugă fierbinte către Dumnezeu, cerându-i tăria să ducă la bun sfârşit cruntele sarcini ale noii sale vieţi. O oţelise o voce lăuntrică care-i strecurase în inimă aprobarea îngerilor şi mulţumirile mamei, când surioara, fratele, Emanuel şi Pierquin se întoarseră, după ce urmăriseră cu ochii caleaşca până ce nu se mai zări.

— Şi acum, domnişoară, ce-aveţi de gând să faceţi? o iscodi Pierquin.

— Să salvez casa, răspunse cu simplitate. Avem aproape o mie trei sute de pogoane la Viaignies. Intenţia mea e să pun să le desţelenească, să le împart în trei ferme, să ridic clădirile necesare pentru exploatarea lor, să le arendez; şi cred că în câţiva ani, cu multă economie şi cu răbdare, fiecare dintre noi, zise arătând spre sora şi fratele ei, are să aibă o fermă de patru sute şi ceva de pogoane care or să poată aduce într-o zi un venit de aproape cincisprezece mii de franci. Fratele Gabriel va păstra ca parte a lui această casă şi ceea ce posedă în Registrul cel mare. Apoi o să înapoiem într-o zi tatei averea lui, liberată de orice poliţă, iar veniturile ni le vom consacra achitării datoriilor lui.

— Dar, draga verişoară, zise notarul uluit de această pricepere în chestiunile băneşti şi de recea judecată a Margueritei, vă trebuie peste două sute de mii de franci ca să defrişaţi terenurile, să clădiţi fermele şi să cumpăraţi vite… De unde aveţi să luaţi suma asta?

— Aici încep piedicile, răspunse ea privind rând pe rând la notar şi la domnul de Solis; nu îndrăznesc să le cer unchiului, care a mai plătit şi cauţiunea pentru tata.

— Aveţi prieteni! exclamă Pierquin întrezărind deodată că domnişoarele Claes „ar mai fi fete de peste cinci sute de mii de franci”.

Emanuel de Solis se uită la Marguerite cu înduioşare, dar, din nefericire pentru el, Pierquin rămase notar în mijlocul avântului său şi reluă astfel:

— Vi-i ofer eu, aceşti două sute de mii de franci!

Emanuel şi Marguerite se sfătuiră dintr-o privire, care fu pentru Pierquin o rază de lumină. Félicie se făcu stacojie, atât era de fericită că-şi descoperă verişorul mărinimos precum îl dorea. Se uită la sora mai mare care ghici deodată că, în lipsa ei, biata fată se lăsase ademenită de câteva banale atenţii curtenitoare din partea lui Pierquin.

— Nu vei avea să-mi plăteşti decât cinci la sută dobândă, adăugă el. Mi-i dai când o să vrei şi-mi faci o ipotecă pe terenuri... Dar fii pe pace, n-o să ai de plată decât cheltuielile pentru toate contractele, am să-ţi găsesc fermieri buni şi-o să închei afacerile gratuit, ca să-ţi vin în ajutor ca o rudă cumsecade.

Emanuel făcu un semn spre Marguerite pentru a o îndemna să refuze; dar ea era prea absorbită să cerceteze prefacerile ce nuanţau fizionomia surioarei, ca să observe semnul. După un răstimp, privi pe notar cu un aer ironic şi-i spuse cu de la ea putere, spre nespusa bucurie a domnului de Solis.

— Eşti o prea cumsecade rudă, nu m-aşteptam la mai puţin de la dumneata! însă dobânda de cinci la sută ar tărăgăna prea mult liberarea noastră, am s-aştept majoratul fratelui şi vom vinde rentele lui.

Pierquin îşi muşcă buzele; Emanuel începu a surâde molcom.

— Félicie, fetiţo scumpă, petrece-l pe Jean până la colegiu: Martha are să ne-nsoţească, zise Marguerite arătând spre frăţior. Jean, îngeraşule, fii cuminţel, nu-ţi rupe hainele, nu suntem destul de bogaţi ca să li le schimb aşa de des cum o făceam altădată. Haide, du-te, puiule! Vezi de învaţă bine.

Félicie ieşi cu frăţiorul.

— Vere dragă, începu Marguerite către Pierquin, şi dumneata, domnule, spuse domnului de Solis, aţi venit desigur să vedeţi pe tata în lipsa mea? Vă mulţumesc pentru aceste dovezi de prietenie. Nu veţi face-o, fără îndoială, mai puţin pentru două sărmane fete, care vor avea

nevoie de sfaturi. Să ne înţelegem în această privinţă… Când nu voi lipsi din oraş, am să vă primesc întotdeauna cu cea mai mare plăcere: însă, atunci când Félicie va fi singură aici cu Josette şi cu Martha, nu-i nevoie să vă spun că ea nu trebuie să vadă pe nimeni, fie chiar un vechi prieten şi cea mai devotată dintre rude. În împrejurările în care ne aflăm, purtarea noastră trebuie să fie de o severitate ireproşabilă. Iată-ne deci pentru multă vreme sortite muncii şi singurătăţii…

Tăcerea domni vreme de câteva clipe. Emanuel pierdut în contemplarea chipului Margueritei, părea mut; Pierquin nu ştiu ce să spună. Notarul îşi luă rămas bun de la verişoară, cuprins de un val de mânie împotriva lui însuşi: ghicise deodată că Marguerite îl iubea pe Emanuel şi că se comportase ca un adevărat neghiob.

— Ei bine! Pierquin, fătul meu, îşi spuse apostrofându-se singur în stradă, individul care ţi-ar spune că eşti un mare dobitoc ar avea toată dreptatea. Cum de-am fost atât de nătărău? Am douăsprezece mii de livre venit, în afară de funcţia mea, fără să mai pun la socoteală succesiunea unchiului Des Raquets care nu mă are decât pe mine de moştenitor şi care mâine, poimâine îmi dublează averea (în sfârşit, nu-i doresc să dea ortul popii, este econom!) şi fac ticăloşia sa cer dobândă domnişoarei Claes! Pariez că amândoi se umflă acuma de râs pe socoteala mea. Trebuie să-mi iau gândul de la Marguerite! Nu. Mai la urma urmei, Félicie e o bomboană de fetiţă, care mi se potriveşte mai bine. Marguerite are un caracter de fier, ar vrea să mă domine, şi m-ar domina! Haide, să ne arătăm mărinimoşi! Sa nu mai fim atât de mult notar! Adică nu pot eu să mă dezbar de hăţul ăsta? La naiba! Am să mă pun pe-atâta s-o iubesc pe Félicie, şi să nu mă clintesc din sentimentul ăsta! N-am încotro! Va avea o fermă de patru sute treizeci de pogoane, care într-o zi va aduce un venit între cincisprezece şi douăzeci de mii de livre, căci pământurile de la Vaignies sunt mănoase nu glumă! Dacă pune mâinile

pe piept unchiu-meu, Des Raquets, bietul unchiaş! Îmi vând biroul de notariat şi sunt un om la cinci-zeci-de-mii-de-li-vre-ren-tă. Nevastă-mea e o Claes, sunt încuscrit cu nume strălucite. Drace! O să vedem dacă al'de Courteville, Magalhens, Savaron de Savarus vor refuza să treacă pragul unui Pierquin-Claes-Molina-Nourho! Am să fiu primar la Douai, voi avea decoraţia cea mai mare, pot fi ales deputat, ajung departe… Ehei! Pierquin, fiule, ţin-te tare unde te afli, să nu mai facem neghiobii, mai ales că, pe onoarea mea, Félicie… Domnia sa domnişoara Félicie Van Claes te iubeşte!

Când cei doi îndrăgostiţi fură singuri, Emanuel întinse o mână către Marguerite, care, la rândul ei, o lăsă pe a ei să cadă în mâna iubitului. Se ridicară cu o pornire ne rostită, în drept în du-se spre banca lor, în grădină; dar, în mijlocul salonului, iubitul nu-şi putu stăvili bucuria şi, cu un glas pe care emoţia îl făcea să tremure, îi spuse Margueritei:

— Am trei sute de mii de franci ai dumitale!

— Cum, exclamă ea, biata mama ţi-a mai încredinţat? Nu… Ce?

— O, Marguerita mea! Ce este al meu nu-i oare al dumitale? Nu dumneata, cea dintâi, ai spus noi?

— Scumpe Emanuel! exclamă dânsa, strângându-i mâna pe care o ţinea încă într-a ei.

Şi, în loc să pornească spre grădină, se aşează în jilţ.

— Nu eu trebuie să-ţi mulţumesc, zise el cu glasu-i înecat de iubire, de vreme ce primeşti?

— Această clipă, încuviinţă ea, dragul meu scump, şterge multe dureri şi apropie un fericit viitori Da, primesc averea ta, reluă lăsând să-i fluture pe buze un zâmbet angelic, cunosc calea de a o face a mea.

Ea se uită la portretul lui Van Claes ca pentru a invoca un martor. Tânărul, care-i urmărea privirile, n-o zări scoţând din deget un inel de fată şi nu luă aminte la acest gest decât în clipa când o auzi rostind:

— În mijlocul cumplitelor noastre dureri, răsare o fericire. Tata, din lipsa lui de asemenea preocupări mă lasă liberă să dispun de persoana mea, zise întinzându-i inelul. Ţine, Emanuel! Mamei îi erai drag de mult, ea te-ar fi ales.

Lacrimile îl podidiră pe Emanuel, îngălbeni ca de ceară, căzu în genunchi şi spuse către Marguerite, dându-i o verighetă pe care o purta întotdeauna.

— Iată verigheta mamei! Dar Marguerita mea, întrebă el sărutând verigheta, nu voi avea oare alt gaj decât acesta?

Ea se înclină aplecându-şi fruntea până la buzele lui Emanuel.

— Vai, dragul meu, oare e bine ceea ce facem noi? şopti înfiorată de emoţie. Căci vom avea mult de aşteptat…

— Unchiu-meu spunea că adoraţia este pâinea cea de toate zilele a răbdării, vorbind de credinciosul care-l iubeşte pe Dumnezeu! Tot aşa e şi iubirea mea: pentru mine eşti de mult confundată cu Mântuitorul tuturora; sunt al tău, cum sunt al lui.

Rămaseră un răstimp pierduţi în cea mai dulce dintre exaltări. Fu sincera şi calma efuziune a unui sentiment, care asemenea unui prea bogat izvor se revarsă prin mici şi neistovite valuri. Evenimentele care se înverşunau să despartă pe aceşti doi îndrăgostiţi erau un prilej de melancolie ce le făcu fericirea şi mai vie, strecurând în ea ascuţişul unei dureri.

Félice se întoarse prea curând pentru amândoi. Emanuel, cu acei gingaş tact ce face în iubire să ghiceşti totul, lăsă cele două surori singure, după ce furişă Margueritei o privire În care dânsa putu citi cât de neasemuit sacrificiu însemna pentru el o asemenea dovadă de discreţie, căci vădea prea îndestul ce însetat fusese el de această fericire de atâta timp dorită şi acum consacrată de logodna inimilor.

— Poftim încoace, surioară! spuse Marguerite, cuprinzând-o pe după gât pe Félicie.

Apoi, ducând-o în grădină, merseră să se aşeze pe banca căreia atâtea generaţii îi încredinţaseră vorbele de

dragoste, suspinele de durere, meditaţiile şi speranţele lor. În ciuda tonului şăgalnic şi finului surâs al surorii sale, Félicie era cuprinsă de o nelinişte în care străbătea un sentiment de teamă. Marguerite îi luă mâna şi o simţi tremurând.

— Duduiţă Félicie, o necăji sora mai mare, aplecându-i-se la ureche, citesc în sufletul mătăluţă. Pierquin s-a prezentat aici cam prea adeseori în lipsa mea, a venit în fiecare seară, ţi-a spus cuvintele dulci şi mătăluţă te-ai potrivit lor…

Félicie se învăpăie la faţă.

— Nu te apăra, nevinovat îngeraş, reluă Marguerite, e atât de firesc să iubeşti! Poate scumpul tău sufleţel va izbuti să prefacă puţin firea vărului; el e egoist, interesat, dar e un om onest şi, fără îndoială, cusururile lui au să servească fericirii tale. Are să te iubească ca pe cea mai frumoasă dintre proprietăţile lui, ai să faci parte din afacerile lui. Iartă-mi cuvântul acesta, scumpa mea! Sunt sigură că ai să-l dezbari de prostul năravde-a nu vedea pretutindeni decât interese, învăţându-l niţel şi afacerile inimii.

Félicie nu putu decât să-şi îmbrăţişeze sora.

— De altfel, urmă Marguerite, are avere. Familia lui se trage din cea mai sus pusă şi mai veche burghezie. Dar oare aş fi eu aceea care să mă împotrivesc fericirii tale, dacă tu ai chef s-o găseşti într-o condiţie mediocră?

Félicie scăpă acest suspin:

— Scumpă surioară!

— Oh! da, poţi să mi te destăinuieşti mie! exclamă Marguerite. Ce-i mai natural decât să ne împărtăşim secretele?

Această rostire plină de suflet, prilejui una dintre acele convorbiri delicioase în care fetele îşi fac spovedanii. Când Marguerite, pe care iubirea o făcuse cunoscătoare, pricepu adevărata stare în care se afla inima Fetidei, ea încheie:

— Ei bine, dragă fetiţo, să ne încredinţăm mai întâi că verişorul te iubeşte cu adevărat; şi atunci…

— Lasă pe mine! răspunsa Félicie râzând. Am eu metodele mele.

— Nebuno! zise Marguerite sărutând-o pe frunte.

Deşi Pierquin făcea parte din acea categorie de bărbaţi care, în căsnicie, văd obligaţii, îndeplinirea legilor sociale şi un mijloc pentru transmiterea proprietăţilor, cu toate că îi era tot una dacă lua de nevastă pe Félicie sau pe Marguerite, odată ce şi una şi alta aveau acelaşi nume şi aceeaşi zestre, el îşi dădu totuşi seama că amândouă erau, după una dintre propriile-i expresii, fete „romanţioase şi sentimentale”, două epitete pe care oamenii fără inimă le folosesc spre a lua în derâdere daruri din cele semănate de natură cu o mână zgârcită printre brazdele omenirii: notarul îşi spuse fără doar şi poate că trebuie să urle cu lupii, şi a doua zi veni să vadă pe Marguerite, o conduse în chip misterios în grădina cea mică şi începu printr-un scurt logos asupra sentimentelor, deoarece era una dintre clauzele contractului primitiv ce trebuia să preceadă, în legile lumii, contractul notarial.

— Dragă verişoară, îi mărturisi el, n-am fost întotdeauna de aceeaşi părere asupra căilor de urmat pentru a ajunge la încheierea cea mai fericită a afacerilor dumitale; dar trebuie să recunoşti astăzi c-am fost întotdeauna călăuzit de o mare dorinţă de a vă fi util. Ei bine, ieri, am stricat ofertele dintr-un fatal năravpe care ni-l dă spiritul de notar; mă înţelegi… Inima mea nu era complice la neghiobia, mea. Te-am iubit foarte mult; dar avem o oarecare perspicacitate, noi ăştia, şi mi-am dat socoteală că nu-ţi plăceam. E din vina mea! un altul a fost mai dibaci decât mine… Ei bine, vin să-ţi mărturisesc în toată naivitatea că simt o dragoste reală pentru sora dumitale Félicie. Tratează-mă deci ca pe-un frate; serveşte-te de punga mea, ia din ea! haide, cu cât vei lua mai mult, cu atât ai să-mi dovedeşti mai multă prietenie! Sunt cu totul al dumitale, fără dobândă, dumneata m-auzi? Nici cu doisprezece, nici cu un sfert la sută. Să fiu socotit vrednic

de Félicie şi voi fi mulţumit. Trece-mi cu vederea cusururile, ele nu mi se trag decât din practica afacerilor; inima-i bună, şi m-aş arunca mai degrabă în Scarpe decât să nu-mi fac soţia fericită.

— Toate bune, dragă vere! zise Marguerite; dar soră-mea depinde de ea şi de tata.

— Asta o ştiu eu, dragă verişoară, replică notarul; dar dumneata eşti mama întregii familii şi nimic nu-mi stă acuma pe inimă mai mult decât dorinţa de a te vedea judecătoare inimii mele!

Acest fel de a vorbi zugrăveşte destul de bine spiritul cinstitului notar. Mai târziu, Pierquin se făcu celebru prin răspunsul său către comandantul taberei Saint-Omer ce-l poftise la o serbare militară, care răspuns suna astfel: „Domnul Pierquin-Claes de Molina-Nourho, primar al oraşului Douai, cavaler al legiunii de onoare, o va avea pe aceea de a participa etc.”

Marguerite acceptă ajutorul notarului, dar numai întrucât privea profesia sa, pentru a nu compromite cu nimic nici demnitatea-i de femeie, nici viitorul surorii, nici hotărârile tatălui.

Chiar în acea zi îşi încredinţă surioara în paza Josettei şi Marthei, care se dăruiră trup şi suflet tinerei lor stăpâne, sprijinind-o în planurile de economie. Marguerite plecă de îndată la Vaignies, unde-şi începu operaţiile care fură savant diriguite de Pierquin. Devotamentul se cifrase în cugetul notarului drept o excelentă speculaţie; grijile, ostenelile sale fură atunci, oarecum, ca un plasament de capital, pe care nu voi nicidecum să-l economisească. Mai întâi de toate, încercă s-o scutească pe Marguerite de truda de a desţeleni şi de a ara pământurile destinate fermelor. El anunţă trei fete de fermieri bogaţi, care doreau să se stabilească la casa lor, le ademeni prin perspectiva ce le oferea belşugul terenurilor şi izbuti să le facă a lua în arendă cele trei ferme ce aveau să fie construite. În schimbul renunţării la preţul de arendă a fermei pe timp de

trei ani, fermierii se angajară să plătească o arendă de zece mii de franci în cel de al patrulea an, douăsprezece mii într-al şaselea şi cincisprezece mii pe restul de timp arendat; se obligară să sape gropile, să facă plantaţiile şi să cumpere vitele. Iar în vremea cât se clădeau fermele, fermierii veniră să desţelenească pământurile. După patru ani de la plecarea lui Balthazar, Marguerite restabilise aproape averea fratelui şi a surorii sale. Două sute de mii de franci fură prea îndeajuns pentru a plăti toate construcţiile. Nici ajutoarele, nici poveţele nu lipsiră acestei curajoase fete a cărei purtare stârni admiraţia oraşului. Marguerite supraveghea înălţarea clădirilor, executarea învoielilor şi a contractelor de arendă, cu acel bun simţ, cu acel zel, cu acea statornicie pe care ştiu s-o desfăşoare femeile când sunt însufleţite de un mare sentiment. Chiar din al cincilea an, ea putea să consacre venitul de treizeci de mii de franci pe care-l dădură fermele, rentele fratelui şi produsul bunurilor părinteşti, pentru a achita capitalurile ipotecate şi a răscumpăra pagubele pe care pasiunea lui Balthazar le semănase în casa lui. Amortizarea trebuia deci să meargă repede, prin descreşterea dobânzilor. Emanuel de Solis oferi de altminteri Margueritei cei o sută de mii de franci câţi îi mai rămâneau din succesiunea unchiului şi pe care ea nu-i atinsese, adăugând la ei vreo douăzeci de mii de franci din economiile sale, aşa încât, chiar din a] treilea an al gestiunii, fu în măsură să achite o sumă destul de frumuşică din datorii. Această viaţă de curaj, de lipsuri şi de devotament nu se dezminţi cu nimic în răstimp de cinci ani; de altfel totul fu încununat de succes şi de izbândă sub administraţia şi înrâurirea Margueritei.

Ajuns inginer de poduri şi şosele, Gabriel, ajutat de unchi, îşi rotunji o avere rapidă prin întreprinderea unui canal pe care-l construi, şi ştiu să placă verişoarei sale, domnişoara Conyncks, pe care părintele său o adora, şi care era una dintre cele mai bogate moştenitoare din cele două Flandre. În 1824, bunurile lui Claes se aflară libere, şi casa din

strada Parisului îşi răscumpărase pierderile. Pierquin îi ceru lui Balthazar mâna domnişoarei Félicie, iar domnul de Solis o solicită pe cea a domnişoarei Marguerite.

La începutul lunii ianuarie 1825, Marguerite şi domnul Conyncks plecară spre a readuce la căminul strămoşesc pe părintele surghiunit, a cărui întoarcere fiecare o dorea fierbinte, şi care-şi dădu demisia pentru a rămâne în sânul familiei, ca fericirea tuturor să-i primească binecuvântarea.

În lipsa Margueritei care-şi exprimase nu odată regretul că nu putea înlocui ramele goale din galerie şi din apartamentele de recepţie, pentru ziua când tatăl avea să-şi reia casa în primire, Pierquin şi cu domnul de Solis complotară cu Félicie să pregătească pentru Marguerite o surpriză, care în acelaşi timp făcea şi pe sora mai mică să participe oarecum la restaurarea casei Claes. Amândoi cumpăraseră pentru Félicie o seamă de prea frumoase tablouri, oferindu-i-le ca să decoreze galeria. Domnul Conyncks avusese acelaşi gând. Voind s-o încredinţeze pe Marguerite de încântarea provocată de nobila-i purtare şi de devotamentul cu care a dus până la capăt împuternicirea lăsată de mamă cu limbă de moarte, luase măsuri ca să fie aduse vreo cincizeci dintre cele mai alese pânze ale sale şi câteva din cele pe care Balthazar le vânduse odinioară, aşa încât galeria Claes fu în întregime restaurată.

Marguerite fusese de mai multe ori să-şi vadă părintele, însoţită de surioară sau de Jean; de fiecare dată, îl găsise tot mai schimbat; dar, de la ultima vizită, bătrâneţea se manifestase la Balthazar prin câteva înspăimântătoare simptome, la gravitatea cărora contribuia fără îndoială zgârcenia cu care-şi ţinea zilele numai şi numai pentru a putea folosi cea mai mare parte din leafă să facă experienţe ce-i înşelau mereu nădejdile. Deşi nu era în vârstă decât de şaizeci şi cinci de ani, arăta ca un moşneag de optzeci. Ochii i se afundaseră adânc în găvane, sprâncenele-i albiseră, câteva fire de păr abia-i mai acopereau ceafa; lăsase să-i crească barba pe care-o reteza cu foarfecele când îl supăra;

era gârbov ca un bătrân podgorean; iar peste acestea toate răvăşirea îmbrăcămintei recăpătase pecetea mizeriei pe care decrepitudinea o făcea şi mai hidoasă. Deşi o gândire titanică însufleţea acest nobil chip ale cărui trăsături nu se mai desluşeau sub zbârcituri, fixitatea privirii, un aer deznădăjduit, o veşnică nelinişte săpau în el diagnosticele dementei, sau, mai curând, ale tuturor demenţelor laolaltă. Uneori, străfulgera pe acest obraz o speranţă care dădea lui Balthazar expresia unui monoman; alteori iritarea că nu poate dezlega o taină ce i se înfăţişa ca o pâlpâire trecătoare, înscria pe acest chip simptomele furiei; apoi deodată, un râs răsunător trăda nebunia; în sfârşit, cea mai mare parte din timp, descurajarea cea mai deplină rezuma toate nuanţele patimii sale prin recea melancolie a idiotului. Oricât de fugare şi de imperceptibile ar fi fost aceste expresii pentru străini, ele erau din nefericire prea vădite pentru cei ce cunoşteau un Claes sublim prin bunătate, măreţ prin inima sa, frumos la chip, dar din care nu mai rămăsese decât rare vestigii.

Îmbătrânit, ostenit şi el ca şi stăpânu-său de necurmatele lor munci, Lemulquinier nu avusese de îndurat, ca el, istovirile gândirii; de aceea fizionomia lui înfăţişa un ciudat amestec de îngrijorare şi de admiraţie pentru stăpânul său, care lesne ar fi putut înşela; deşi-i asculta cu respect cel mai neînsemnat cuvânt, deşi-i urmărea cele mai mărunte mişcări cu un soi de duioşie, avea grijă de savant aşa cum o mamă îngrijeşte de copil; adesea, părea că-i ocroteşte, fiindcă-l ocrotea cu adevărat în vulgarele nevoi ale vieţii, la care Balthazar nu gândea niciodată. Aceşti doi bătrâni, învăluiţi de o idee, încrezători în realitatea speranţei lor, animaţi de acelaşi suflu, unul întrupând învelişul iar celălalt sufletul existenţei lor comune, alcătuiau o privelişte totodată oribilă şi înduioşătoare.

Când Marguerite şi domnul Conyncks sosiră, îl aflară pe Claes instalat într-un han; succesorul său nu se făcuse aşteptat, îşi şi luase în primire postul.

Printre preocupările ştiinţei, dorul să-şi revadă patria, căminul, familia, îl frământa pe Balthazar; răvaşul fiicei îi vestise evenimente fericite; el se gândea să-şi încununeze cariera printr-un şir de experienţe ce trebuiau să-l ducă în sfârşit la descoperirea problemei sale, o aştepta deci pe Marguerite cu o nerăbdare fără de seamăn. Fata se aruncă în braţele tatălui, plângând de bucurie. De astă dată, venea să-şi la răsplata unei vieţi dureroase şi iertarea gloriei sale domestice. Se simţea criminală asemeni marilor oameni care încalcă libertăţile pentru a salva patria. Dar, contemplându-şi părintele, se cutremură descoperind toate schimbările câte se înfăptuiseră în el de la ultima-i vizită. Conyncks împărtăşi tainica spaimă a nepoatei şi stărui să ducă cât mai grabnic pe văru-său la Douai, unde înrâurirea patriei îi va reda poate judecata, sănătatea, restituindu-l vieţii fericite din căminul strămoşesc.

După întâile tresăltări ale inimii, care fură mai vii din partea lui Balthazar decât ar fi crezut Marguerite, el avu pentru dânsa atenţii ciudate; îşi arăta părerea de rău că o primeşte într-o asemenea păcătoasă cameră de han, se informă asupra gusturilor ei, o întrebă ce dorea pentru masă, cu gingaşele preveniri ale unui îndrăgostit; o copleşi în sfârşit cu toate comportările unui vinovat care vrea să se asigure de judecătorul său. Marguerite îşi cunoştea atât de bine tatăl, încât ghici tâlcul acestei duioşii, presupunând că s-ar putea să aibă în oraş felurite datorii, ce-l apăsau cu grija să le achite înainte de plecare. Îşi cercetă câtva timp părintele şi văzu atunci inima omenească în toată goliciunea ei. Balthazar se micşorase. Simţământul decăderii sale, izolarea la care-l silea ştiinţa îl făcuseră timid şi copil în toate chestiunile străine de îndeletnicirile-i de predilecţie; fata mai mare îi impunea: amintirea devotamentului său trecut, a forţei ce desfăşurase, conştiinţa piperii pe care-i îngăduise s-o preia, averea de care dispunea şi simţămintele nedesluşite ce puseseră stăpânire pe el din ziua când abdicase de la paternitatea lui mai dinainte

compromisă, toate i-o făcuseră neîndoios mai mare din zi în zi. Conyncks părea a nu fi nimic în ochii lui Balthazar, el n-o vedea decât pe fiica lui şi nu se gândea decât la ea, părând a se teme de ea, ca acei soţi slabi cărora le e frică de soţia superioară ce i-a subjugat; când ridica ochii spre ea, Marguerite surprindea cu durere în ei o expresie de teamă, la fel cu aceea a unui prunc când se simte vinovat. Nobila fiică nu ştia cum să împace maiestuoasa şi teribila înfăţişare a acestui craniu devastat de ştiinţă şt de muncă, cu surâsul copilăresc, cu slugărnicia naivă ce se zugrăveau pe buzele şi pe chipul lui Balthazar. Ea fu rănită de contrastul înfăţişat de această măreţie şi de această micime, făgăduindu-şi să folosească înrâurirea intru a-şi mâna părintele să-şi recucerească toată demnitatea, pentru ziua solemnă când avea să reapară în sânul familiei. Mai întâi, prinse un moment când au fost singuri pentru a-l întreba la ureche:

— Datorezi ceva aici?

Balthazar se înroşi la faţă şi răspunse cu un aer încurcat:

— Nu ştiu, dar Lemulquinier are să-ţi spună. Acest om de ispravă îmi cunoaşte toate angaralele mai bine decât mine.

Marguerite sună valetul şi, când el veni, dânsa cercetă aproape fără voie fizionomia celor doi bătrâni.

— Domnu' doreşte ceva? întrebă Lemulquinier.

Marguerite, care era numai orgoliu şi nobleţe, avu o strângere de inimă dându-şi seama, după tonul şi atitudinea valetului, că se stabilise o anume familiaritate neîngăduită între tată şi tovarăşul său de lucrări.

— Tata nu poate aşadar să calculeze fără dumneata cât datorează aici? zise Marguerite.

— Domnu', răspunse Lemulquinier, datorează…

La aceste cuvinte, Balthazar făcu valetului un semn pe care Marguerite îl surprinse şi care-o umili.

— Spune-mi tot ce datorează tata! porunci ea.

— Aici, domnu' datorează o mie de scuzi unui spiţer care ţine prăvălie cu ridicata şi care ne-a furnizat potasă caustică, plumb, zinc şi reactivi.

— Asta-i tot? întrebă Marguerite.

Balthazar repetă un semn afirmativ lui Lemulquinier care, fascinat de stăpânu-său, răspunse:

— Da, domnişoară.

— Ei bine, reluă ea, am să ţi-i dau.

Balthazar îşi îmbrăţişă voios fata zicându-i:

— Eşti un înger pentru mine, copila mea!

Şi respiră mai în voie, privind-o cu un ochi mai puţin trist, însă, cu toată această bucurie, Marguerite desluşi lesne pe faţa lui semnele unei adânci îngrijorări şi socoti că aceşti o mie de scuzi alcătuiau numai datoriile sâcâitoare de laborator.

— Fii sincer, tată, îl îndemnă, lăsându-se luată pe genunchi, mai datorezi ceva? Mărturiseşte-mi totul. Întoarce-te în casa dumitale fără să păstrezi o pricină de teamă în mijlocul bucuriei tuturora.

— Draga mea Marguerite, răspunse el luându-i mâinile şi sărutându-i-le cu o graţie ce părea a îi o amintire din tinereţe, ai să mă certi?

— Nu! declară ea.

— Adevărat? întrebă, lăsând să-i scape un gest de bucurie copilărească. Pot deci să-ţi spun tot, ai să plăteşti?

— Da, zise ea stăpânindu-şi lacrimile care-i năvăleau în ochi.

— Ei bine, datorez… Oh! nu îndrăznesc!

— Dar spune odată, tată!

— E mult, reluă el.

Ea îşi încleştă mâinile într-o pornire de deznădejde.

— Datorez treizeci de mii de franci domnilor Protez şi Chiffreville.

— Treizeci de mii de franci, zise ea, sunt exact economiile mele; dar îmi face plăcere să ţi-i ofer, adăugă sărutându-i cu smerenie fruntea.

El se ridică, îşi luă fiica în braţe şi făcu înconjurul camerei săltând-o ca pe un prunc; apoi o aşează din nou pe jilţul unde stătuse, exclamând:

— Scumpa mea copilă, eşti o comoară de dragoste. Nu mai aveam trăi. Casa Chiffreville mi-a scris trei scrisori ameninţătoare şi voia să mă urmărească, pe mine, de pe spinarea căruia a făcut avere…

— Tată, rosti trist Marguerite, aşadar cauţi mereu?

— Mereu! răspunse el cu un surâs de nebun. Am să găsesc, crede-mă! Dacă ai şti până unde am ajuns noi!

— Care, noi?

— Vorbesc de Lemulquinier; a sfârşit prin a mă înţelege, mă ajută mult… Bietul om, mi-e aşa de devotat!

Conyncks întrerupse convorbirea, intrând. Marguerite făcu semn părintelui să tacă, temându-se ca el să nu-şi piardă stima în ochii unchiului. Era cu desăvârşire înspăimântată de ravagiile pe care preocuparea le făcuse în această mare inteligenţă, absorbită în căutarea unei probleme poate de nerezolvat Balthazar, care nu vedea fără îndoială nimic dincolo de cuptoarele lui, nici nu bănuia măcar liberarea averii de datorii.

A doua zi plecară spre Flandra. Călătoria fu destul de lungă pentru ca Marguerite să poată dobândi confuze lumini asupra situaţiei în care se aflau tatăl ei şi Lemulquinier. Valetul avea oare asupra stăpânului acel ascendent pe care ştiu să-l câştige asupra celor mai mari spirite oamenii fără educaţie ce se simt folositori şi, din hatâr în hatâr, ştiu să păşească spre dominaţie cu îndărătnicia unei idei fixe? Ori stăpânul căpătase pentru valetul său acel soi de afecţiune ce se naşte din obişnuinţă, asemeni celei pe care un muncitor o are pentru unealta sa creatoare, pe care arabul o nutreşte pentru calu-i liberator? Marguerite pândi câteva fapte pentru a se decide, punându-şi în gând să-l sustragă pe Balthazar unui jug umilitor, dacă era real.

Trecând prin Paris, poposi câteva zile acolo ca să plătească datoriile bătrânului şi ca să roage pe fabricanţii de produse chimice să nu trimită nimic la Douai fără a o preveni mai întâi despre comenzile pe care le-ar face Claes. Izbuti să-şi

convingă tatăl să schimbe costumul şi să-şi reia deprinderile de îngrijire care se cădeau unui om de rangul său. Această restaurare corporală a redat lui Balthazar un fel de demnitate fizică, de bun augur pentru o schimbare de idei. Fericită mai dinainte de toate surprizele câte-l aşteptau pe tatăl său în propria lui casă, fata porni curând spre Douai.

La trei leghe depărtare de oraş, Balthazar fu întâmpinat de fiica mai mică, Félicie, călare, escortată de cei doi fraţi, de Emanuel, de Pierquin şi de prietenii intimi ai celor trei familii. Călătoria l-a sustras bineînţeles pe chimist de la gândurile-i obişnuite, priveliştea Flandrei înrâuri asupra inimii sale; de aceea, când zări voiosul alai alcătuit de familie şi prieteni, îl biruiră emoţii atât de puternice, că ochii i se umeziră, glasu-i tremură, pleoapele i se înroşiră şi îşi îmbrăţişă copiii cu atâta patimă fără a se putea desprinde de dânşii, încât cei de faţă la această scenă fură mişcaţi până la lacrimi. Când îşi revăzu casa, îngălbeni, sări jos din droşcă cu sprinteneala unui om tânăr, sorbi cu nesaţ aerul curţii şi începu să privească cele mai neînsemnate amănunte cu o plăcere ce se revărsa în gesturi; îşi sumeţi trupul şi chipu-i redeveni tânăr. Când păşi apoi în salon, lacrimile îl podidiră la exactitatea cu care fiică-sa reprodusese vechile sfeşnice de argint vândute, înţelegând că toate dezastrele trebuiau să fi fost în întregime reparate. Un prânz splendid era servit în sufrageria unde golurile de pe poliţe fuseseră împlinite cu obiecte rare şi cu argintărie de un preţ cel puţin egal cu cel al pieselor de odinioară. Deşi această masă de familie ţinu mult, abia ajunse pentru povestirile pe care Balthazar le cerea fiecăruia dintre copii. Zguduirea întipărită în moralul său prin această întoarcere îl făcu să se alăture la fericirea familiei, şi se arătă demn părinte. Manierele lui îşi reluară vechea nobleţe. În primul moment fu furat de plăcerea posesiunii, fără a se întreba prin ce mijloace redobândea tot ce pierduse. Bucuria-i fu deci întreagă şi plină.

Când prânzul luă sfârşit, cei patru copii, tatăl şi Pierquin, notarul, trecură în salon, unde Balthazar văzu, nu fără îngrijorare, un teanc de hârtii timbrate pe care un ajutor de notar le pusese pe o masă dinaintea căreia stătea, ca spre a-şi asista patronul.

Copiii se aşezară, iar Balthazar, nedumerit, rămase în picioare în faţa căminului.

— Aceasta, începu Pierquin, este darea de seamă despre tutela pe care domnul Claes o prezintă copiilor săi. Nu-i desigur prea amuzant! adăugă râzând după tipicul notarilor ce iau îndeobşte un ton glumeţ pentru a vorbi de afaceri. Însă trebuie neapărat să-i daţi ascultare.

Deşi împrejurările îndreptăţeau această rostire, domnul Claes, căruia conştiinţa îi amintea trecutul vieţii sale, o primi ca o dojană şi încruntă din sprâncene. Ajutorul de notar începu a da citire. Mirarea lui Balthazar mergea crescând pe măsură ce acest act se desfăşura. În el era stabilit mai întâi că averea soţiei sale se ridica, la data decesului, cam la un milion şase sute de mii de franci şi încheierea acestei dări de seamă furniza în chip lămurit fiecăruia dintre copiii săi partea lui neştirbită, aşa cum ar fi putut-o chivernisi un bun şi grijuliu părinte. Reieşea că se ridicase orice ipotecă de pe casă, deci, că Balthazar se afla acasă la el şi că bunurile sale rurale erau de asemeni degajate. După ce diferitele acte fură semnate, Pierquin înfăţişă chitanţele sumelor luate odinioară cu împrumut şi ordinele de ridicare a sechestrelor de pe rente, care apăsau pe proprietăţi.

În acea clipă, Balthazar, care-şi redobândea dintr-odată onoarea de om, viaţa de părinte, stima de cetăţean, se prăbuşi în jilţ; o căută din ochi pe Marguerite care, printr-una dintre acele sublime gingăşii de femeie, se făcuse nevăzută în timpul acelei citiri sub cuvânt că avea de văzut dacă fuseseră îndeplinite toate dorinţele sale pentru sărbătorire. Fiecare din membrii familiei înţelese gândul bătrânului în clipa când ochii lui împânziţi de lacrimi căutau

fata, pe care cu toţii o vedeau în acel moment cu ochit sufletului, ca pe un înger de forţă şi de lumină. Desluşind pasul fiicei, Balthazar alergă s-o frângă la piept.

— Tată, îi zise ea la piciorul scării unde bătrânul o prinse spre a o îmbrăţişa, te rog din suflet, nu micşora întru nimic sfânta dumitale autoritate. Mulţumeşte-mi în faţa întregii familii că am dus la bun sfârşit intenţiile dumitale, şi fii în chipul acesta singurul făcător al binelui care s-a putut înfăptui aici.

Balthazar ridică ochii spre cer, îşi privi fiica, încrucişă braţele şi rosti, după un răstimp în care chipu-i recăpătă o înfăţişare pe care copiii nu i-o mai văzuseră de zece ani:

— De ce nu eşti aici, Pépita, ca s-o admiri pe copila noastră?

Strânse cu putere pe Marguerite fără a putea rosti un singur cuvânt şi se întoarse în salon.

— Copiii mei, vorbi cu acea nobleţe a ţinutei care-l făcea altădată unul dintre bărbaţii cei mai impunători, datorăm cu toţii mulţumiri şi recunoştinţă fiicei mele Marguerite, pentru cuminţenia şi bărbăţia cu care mi-a îndeplinit dorinţele, cu care mi-a înfăptuit planurile, atunci când prea absorbit de lucrările mele, i-am pus în mână frânele conducerii gospodăreşti.

— Ah! Acum voi citi contractele de căsătorie! zise Pierquin uitându-se la ceas. Dar aceste acte nu ne privesc, dat fiind că legea mă opreşte să întocmesc acte publice pentru rudele mele şi pentru mine. Domnul Raparlier, unchiul, are să vină.

În acel moment, prietenii familiei poftiţi la ospăţul pregătit pentru a sărbători întoarcerea domnului Claes şi pentru a celebra semnarea actelor, sosiră rând pe rând, în vreme ce slujitorii aduceau darurile de nuntă. Adunarea spori iute şi deveni tot atât de impunătoare prin vaza oaspeţilor, precât era de frumoasă prin bogăţia straielor. Cele trei familii ce se legau prin fericirea odraslelor lor voiseră să se întreacă în strălucire. Într-o clipă, salonul fu ticsit de graţioasele daruri

oferite logodnicilor. Aurul făcea ape şi scânteia. Stofele despăturite, şalurile de caşmir, şiragurile de mărgele, gătelile de nestemate aţâţau o bucurie atât de adevărată la cei ce le dăruiau ca şi la cele care le primeau, acea bucurie pe jumătate copilărească se zugrăvea atât de vădit pe toate chipurile, încât valoarea acestor daruri magnifice era dată uitării chiar de către cei îndeobşte ocupaţi s-o calculeze din curiozitate.

Peste puţin începu ceremonialul obişnuit în familia Claes pentru asemenea solemnităţi. Singuri tatăl şi mama trebuiau să stea jos, iar asistenţii rămâneau în picioare în faţa lor, la distanţă. De partea strângă a salonului şi înspre grădină se aşezară Gabriel Claes şi domnişoara Conyncks, lângă care stăteau domnul de Solis şi Marguerite, sora sa şi Pierquin. La câţiva paşi de aceste trei perechi, Balthazar şi Conyncks, singurii din adunare ce stăteau jos, luară loc fiecare în câte-un jilţ, aproape de notarul care-l înlocuia pe Pierquin. Jean se afla în picioare în spatele tatălui. Vreo douăzeci de femei îmbrăcate cu eleganţă şi câţiva bărbaţi, toţi aleşi dintre rudele cele mai apropiate ale familiilor Pierquin, Conyncks şi Claes, primarul din Douai, care trebuia să cunune pe soţi, cei doisprezece martori luaţi dintre prietenii cei mai devotaţi ai celor trei familii, printre care se afla primul preşedinte al curţii de apel, toţi, până şi preotul de la Saint-Pierre, stătură în picioare, alcătuind, în partea dinspre curte, un cerc impunător. Acest omagiu adus de toată această adunare paternităţii care, în acea clipă, căpătase o strălucire de măreţie regească imprima acestei scene o culoare antică. Fu singurul moment în care, de şaisprezece ani încoace, Balthazar uită de căutarea absolutului. Domnul Raparlier, notarul, merse să întrebe pe Marguerite şi pe sora ei dacă sosiseră toţi oaspeţii poftiţi la semnarea actelor şi la ospăţul ce trebuia să urmeze; iar după răspunsul lor afirmativ, se întoarse să ia contractul de căsătorie între Marguerite şi domnul de Solis, care trebuia

citit primul, când deodată uşa de la salon se dădu în lături şi Lemulquinier se arătă, cu faţa învăpăiată de bucurie:

— Domnu'! Domnu'!

Balthazar aruncă spre Marguerite o privire de deznădejde, îi făcu un semn şi o duse în grădină. Pe loc, neliniştea a cuprins toată adunarea.

— Nu îndrăzneam să ţi-o spun, copila mea, rosti tatăl către fiică, dar pentru că ai făcut atâta pentru mine, ai să mă scapi şi de această nouă pacoste, Lemulquinier mi-a împrumutat pentru o ultimă experienţă care n-a reuşit, douăzeci de mii de franci, fructul economiilor lui. Nenorocitul vine desigur sa mi-i ceară, aflând că sunt din nou bogat; te rog, achită-l numaidecât. Ah! îngerul meu, lui îi datorezi pe tatăl tău, căci numai el mă consola în dezastrele mele, numai el mai crede în mine. Desigur, fără el, aş fi mort…

— Domnu'! Domnu'! striga Lemulquinier.

— Ei? spuse Balthazar, întorcându-se.

— Un diamant!

Claes se repezi în salon şi zări un diamant în mâna valetului care-i şopti:

— M-am dus în laboratorul…

Chimistul, care uitase totul, aruncă o privire spre bătrânul flamand, privire ce nu se putea tălmăci decât prin aceste cuvinte: Te-ai dus, primul, în laborator!

— Şi, urmă valetul, şi am găsit acest diamant în capsula care comunica cu pila aceea pe care noi am lăsat-o să-şi facă mendrele; iar ea şi le-a făcut, domnule! adăugă arătând un diamant alb, de forma octoedrică, a cărui scânteiere atrăgea privirile întregii adunări.

— Copii, prieteni, rosti Balthazar, iertaţi pe bătrânul meu servitor, iertaţi-mă şi pe mine… Aceasta o să mă facă să înnebunesc. Un hazard de şapte ani a produs, fără mine, o descoperire pe care o caut de şaisprezece ani. În ce fel? Habar n-am! Da, lăsasem sulfură de carbon sub influenţa pilei lui Volta, a cărei acţiune ar fi trebuit supravegheată zi

de zi. Ei bine! în lipsa mea, puterea lui Dumnezeu a izbucnit în laboratorul meu, fără să-i fi putut constata efectele, progresive bine înţeles! Asta nu-i îngrozitor? Blestemat surghiun! Afurisit hazard! Vai! dacă aş fi pândit această îndelungă, această lentă, această subită, nu ştiu cum să-i spun, cristalizare, transformare, în sfârşit, acest miracol, ei bine! copiii mei ar fi şi mai bogaţi. Cu toate că nu-i soluţia problemei pe care-o cercetez, cel puţin primele raze ale gloriei ar fi strălucit deasupra ţării mele, şi clipa aceasta, pe care afecţiunile noastre satisfăcute o fac atât de arzătoare de fericire, ar mai fi încălzită şi de soarele ştiinţei!

Fiecare păstra tăcere în faţa acestui om. Vorbele fără şir smulse de durerea lui erau prea adevărate, pentru a nu fi sublime.

Deodată, Balthazar îşi înăbuşi deznădejdea în străfundul fiinţei, aruncă asupra adunării o privire maiestuoasă ce străluci în suflete, luă diamantul şi-l oferi Margueritei, exclamând:

— Îţi aparţine, îngerul meu.

Apoi trimise pe Lemulquinier cu un gest şi spuse notarului:

— Să continuăm.

Acest cuvânt trezi în adunare fiorul pe care, în unele roluri, Talma54 îl deştepta în mulţimile cu răsuflarea tăiată. Balthazar se aşezase spunându-şi în şoaptă:

— Nu trebuie să fiu decât părinte astăzi.

Marguerite auzi cuvântul, înaintă, apucă mâna tatălui şi o sărută respectuos.

— Niciodată un om n-a fost atât de mare! zise Emanuel, când logodnica-i se întoarse lângă el. Niciodată un om n-a fost atât de tare, oricare altul ar înnebuni.

Când cele trei acte fură citite şi semnate, fiecare se grăbi să chestioneze pe Balthazar asupra chipului cum se formase acel diamant; dar el nu putea răspunde nimic despre o întâmplare atât de stranie. El privi podul şi-l arătă cu un gest de neputinţă.

— Da, puterea înspăimântătoare datorită mişcării materiei aprinse care, fără îndoială, a tăcut metalele, diamantele, spuse el, s-a manifestat aici, o clipă, printr-un hazard.

— Nimic mai firesc, desigur, decât acest hazard! explică unul dintre acei inşi ce vor să explice totul. Babacu' o fi uitat vreun diamant veritabil. Unul barem salvat, din atâtea câte-a ars…

— Să uităm aceasta, spuse Balthazar prietenilor, vă rog să nu-mi mai pomeniţi nimic astăzi despre acest lucru.

Marguerite îi luă braţul ca să treacă în apartamentele casei din faţă, unde-l aştepta o sărbătorire somptuoasă. Când păşi în galerie în urma tuturor oaspeţilor, abia atunci o văzu împodobită cu tablouri şi plină de flori rare.

— Tablouri! exclamă el, tablouri! şi câteva din cele vechi ale noastre!

Se opri, fruntea i se întunecă, avu un moment de întristare şi simţi atunci povara greşelilor sale măsurând nemărginirea tainicei sale umilinţe.

— Tot ce vezi e al dumitale, tată! rosti Marguerite, ghicind sentimentele care frământau sufletul lui Balthazar.

— Înger pe care duhurile cereşti trebuie să-i slăvească, exclamă el, pentru a câta oară ai redat oare viaţa tatălui tău?

— Nu mai păstra nici un nor pe frunte şi nici cel mai mic gând trist în suflet, răspunse ea, aşa am să fiu răsplătită dincolo de orice speranţe… M-am gândit la Lemulquinier, tată dragă, puţinele vorbe pe care mi le-ai spus despre dânsul mă fac să-l stimez, şi, o mărturisesc, îl judecasem greşit; nu te mai gândi la ceea ce-i datorezi, o să rămână lângă dumneata ca un umil prieten. Emanuel are vreo şaizeci de mii de franci economie, o să-i dăm lui Lemulquinier. După cum te-a slujit cu atâta credinţă merită şi trebuie să fie fericit câte zile va mai avea de trăit. Nu te îngriji de noi. Domnul de Solis şi cu mine vom duce o viaţă potolită şi molcomă, o viaţă fără fast; ne putem deci lipsi de această sumă până când dumneata ai să ne-o înapoiezi.

— Ah! fata mea, nu mă părăsi niciodată! Fii veşnic providenţa tatălui tău…

Intrând în apartamentele de recepţie, Balthazar le găsi restaurate şi mobilate tot atât de magnific cum erau odinioară. Curând oaspeţii se strânseră în vasta sufragerie de la parter prin scara cea mare, pe ale cărei trepte se aflau arbori înfloriţi. O minunată argintărie, oferită de Gabriel tatălui său, ademeni privirile tot atât cât şi luxul mesei ce păru fără seamăn celor mai cu vază locuitori ai unui oraş unde acest lux este, prin tradiţie, la modă. Slujitorii domnului Conyncks, ai lui Claes şi ai lui Pierquin se aflau acolo pentru a servi acel somptuos ospăţ. Văzându-se la mijlocul acelei mese înconjurată de rude, de prieteni şi de chipuri pe care se zugrăvea o bucurie vie şi sinceră, Balthazar, în spatele căruia se afla Lemulquinier, avu o emoţie atât de pătrunzătoare, încât fiecare tăcu, aşa cum se tace în faţa marilor bucurii sau a marilor dureri.

— Dragi copii, exclamă el, aţi tăiat viţelul cel gras pentru întoarcerea tatălui risipitor!

Acest cuvânt prin care savantul se judeca singur şi care împiedică poate pe ceilalţi să-l judece mai aspru, fu rostit cu atâta nobleţe, încât fiecare, înduioşat, îşi şterse lacrimile; dar fu cea din urmă manifestare de melancolie. Bucuria luă pe nesimţite caracterul zgomotos şi animat ce vesteşte petrecerile de familie.

După ospăţ, protipendada oraşului sosi la balul care a fost la înălţimea splendorii clasice a casei Claes restaurată.

Cele trei nunţi se făcură în scurtă vreme şi fură prilej de petreceri, de baluri, de ospeţe ce târâră, timp de mai multe luni, pe bătrânul Claes în vârtejul lumii. Băiatul său cel mai mare merse să se stabilească la moşia pe care o poseda Conyncks lângă Cambrai, fiindcă tatăl fetei nu voia cu nici un preţ să se despartă de dânsa. Doamna Pierquin trebui de asemeni să părăsească casa părintească, pentru a face onorurile casei pe care o clădise Pierquin şi unde voia să trăiască pe picior mare, căci îşi vânduse funcţia, iar unchiu-

său, Des Racquets, tocmai murise lăsându-i tezaure agonisite cu încetul. Jean plecă la Paris unde trebuia să-şi desăvârşească educaţia.

Soţii Solis rămaseră deci singuri lângă tatăl lor care le lăsă clădirile din dos, instalându-se la catul al doilea al casei din faţă. Marguerite ţinu să vegheze mai departe bunăstarea materială a lui Balthazar şi fu ajutată în această dulce datorie de Emanuel. Această nobilă fiică primi din mâinile iubirii cununa cea mai râvnită, cea pe care fericirea o împleteşte şi a cărei strălucire este întreţinută de statornicie. Într-adevăr, niciodată o pereche nu întruchipa mai desăvârşit acea fericire deplină, vădită, pură, pe care toate femeile o dezmiardă în visurile lor. Unirea acestor două făpturi atât de curajoase în cumpenele vieţii, şi care se iubiseră cu atâta curăţenie, deşteptă în oraş o admiraţie plină de respect. Domnul de Solis, numit de mult inspector general al Universităţii, demisionă din funcţiile sale pentru a se bucura mai deplin de această fericire şi pentru a rămâne la Douai, unde fiecare îi preţuia într-atât însuşirile şi caracterul, încât numele-i se alia dinainte făgăduit urnei colegiilor electorale când avea să sosească pentru el vârsta deputăţiei. Marguerite, care se dovedise atât de dârză în restrişte, redeveni în tihna conjugală o femeie blândă şi bună.

Claes rămase, în timpul acestui an, adânc preocupat, fără doar şi poate; dar cu toate că încercă câteva experienţe puţin costisitoare şi pentru care veniturile-i ajungeau, păru că-şi neglijează laboratorul. Marguerite, legând firul vechilor obiceiuri ale casei Claes, oferi în fiece lună de hatârul tatălui său o petrecere de familie la care luau parte rudele Pierquin şi Conyncks, şi primi înalta societate a oraşului într-o zi din săptămână, când dădea o „cafea” ce deveni una dintre cele mai faimoase. Deşi adeseori distrat, Claes lua parte la toate reuniunile şi redeveni cu atâta bunăvoinţă om de lume ca să facă pe placul fiicei mai mari,

încât copiii putură să creadă că-şi luase gândul de a mai căuta soluţia problemei care-l frământase.

Trei ani se scurseră astfel.

VI.

ABSOLUTUL GĂSIT.

În anul 1828, un eveniment favorabil lui Emanuel îl chema în Spania. Deşi între averile casei de Solis şi el se aflau trei spiţe numeroase de rubedenii; frigurile galbene, bătrâneţea, sterilitatea soţilor, toate capriciile sorţii se uniră pentru a face din Emanuel moştenitorul titlurilor şi al bogatelor proprietăţi ale casei sale, el, cel din urmă. Printr-o întâmplare din cele ce nu sunt de crezut doar în cărţi, casa Solis achiziţionase comitatul de Nourho. Marguerite nu voi să se despartă de soţul ei, care trebuia să rămână în Spania atâta timp cât aveau s-o ceară treburile sale; De altminteri era şi curioasă să vadă castelul de Casa-Real, unde copilărise mama ei, cum şi oraşul Grenada, leagăn strămoşesc al familiei de Solis. Astfel, plecă încredinţând cârma gospodăriei devotatelor slujnice Martha şi Josette, cât şi lui Lemulquinier, care aveau obişnuinţa mai veche s-o diriguiască. Balthazar, căruia Marguerite îi propusese o călătorie în Spania, refuzase invocând vârsta-i înaintată; însă numai o seamă de lucrări clocite de multă vreme şi care trebuia să-i realizeze speranţele, fură adevărata pricină a acestui refuz.

Contele şi contesa de Solis y Nourho au stat în Spania mai mult decât o voiau, Marguerite dând acolo mistere unui prunc. Se aflau, în toiul anului 1830, la Cadix, de unde socoteau să se îmbarce pentru a se întoarce în Franţa, prin Italia; dar se treziră cu o scrisoare în care Félicie dădea foarte alarmante veşti surorii sale. În optsprezece luni, tatăl iarăşi se ruinase cu desăvârşire. Gabriel şi Pierquin erau siliţi să înmâneze lui Lemulquinier o sumă lunară pentru a veni într-ajutorul cheltuielilor. Bătrânul slujitor îşi jertfise pentru a doua oară avutul. Balthazar nu voia să primească pe nimeni şi nu îngăduia nici măcar pe copii, la el în casă.

Josette şi Martha nutriseră. Vizitiul, bucătarul şi ceilalţi servitori fuseseră rând pe rând concediaţi. Caii şi echipajele erau vândute. Deşi Lemulquinier păstra cea mai deplină taină asupra obiceiurilor stăpânului, toate îndreptăţeau credinţa că cei o mie de franci pe lună daţi de Gabriel Claes şi de Pierquin se duceau pe experienţe. Puţinele provizii pe care valetul le cumpăra de la piaţă lăsau a se înţelege că cei doi bătrâni se mulţumeau cu strictul necesar. În sfârşit, pentru a nu lăsa să fie vândută casa părintească, Gabriel şi cu Pierquin plăteau dobânzile la sumele împrumutate de Claes, fără ştirea lor, asupra acestui imobil. Niciunul dintre copii nu avea vreo înrâurire asupra bătrânului, care la şaptezeci de ani, desfăşura o energie fără seamăn când era vorba să-şi îndeplinească toate vrerile, chiar cele mai nesăbuite. Poate numai Marguerite ar mai putea să încerce din nou puterea pe care o exercitase odinioară asupra lui Balthazar, şi Félicie îşi implora sora să vină numaidecât; se temea ca nu cumva părintele lor să fi iscălit iarăşi niscaiva poliţe. Gabriel, Conyncks şi Pierquin, înspăimântaţi cu toţii de îndărătnicia unei sminteli ce mistuise fără rezultat aproape şapte milioane, erau hotărâţi să nu plătească datoriile domnului Claes. Această epistolă schimbă planurile de călătorie ale doamnei de Solis, care luă drumul cel mai scurt pentru a ajunge la Douai, Economiile sale şi noua-i avere îi îngăduiau cu prisosinţă să plătească datoriile tatălui, dar ea voia mai mult, voia să asculte dorinţa sărmanei mame, nelăsându-i pe Balthazar să coboare dezonorat în mormânt. Desigur, ea şi numai ea putea să exercite destulă autoritate asupra acestui bătrân, pentru a-l împiedica să-şi continue opera de ruinare, la o vârstă când nu mai era de aşteptat nici o trudă rodnică de la facultăţile-i slăbite. Dânsa dorea însă să-l guverneze fără a-l jigni, ca să nu imite odraslele lui Sofocle55, în împrejurarea când tatăl său ar fi cumva aproape de ţelul ştiinţific căruia îi jertfise atâtea şi atâtea.

Domnul şi Doamna de Solis ajunseră în Flandra prin ultimele zile ale lunii septembrie 1831 şi sosiră la Douai dimineaţa. Marguerite descinse la locuinţa lor din strada Parisului şi o găsi ferecată. Clopoţelul fu tras din răsputeri fără ca cineva să răspundă. Un negustor îşi părăsi pragul dughenei, unde-l scosese huruitul trăsurilor domnului de Solis şi ale suitei sale. Mulţi dintre localnici se iţeau pe la ferestre pentru a gusta priveliştea oferită de întoarcerea unor soţi îndrăgiţi de tot oraşul şi totodată atraşi de acea nelămurită curiozitate ce se lega de evenimentele pe care sosirea doamnei de Solis făcea a se bănui că se vor petrece în casa Claes. Negustorul îl înştiinţă pe valetul contelui de Solis că bătrânul Claes ieşise cam de o oră. Fără îndoială, Lemulquinier îşi plimba stăpânul pe metereze. Marguerite trimise să cheme un lăcătuş ca să descuie uşa, pentru a evita scena pe care o pregătea poate rezistenţa tatălui, dacă, aşa cum îi scrisese Félicie. Dânsul s-ar împotrivi cumva s-o primească. În acest timp, Emanuel porni să-l caute pe bătrân pentru a-i vesti sosirea fiicei, în vreme ce valetul alerga să înştiinţeze pe domnul şi pe doamna Pierquin. Într-o clipă, uşa fu descuiată. Marguerite intră în salon să-şi pună bagajele înăuntru, şi se cutremură de groază văzând pereţii goi, parcă un pârjol ar îi trecut pe acolo. Minunatele tăblii de lemn sculptate de Van Huysium şi portretul prezidentului fuseseră – vândute zice-se, lordului Spencer. Sufrageria era pustie; nu se mai aflau decât două scaune de pai şi o masă obişnuită, unde Marguerite zări îngrozită două farfurii, două boluri, două tacâmuri de argint şi, pe un taler, rămăşiţele unei scrumbii pe care Claes şi valetul o împărţiseră desigur între dânşii. Într-o clipă, cutreieră casa; încăperile înfăţişau pretutindeni jalnica priveliştе a unei pustiiri la fel cu cea din salon şi din sufragerie. Ideea absolutului trecuse peste tot asemeni unui incendiu. Drept orice mobilier, camera bătrânului avea un pat, un scaun şi o masă pe care se afla un sfeşnic păcătos de aramă în care, în ajun, îşi dăduse sfârşitul un căpeţel de

lumânare din cea mai ieftină marfă. Sărăcia era atât de lucie, încât nu se mai aflau perdele la ferestre. Cele mai mărunte obiecte, care ar fi putut să reprezinte vreun preţ în casă, totul, până şi ustensilele de bucătărie, fuseseră vândute. Împinsă de curiozitatea ce nu ne părăseşte nici chiar în nenorocire, Marguerite intră la Lemulquinier a cărui odaie era tot atât de goală ca şi cea a stăpânului. În sertarul pe jumătate închis al mesei, zări o chitanţă de la muntele de pietate, care dovedea că valetul îşi amanetase ceasornicul cu câteva zile mai înainte. Alergă în laborator şi văzu această încăpere înţesată de instrumente ştiinţifice, ca şi în trecut. Ceru să i se deschidă apartamentul ei, tatăl îi respectase totul acolo.

La prima ochire aruncată înăuntru, Marguerite izbucni în plâns şi iertă toate părintelui său. În toiul acelei furii pustiitoare, fusese aşadar oprit de sentimentul părintesc şi de recunoştinţa pe care i-o datora fiicei! Această mărturie de dragoste, într-o clipă când deznădejdea Margueritei atinsese culmea, determină una dintre acele reacţiuni lăuntrice împotriva cărora inimile cele mai reci rămân neputincioase. Coborî în salon şi aşteptă sosirea bătrânului, într-o nelinişte pe care îndoiala o sporea în chip şi mai crâncen. Cum avea să-l regăsească? Dărâmat, gârbov, suferind, sleit de posturile pe care le îndura din orgoliu? Dar oare se mai afla în toate minţile? Lacrimi îi şiroiau din ochi fără ca ea să-şi dea seama, la regăsirea acestui altar devastat. Icoanele întregii sale vieţi, strădaniile, prevederile zădarnice, copilăria-i, mama sa fericită şi nefericită, totul, până şi imaginea micuţului ei Joseph ce surâdea la priveliştea acestui prăpăd, alcătuiau un poem de sfâşietoare melancolii. Însă, deşi prevăzuse noi nenorociri, nu se aştepta chiar la deznodământul ce avea să încununeze viaţa părintelui său, acea viaţă în acelaşi timp atât de măreaţă şi atât de mizerabilă. Starea în care ajunsese domnul Claes nu mai era o taină pentru nimeni. Spre ruşinea oamenilor, nu se găseau la Douai două inimi generoase, care să aducă

prinos perseverenţei sale de om al geniului. Pentru întreaga societate, Balthazar era numai un om care trebuia pus sub interdicţie, un părinte netrebnic care tocase şase averi, milioane, şi care căuta piatra filosofală în veacul al XIX-lea, acest veac luminat, acest veac lipsit de misticism, acest veac… etc. Îl defăimau dându-i numele de alchimist. Aruncându-i în obraz aceste cuvinte: „Vrea să facă aur!” Câte nu se înşirau întru preamărirea acestui secol, în care, ca în toate celelalte, talentul expiră sub o nepăsare tot atât de brutală, ca şi cea din timpurile când pieriră Dante, Cervantes, Tasso, e tutti quanti? Noroadele înţeleg cu şi mai mare întârziere creaţiile geniului decât le pricepeau regii.

Aceste păreri se filtraseră pe nesimţite din înalta societate a oraşului în burghezime, şi din burghezime, în poporul de jos. Chimistul septuagenar stârnea deci un adânc sentiment de compătimire la oamenii bine crescuţi, o curiozitate batjocoritoare în popor, două manifestări încărcate de dispreţ ale aceluiaşi Vae victis! 56 cu care oamenii mari sunt doborâţi de mase când îi văd mizerabili. Mulţi dintre localnici veneau în faţa casei Claes, să-şi arate unul altuia rozeta podului unde se mistuise atât amar de aur şi de cărbune. Când trecea Balthazar, era arătat cu degetul; deseori, la înfăţişarea lui, o vorbă de ocară sau de milă scăpa de pe buzele unui om din popor sau ale unui copil; dar Lemulquinier avea grijă să i-o răstălmăcească drept un cuvânt de laudă, şi putea să-l înşele fără nici o greutate. Dacă ochii lui Balthazar păstraseră acea sublimă luciditate ce-o întipăreşte deprinderea măreţelor gândiri, simţul auzului îi slăbise. Pentru o seamă de ţărani, de inşi ignoranţi şi superstiţioşi, acest bătrân era deci un vrăjitor. Nobila, măreaţa casă Claes se numea, în mahalale şi la ţară, „casa diavolului”. Până şi chipul lui Lemulquinier era prilej pentru aceleaşi scorneli vrednice de râs, care se răspândiseră pe socoteala stă pinului. De aceea, când bietul ilot57 bătrân mergea la piaţă să cumpere de-ale gurii şi lua tot ce era mai ieftin, nu se căpătuia cu nimic fără a înghiţi

felurite batjocuri în loc de supliment; mai simţindu-se pe deasupra şi foarte fericit când unele precupeţe superstiţioase se îndurau să-i vândă netrebnica raţie de calic, numai de teamă să nu-şi atragă asupra lor cine ştie ce duhuri vrăjmaşe intrând în harţă cu „omul dracului”. Aşa dar sentimentele întregului târg erau îndeobşte ostile acestui nobil unchiaş şi tovarăşului său. Halul straielor, şi ale unuia, şi ale celuilalt nu cu puţin contribuiau l-a asta, căci amândoi umblau îmbrăcaţi ca nişte umili cerşetori, care păstrează o atitudine fricoasă şi se sfiesc să milogească o pomană. Mai devreme ori mai târziu, nu s-ar fi putut să scape de alaiul unor insulte în gura mare. De aceea Pierquin, dându-şi seamă cât de dezonorantă ar fi pentru familie o asemenea batjocură publică, trimitea totdeauna, în timpul plimbărilor socrului, doi sau trei din slujitorii săi, care mergeau în preajmă cu sarcina de a-l ocroti, căci revoluţia din iulie nu insuflase norodului porniri prea respectuoase.

Printr-o fatalitate din cele ce nu se explică, Claes şi Lemulquinier, plecaţi dis-de-dimineaţă, înşelară supravegherea secretă a domnului şi doamnei Pierquin şi se aflau singuri în oraş. La întoarcerea din plimbare, veniră să se aşeze la soare, pe-o bancă din piaţa Saint-Jacques, pe unde treceau câţiva copii în drum spre şcoală ori spre colegiu. Zărind de departe pe cei doi bătrânii fără apărare şi ale căror chipuri se destindeau la soare, puştii începură a flecări pe socoteala lor. Îndeobşte, flecărelile copiilor ajung repede şi degrabă la chicote; din râs, dau în mistificări fără a le bănui cruzimea. Şapte sau opt dintre primii sosiţi se opriră la distanţă şi începură a cerceta cele două chipuri bătrâne, pufnind în icnete înfundate de râs, care-au atras luarea aminte a tui Lemulquinier.

— Uite, îl vezi pe ăla cu capul ca un genunchi?

— Da.

— Ei, afla că-i savant din născare!

— Tăticu' zice că face aur! se îmbulzi altul cu vorba.

— Pe unde? Pe ici sau pe dincoace? întrebă un al treilea, arătând cu un gest mucalit acea parte a trupului, pe care şcolarii şi-o arată atât de des în semn de dispreţ.

Mezinul cetei care tăbârcea coşniţa plină cu de-ale mâncării şi lingea o felie de pâine unsă cu unt, păşi cu nevinovăţie spre bancă şi-l întrebă de-a dreptul pe Lemulquinier:

— Adevărat, Domnule, că faceţi perle şi diamante?

— Da, micuţule miliţian! răspunse Lemulquinier zâmbind şi bătându-l uşor pe obraz. O să-ţi. Dăm şi ţie când ai să fii mare savant.

— Ah! Domnule, daţi-mi şi mie! răsună un strigăt în cor.

Toţi copiii se năpustiră ca un stol de vrăbii şi împresurară pe cei doi chimişti. Balthazar, cufundat într-o adâncă meditaţie, fu trezit de aceste ţipete şi făcu alunei un gest de nedumerire oare dezlănţui un hohot de râs general.

— Haide, ştrengarilor, respect pentru un om mare! spuse Lemulquinier.

— Hui-deo! ţipară copiii. Sunteţi nişte vrăjitori… Da, vrăjitori! Bătrâni vrăjitori, na!

Lemulquinier sări în picioare şi cu băţul ameninţă pe copii, care o rupseră de fugă, culegând de pe jos noroi şi pietre. Un muncitor ce prânzea la câţiva paşi de acolo, îl zări pe Lemulquinier ridicând băţul ca să alunge copiii, crezu că-i lovise, şi-i asmuţi cu acest cuvânt teribil:

— Jos vrăjitorii!

Copiii, simţindu-se sprijiniţi, îşi aruncară proiectilele care bombardară pe cei doi bătrâni în clipa când contele de Solis se arăta la capătul pieţii, însoţit de slujitorii lui Pierquin. Nu ajunseră însă destul de repede pentru a împiedica pe copii să împroaşte cu noroi pe nobilul bătrân şi pe valetul său. Lovitura îşi atinsese ţinta; Balthazar, ale cărui facultăţi se conservaseră până atunci prin castitatea firească savanţilor dominaţi de preocuparea unei descoperiri ce anihilează pasiunile, ghici, printr-un brusc fenomen de iluminare, secretul, tâlcul acestei scene. Trupul lui decrepit nu suportă

cumplita cutremurare care-l zgudui în nobila regiune a sentimentelor. Se prăbuşi doborât de-un atac de paralizie în braţele lui Lemulquinier, care-l duse acasă pe o targă, înconjurat de cei doi gineri şi de oamenii lor. Nici o putere nu izbuti a împiedica norodul din Donai să escorteze pe bătrân până la uşa casei, unde se aflau Félicie şi copiii săi, Jean, Marguerite şi Gabriel care, înştiinţat de sora lui, venise de la Cambrai, cu soţia.

Fu un episod plin de oroare, întoarcerea acestui bătrân, care se zbătea mai puţin în ghearele morţii, decât de spaima că-şi vede copiii pătrunzându-i secretul mizeriei. De îndată un pat fu pus în mijlocul salonului, toate îngrijirile fură date din plin lui Balthazar, a cărei stare îngădui, spre sfârşitul zilei, oarecare speranţe de îndreptare. Paralizia, deşi combătută cu abilă înverşunare îi lăsă totuşi destulă vreme într-o stare vecină cu copilăria. Când paralizia se retrase treptat, stărui numai asupra limbii, pe care o vătămase îndeosebi, poate fiindcă mânia concentrase în ea toate puterile bătrânului, în clipa când a vrut să apostrofeze copiii.

Această scenă dezlănţui în oraş o indignare generală, Printr-o lege, până acum nedescifrată, care călăuzeşte afecţiunile maselor, evenimentul readuse toate spiritele de partea domnului Claes. Într-o clipă, el deveni un om mare, trezi admiraţia şi dobândi toate sentimentele ce-i fuseseră refuzate în ajun. Fiecare preamări răbdarea lui, voinţa, curajul şi geniul sau. Magistraţii voiră să pedepsească aspru pe făptaşi; însă răul era săvârşit. Familia Claes ceru cea dintâi să fie înăbuşită isprava. Marguerite porunci să se mobileze salonul, ai cărui pereţi fură în scurtă vreme căptuşiţi cu mătase.

Când, la câteva zile după întâmplare, bătrânul tată îşi recăpătă facultăţile şi când se regăsi într-o sferă elegantă, înconjurat de tot ce era trebuincios vieţii fericite, înţelese că fiică-sa Marguerite trebuia să se fi înapoiat. În clipa când ea tocmai intra în salon, văzând-o, Balthazar roşi, ochii i se

umeziră fără a scoate lacrimi. Putu sa strângă cu degetele-i reci mâna fiicei, iar în această strângere puse toate sentimentele şi toate gândurile pe care nu le mai putea rosti. A fost ceva sfânt şi solemn; bunul-rămas al creierului care vieţuia încă, al inimii pe care recunoştinţa o reînsufleţea. Vlăguit de încercările-i infructuoase, ostenit de lupta cu o problemă uriaşă şi poate deznădăjduit de acel incognito pe care-l aştepta memoria lui, acest gigant avea să înceteze curând a mai trăi; toţi copiii îl înconjurau cu un simţământ de respect, aşa încât ochii i se putură desfăta la priveliştile belşugului, ale bogăţiei şi în faţa tabloului mişcător ce-i înfăţişa frumoasa-i familie. Fu mereu afectuos în privirile sale prin care-şi putu manifesta simţămintele; ochii lui căpătară deodată o atât de mare varietate de expresie, încât avură ca un grai de lumină, lesne de priceput.

Marguerite îi plăti datoriile şi în câteva zile, redă casei Claes o splendoare modernă ce trebuia să înlăture orice idee de decădere. Ea nu mai părăsi căpătâiul lui Balthazar, străduindu-se să-i ghicească toate gândurile şi să-i îndeplinească cele mai mărunte dorinţe.

Câteva luni se scurseră în alternativele dintre rău şi bine, care vestesc la bătrâni lupta dintre viaţă şi moarte. În fiecare dimineaţă, copiii se strângeau lângă dânsul, stăteau toată ziulica în salon luând masa înaintea patului său şi nu plecau decât în momentul când adormea. Distracţia care-i plăcu cel mai mult dintre toate câte se străduiau cu toţii să i le ofere, fu citirea ziarelor pe care evenimentele politice le făceau atunci foarte Interesante. Domnul Claes ascultă cu luare aminte această lectură pe care domnul de Solis o făcea cu glas tare şi aproape de el.

Pe la sfârşitul anului 1332, Balthazar petrecu o noapte extrem de grea, în care timp domnul Pierquin, medicul, fu chemat de sora de gardă, speriată de brusca schimbare ce se vădi la bolnav. Într-adevăr, doctorul voi să rămână de veghe, temându-se în fiece clipă să nu-şi dea sfârşitul în

spasmele unei crize lăuntrice ale cărei efecte aveau caracterul unei agonii.

Bătrânul se deda la mişcări de o forţă de necrezut pentru a scutura lanţurile paraliziei; darea să vorbească şi-şi mişca limba fără a putea rosti sunete; ochii lui sclipitori proiectau gândiri; trăsăturile-i contractate exprimau dureri negrăite; degetele i se frământau cu deznădejde, sudoarea-i ţâşnea în picuri mari.

Dimineaţa, copiii veniră să-şi îmbrăţişeze părintele cu acea dragoste pe care teama morţii apropiate îi îndemna să şi-o reverse cu fiece zi tot mai fierbinte şi mai vie; dar el nu le arătă de fel satisfacţia ce i-o prilejuiau îndeobşte aceste semne de iubire. Emanuel, înştiinţat de Pierquin, dădu să desfacă ziarul pentru a vedea dacă nu cumva această lectură ar abate crizele lăuntrice care-l munceau pe Balthazar. Despăturind foaia, zări aceste cuvinte: Descoperirea absolutului. Cuvintele îl izbiră puternic, şi citi Margueritei un articol în care era vorba de un proces privitor la vânzarea absolutului făcută de un renumit matematician polonez. Deşi Emanuel citise cu glas foarte încet titlul Margueritei, care-l rugă să sară articolul, Balthazar auzise.

Deodată, muribundul se înălţă pe cei doi pumni, aruncă copiilor înspăimântaţi o privire ce-i străbătu pe toţi ca un fulger, părul ce-i acoperea ceafa se mişcă, zbârciturile-i tresăltară, faţa lui se însufleţi de un duh de foc, un suflu trecu pe acel chip şi-l făcu sublim; ridică o mână crispată de mânie şi tună cu o voce răsunătoare faimosul cuvânt al lui Arhimede: EVRIKA! Se prăbuşi apoi pe pat cu vuietul greoi al unui trup neînsufleţit; muri scoţând un gemăt înspăimântător, şi ochii daţi peste cap exprimară, până-n clipa când doctorul îi închise, regretul că nu a putut lăsa moştenire ştiinţei, dezlegarea unei enigme al cărui văl se sfâşiase prea târziu sub degetele descărnate ale morţii.

Paris, iunie – septembrie 1834

SFÂRŞIT

1 Douai – oraş francez din regiunea Flandrei, nu departe de Lille şi de graniţa belgiană. Odinioară, prin Flandra se înţelegea un ţinut larg făcând parte atât din Franţa, cât şi din Belgia de azi; de aceea se şi vorbeşte în roman, în altă parte, de „cele două Flandre”; oraşul e aşezat pe râul Scarpe, de care de asemenea se vorbeşte în roman.

2 Michelangelo, Bianca Capello. Domniţoara de la Valličre, Beethoven. Paganini – considerându-i apropiaţi prin pasiune, Balzac pune alături favorite celebre (Bianca Capello, devenită soţia lui Francesco dei Medici; domnişoara de la Valličre, (una dintre primele favorite ale lui Ludovic al XIV-lea) cu mari creatori în arta plastică şi în muzică.

3 Farniente – în limba italiană, „nu face nimic”.

4 Hansă – în Evul Mediu, asociaţie comercială între unele oraşe europene.

5 Carol-Quintul – rege al Spaniei şi împărat al Germaniei (1500-1558); printre nenumăratele sale domenii, se afla şi Flandra, ai cărei locuitori nu încetau să lupte pentru independenţa lor.

6 Filip al II-lea – fiu al lui Carol Quintul, rege al Spaniei şi al Ţărilor de Jos, a dus o politică de cotropiri şi de teroare, tânjind după cucerirea Angliei şi după tronul Franţei. În Ţările de Jos a întâlnit o rezistenţă pe care nu a putut-o înfrânge.

7 Gayant – personaj legendar care a dat numele său serbărilor populare din oraşul Douai; e un uriaş (gayant este forma dialectală a cuvântului francez géant – uriaş) reprezentat printr-un manechin de nuiele, îmbrăcat în armură medievală şi plimbat pe străzile oraşului.

8 Van-Huysium – familie de artişti flamanzi din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea; unul dintre ei, Jan Van Huysium (1682-1749) a fost cel mai mare pictor de flori şi fructe al şcolii olandeze.

9 Artevelde (Jacques d') – fabricant de bere şi consilier comunal din oraşul Gând, căpetenie a flamanzilor răsculaţi împotriva împilării franceze, a pierit într-o răscoală (1295-1345).

10 Tribunalul „des Parchons” – în dreptul vechi, carchon sau parçon (din latinescul pars – parte) reprezintă dreptul copiilor faţă de averea tatălui lor, în cazul când acesta se recăsătoreşte.

11 Gall – născut în Germania, Fr. Joseph Gall (1758-1828) este întemeietorul frenologiei – ştiinţă astăzi perimată – după care caracterul omului şi posibilităţile sale intelectuale puteau fi studiate pe baza conformaţiei craniului.

12 Lavater (Jean-Gaspard) – filosof şi scriitor elveţian (1741-1801), inventatorul fiziognomiei, arta de a deduce caracterul după trăsăturile feţei.

13 Biserica swedenborgiană – adepţii teozofului suedez Emmanuel Swedenborg (1688-1772) constituiau o grupare de vizionari mistici, a cărei influenţă crescuse în anii grei ai Restauraţiei.

14 Doamna Egmont, contele de Horn, prinţul Arenberg, Helvetius – reprezentanţi ai unor familii de patrioţi flamanzi sau spirite înaintate: Doamna Egmont, fiica mareşalului de Richelieu şi soţia contelui Casimir d'Egmont avea la Paris un salon cunoscut pentru opoziţia sa faţă de Maupéou, cancelarul reacţionar al lui Ludovic al XVI-lea; contele de Horn este desigur un descendent al celui din secolul al XVI-lea, care apărase, împreună cu alţi patrioţi din familia Egmont, libertăţile naţionale flamande şi fusese decapitat la Bruxelles din ordinul ducelui de Alba; – prinţul August de Arenberg, născut şi mort la Bruxelles (1753-1834) a fost prietenul lui Mirabeau şi a participat la lupta pentru

independenţă a Statelor Unite; – Helvetius (Claude-Adrien) este celebrul filosof iluminist francez (1715-1771), autorul lucrării Despre spirit, scrisă în sensul concepţiei senzualiste.

15 Lavoisier, (Antoine Laurent de) – celebru chimist, filosof şi economist francez (1743-1794).

16 Principiile filosofice ale veacului al XVIII-lea – erau întemeiate pe concepţia materialistă despre lume, venind astfel în conflict cu biserica catolică şi cu orice concepţie mistico-idealistă.

17 Cleopatra, Jeana de Napoll, Diana de Poitiers. Domniţoara de La Valličre, doamna de Pompadour – femei celebre pentru pasiunile pe care le-au provocat unor oameni importanţi; astfel, Cleopatra, regi na învinsă a Egiptului, a fost iubită succesiv de învingătorii ei, Cezar şi Antoniu; Diana de Poitiers, deşi mult mai în vârstă decât regele Henric al II-lea, a fost totdeauna preferata acestuia; domnişoara de La Valličre, care era ţchioapă, a fost una dintre marile iubiri ale lui Ludovic al XIV-lea, iar doamna de Pompadour, ruda unui lacheu, a rămas până la moartea ei, deşi bolnavă şi îmbătrânită, prietenă de predilecţie a lui Ludovic al XV-lea.

18 Henric al VIII-lea – rege al Angliei (1491-1547); a fost însurat de şase ori: pe două din nevestele sale le-a trimis pe eşafod, unde au fost decapitate cu securea.

19 ducat – monedă de aur, bătută pentru prima dată la Veneţia (ducato), în secolul al XIII-lea; valora 10-12 franci.

20 Rubens, Ruvsdael, Van Dyck, Terburg, Gérard Dow. Téniers, Mieris, Paul Potier, Wouwermans, Rembrandt, Hobbema, Cranach, Holbein – celebri pictori şi gravori flamanzi, olandezi şi germani, din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

21 piatră filosofală – piatră căutată şi negăsită de alchimiştii medievali, care îi atribuiau proprietatea de a schimba orice metal în aur.

22 Fourcroy, Lavoisier, Chaptal, Nollet, Rouelle, Berthollet, Gay-Lussac, Spallanzani, Leuwerhoeck, Galvani, Volta – nume nu numai de chimişti celebri ai epocii (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea), dar şi de fizicieni şi chiar de naturalişti; – astfel:

— Fourcroy (Antoine-François de), chimist francez (1755-1806), care a participat şi la organizarea învăţământului secundar şi superior în Franţa de după Revoluţie; Chaptal (Jean-Antoine), chimist francez, inventator al unor procedee de vopsire, precum şi de preparare a cimentului şi a alaunului (1756-1832); a fost şi ministru sub Napoleon I; – Nollet (Jean-Antoine), fizician francez (1700-1770); a descoperit andosmoza; Rouelle (Guillaume-François), chimist francez (1703-1770); Berthollet (Claude-Louis), chimist francez, descoperitor al proprietăţilor decolorante ale clorului; purificatoare ale cărbunelui în apă etc. (1748-1822); – Gay-Lussac (Joseph-Louis) fizician şi chimist francez (1778-1850) a descoperit, printre altele. Faimoasa lege a dilatării gazelor, care-i poartă numele; – Soallanzani (Lazaro), naturalist italian; a studiat circulaţia sângelui, digestia etc. (1729-1799); – Leuwenhoec (Antoine), naturalist olandez (1622-1723} a completat descoperirea lui Harway asupra circulaţiei sângelui; – Galvani (Ludovico), fizician şi medic italian; a descoperit electricitatea animalelor (1737-1798); – Volta (Alessandra) fizician italian. Inventatorul pilei electrice cu acelaşi nume (1745-1827).

23 Rafael – celebru pictor italian – practicând atât sculptura cât şi arhitectura, Rafael Sanzio (1483-1502) a rămas cunoscut prin puritatea desenului şi prin delicateţea coloritului pânzelor sale.

24 Palissy (Bernard) – ceramist, savant, mineralog chimist şi scriitor din vremea Renaşterii franceze; pentru a-şi face experienţele de artist-ceramist, şi-a ars mobilele şi podeaua casei; a murit la Bastilia, victimă a persecuţiilor religioase (1510-1583).

25… acum mobilele se fabricau în stil grec – în timpul Imperiului lui Napoleon I, neo-clasicismul la modă se extinsese şi la stilul mobilelor, care aveau acum picioare drepte şi ornamente severe.

26 Sčvres – localitate în apropierea Parisului, în care se află o veche şi celebră manufactură de porţelanuri.

27 Saxa – ţinutul Saxoniei (Saxa) din Germania de nord e cunoscut prin industria sa de porţelanuri.

28 Luvru – fostă reşedinţă la Paris a regilor Franţei; palatul Luvru a fost început în 1204 şi declarat în mod oficial terminat în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziţii. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franţei.

29 fiorin (sau florin) – monedă la început italiană (fiorino) cu valoare diferită, după ţări.

30 prima soţie a lui Napoleon – a fost Joséphine Tascher de la Pagerie, căsătorită mai întâi cu vicontele de Beauharnais, mort pe eşafod în 1794. Generalul Bonaparte a luat-o de soţie în 1796, a făcut-o împărătească în 1804 şi s-a despărţit de ea în 1809, pentru a se încuscri cu împăratul Austriei; era cunoscută pentru grija cu care îşi punea în valoare frumuseţea.

31 Polonia fiind ca şi moartă – între 1772 şi 1795 a fost de trei ori dezmembrată între autocraţiile vecine; în 1795, cu toată bravura lui Kosciuszko, s-ar fi putut crede că nu mai există ca naţiune; o serie de revoluţii (1830-1863) au dovedit însă că Polonia nu murise.

32 Cărbunele… pus pe limba lui Isaia – în cartea profetului Isaia, cap, IV, se vorbeşte, într-adevăr, de cărbunele trimis de Dumnezeu, printr-un serafim lui Isaia, pentru a-i purifica acestuia gura şi spusele.

33 Linné (Charles de) – naturalist suedez, autor al unui sistem universal de clasificare a plantelor (1707-1778).

34 Marele Ternar sau Trismegistul – termeni din ştiinţele oculte valorificând importanta numărului 3; în mitologie, epitetul de trismegist (de 3 ori foarte mare) era dat zeului

egiptean Toth, considerat ca inventator al artelor şi lui Hermes (Mercur), zeul negoţului.

35 Stahl, Becher, Paracelsius, Agrippa – Stahl (George-Ernest), medic german, (1660-1734), autorul sistemului numit animism, după care viaţa materială şi intelectuală s-ar datora sufletului; Becher (Johann-Ioachim), chimist german (1625-1682); Paracelsius, alchimist şi medic elveţian, părintele medicinii ermetice (1493-1541): Agrippa von Nettesheim, medic şi cabalist german (1486-1533).

36 Prometeu – personaj mitologic; pentru că a răpit focul din cer, a fost înlănţuit, din porunca lui Jupiter, pe muntele Caucaz, unde un vultur îi sfâşia ficatul: a fost eliberat de Hercule.

37 Berezina – râu din Rusia, pe care l-a avut de trecut, cu mari greutăţi, armata învinsă a lui Napoleon I, la sfârşitul lui noiembrie 1812; trecerea Berezinei a fost unul dintre episoadele cele mai tragice ale înfrângerii armatelor franceze.

38 Doamna de Maintenon în faţa lui Ludovic al XIV-lea – Françoise d'Aubigne, mai târziu marchiza de Maintenon, a fost mai întâi guvernanta copiilor regali (cei ai lui Ludovic al XIV-lea şi ai doamnei de Montespan) şi apoi favorita şi soţia morganatică a regelui pe care l-a îndoctrinat în catolicism.

39 Comedii ca ambasada regelui Siamului sau a şahului Persiei – primirea ambasadorilor care veneau din ţări depărtate constituia la curtea lui Lndevic al XIV-lea, mai ales către sfârşitul domniei lui, adevărate reprezentaţii pline de fast; astfel, la 19 februarie 1715, Mehmet Riza Beg, ambasador persan, a fost primit în galeria oglinzilor de la Versailles de către curteni acoperiţi de bijuterii; regele însuşi purta – pare-se – perle şi diamante în valoare de peste 12 milioane de livre şi era încovoiat sub greutatea lor.

40 Mirabeau (Honoré-Gabriel) – om politic şi orator din vremea revoluţiei burgheze de la 1789.

41 Appčtits – plante ingrediente cum ar fi ceapa, usturoiul. Pătrunjelul care se pun pe tartina unsă cu unt, pentru a-i da

gust; cuvântul se mai poate aplica şi altor ingrediente, ca scrumbie afumată etc.

42 dominican – călugăr predicator, din ordinul cu acelaşi nume fondat la Toulouse, în anul 1215, de sfântul Dominic; acest ordin a fost suprimat în 1792; el avea să fie restabilit de Lacordaire în prima jumătate a secolului a XIX-lea.

43 după cucerirea Belgiei – între 1795 şi 1815, Belgia – până atunci stăpânită de Austria – s-a aflat sub dominaţia franceză; în 1815 a fost alipită la Olanda; revoluţia din 1830 i-a a dus independenţa.

44 domnişoara Bourignon – Antoinette Bourignon (1616-1680) a fost o mistică vizionară, care se pretindea inspirată de Dumnezeu pentru a restabili puritatea primitivă a Evangheliei; ulterior, fiind expulzată din Franţa, ea a predicat făţiş Reforma.

45 Scriitorii iluminaţi şi quietişti – iluminaţii erau o sectă de mistici vizionari; quietişlii erau şi ei mistici şi pretindeau că perfecţia creştină stă în extazul religios inactiv (latinescul quies repaus); şeful lor cel mai cunoscut a fost preotul spaniol Molinos, care a trăit în secolul al XVII-lea

46 Fénelon şi doamna Guyon – scriitorul francez Fénelon şi mistica doamnă Guyon au adoptat, la un moment dat. Doctrina quietistă (v. Mai sus) lucru pentru care lucrările lor au fost cenzurate de papă (1699).

47 Guido – pictor italian, cunoscut prin expresivitatea coloritului (1575-1642).

48 războiul celor o sută de zile – războiul purtat de Napoleon I în perioada dintre 20 martie 1815, când s-a întors din insula Elba, şi 22 iunie 1815, data abdicării lui definitive, în urma înfrângerii din Belgia, de la Waterloo.

49 whist – joc de cărţi, de provenienţă engleză, care se joacă în echipe adversare – doi contra doi; whistul şi bostonul se jucau mult în vremea Restauraţiei şi a monarhiei din iulie, constituind una dintre nenumăratele forme ale „modelor” aduse din Anglia.

50 Registrul cel mare – „le grand livre” este evidenţa creditorilor Statului; a cumpăra rente de stat, echivalează deci cu „a se înscrie în registrul cel mare”.

51 Hainaut – nume al unei provincii din Belgia, ca şi al uneia din Franţa de altădată.

52 scuzi – traduce cuvântul francez ecus – veche monedă de argint, valorând în mod obişnuit cam 3 franci.

53 Sterne (Laurence) – scriitor englez, foarte apreciat de Balzac; este creatorul romanului umoristic şi a lăsat un spiritual „voiaj sentimental” (1713-1768).

54 Talma (François-Joseph) – actor tragic celebru din vremea lui Napoleon, care-l aprecia în mod deosebit; cunoscut mai ales pentru a fi combătut emfaza şi neadevărurile istorice în tragediile pe care le juca.

55 odraslele lui Sofocle. – poetul grec Sofocle (497-406 î.e.n.), autorul celebrelor tragedii, a avut mai mulţi copii din două căsătorii; neînţelegându-se între ei, aceşti copii au creat dificultăţi bătrânului lor tată, pe care au încercat chiar să-l pună sub interdicţie.

56 Vae victis – în limba latină: Vai de cei învinşi! – cuvinte adresate romanilor învinşi de către conducătorul gal Brennus, în momentul când a aruncat şi sabia sa în balanţa cu care se cântărea aurul destinat răscumpărării Romei, aur pe care galii îl pretindeau pentru a se retrage.

57 ilot – (în Sparta antică) sclav obligat să plătească dijmă proprietarilor funciari şi să servească în armată. (fig.) persoană exploatată, slugă. (fr. Ilote, lat. Ilota)